

JEGYZŐKÖNYV

a dunamelléki református egyházkerület tanácsának, Budapesten 1945. április hó 10-én tartott üléséről.

[Rögzítve 1995-97-ben OTKA támogatással T 18588 alap kutatás keretében.
Megjelent a Ráday Gyűjtemény Évkönyvében XI. Budapest 2005. 282-342. oldal.]

Jelen vannak: dr. Ravasz László püspök, dr. Lázár Andor kecskeméti egyházmegyei gondnok elnöklete alatt Benkő István, dr. Kováts J. István, Mocsy Mihály, Szabó Imre lelkészi, dr. Benedek Zsolt, Benkó Ferenc, Sigray Béla és dr. Ványi Ferenc világi tagok. A püspök úr hívására megjelentek és mint tanácskozó tagok az ülésen részt vesznek a következő egyházkerületi közgyűlési tagok: dr. Sebestyén Jenő, Göde Lajos, Muraközy Gyula, dr. Victor János, Demjén István, dr. Budai Gergely egyházkerületi lelkészi tanácsbírák, dr. Boér Elek, dr. Kelemen Kornél egyházkerületi világi tanácsbírók, Hörömpő Dezső, dr. Szászy István, dr. Kiss József egyházkerületi jegyzők, dr. Debreczeni Sándor egyházkerületi ügyész. Ezen kívül dr. Nagy Sándor egyházkerületi tanácsos, dr. Csekey Sándor, Bereczky Albert, mint felkért előadók, továbbá Tóth József, Sebestyén Andor, dr. Patay Pál, dr. Gál Lajos, dr. Domján János, dr. Halmi János, dr. Szabolcska László, Kutas Emil, Szőke Imre, dr. Joó Sándor lelkészek és dr. Bodonhelyi József teológiai tanár. A jegyzőkönyvet Hörömpő Dezső egyházkerületi jegyző vezeti.

1. jkvsz

Jelenlevők eléneklik a XXV. zsoltár 1. és 2. versét, majd püspök úr felolvassa És 63:15 - 64:11-ig verseit s buzgó imában kéri Isten segítségét a gyűlés tanácskozására. Bejelenti, hogy távolmaradását kimentette gróf Teleki József főgondnok.

2. jkvsz

Püspök úr a megjelenteket üdvözli és az ülést megnyitja.

3. jkvsz

Püspök úr a következő fájdalmas jelentést teszi:

A múlt év tavaszán nagy veszteség érte a magyar református egyházat. 1944. április 26-án elhunyt dr. Szabó Aladár ny. lelkipásztor, a magyarországi belmissziói munkák atyja. Rendkívüli tehetséggel áldotta meg Isten. Nemcsak intellektuális téren, ahol sokszor megbámultuk nagy teológiai és filozófiai műveltségét, szikrázó szellemességét és szinte rendkívüli tanulékonyágát. Érzelmi szempontból is megnyugodott rajta Isten áldása. Az Úrtól izzó lánggal lobogó prófétai szívet nyert, amely szakadatlanul tüzelt, néha fenyegető, de legtöbbször vigasztaló fénnel. Ehhez járult törhetetlen energiája. A megkezdett munkát nem hagyta abba, akadályok meghátrálásra nem kényszerítették, áttört minden ellenálláson és elkezdett dolgát véghezvitte. Mindenestől fogva szent egyoldalúsággal a vallásos ébredés és evangélizáció szolgálatában állott. Ezt a munkát egyesületi keretek között kezdte, úgy is folytatta, talán azért, mert ez az alakulás ránézve könnyebb vezetési és igazgatási helyzetet jelentett. Mindenesetre azért is, mert az egyház még nem szívesen fogadta be Szabó Aladár tanításait és így kénytelen volt azokból alakítani magának társaságot, akik befogadták. egyéniségének nagy mérete, művének egyháztörténelmi jelentősége, lelkipásztori jellemének komolysága, szigorúsága, igazi keresztyéni értelemben vett szentsége, méltóvá teszik őt arra, hogy az egész egyházkerület Isten iránti hálával emlékezzék meg róla és a benne vett ajándékért a mi gazdag Istenünket magasztalja.

1944. április hó 25-én a Gestapo emberei letartóztatták és elhurcolták a Skót Misszió internátusának igazgatónőjét Miss Haininget. Kiszabadulása érdekében a Kormányzó úr támogatását is kértem, aki nagy sajnálkozással hallotta az esetet és biztosított a skót egyház és minden munkása iránti rokonszenvéről. Azután Mester Miklós államtitkárral elmentem a miniszterelnökhöz és kértem, járjon a leghathatósabbban közben a Miss Haining kiszabadulása érdekében. A miniszterelnök, mint külügyminiszter, helyettesét megfelelően utasította s nincs okom kételkedni, hogy a külügyminiszter helyettese megtette a kellő lépéseket. Kérésemre azonban válasz tőlük nem érkezett. Végleges és szomorú válasz volt egy csomag, amely július vége felé érkezett a Skót Misszióba s amelyből meg lehetett állapítani, hogy Miss Haining egy német internálótáborban életét vesztette.

A magyar református egyház rokonszenvvel és nagyrabecsüléssel vette körül ezt a törekény és hősiességű nőt, aki a legbensőbb megbecsüléssel és ragaszkodással viseltetett. Előjárói háromszor is hazarendelték, de ő mindig azt mondta: a magyar nép olyan igazlelkű, becsületes és lovagias nép, hogy nekem itt közöttük a hajamszála sem görbül meg, végzem tovább a szolgálatomat, őrhelyemen megállok. Kétszeres fájdalomunk, hogy magunk is rabok lévén őt megszabadítani nem tudtuk, s magunk is földretiporva, érette hathatósabban sikraszállni nem voltunk képesek. Testvéri együttérzésünket fejezzük ki a skót testvéregyháznak s az elköltözött drága lélek emlékezetét kegyelettel áldjuk.

1944. december 23-án halt meg Czeglédy Sándor ceglédi lelkipásztor és egyházkerületi tanácsbíró. Tiszteletreméltó és rokonszenves egyéniségét Isten gazdag adományokkal ékesítette fel. Ha azt nézem, hogy egy életen át milyen olthatatlan szorgalommal tanult, milyen páratlan erőfeszítéssel búvárkodott és milyen gazdag irodalmi életművet halmozott fel, azt kell mondanom, hogy a tudós lelkipásztornak volt a mintaképe. Ha azt nézem, hogy egy életen át milyen hűséges igehirdető, odaadó pásztor tudott lenni, mennyire foglalkoztatta az evangélizáció ügye és mennyi időt szánt arra, hogy az egyház missziói munkáját végezze: azt kell mondanom, hogy Istentől megáldott misszionárius volt. De emellett anyagi vonatkozású dolgokban is szép eredményt mutatott fel, amikor egyháza, vagy valamelyik irodalmi vállalkozás vagy missziói intézmény életfeltételeinek biztosításáról volt szó. Öt gyermeke közül három fia lelkipásztori pályára ment, két leánya lelkipásztor felesége lett, hitvese a magyar építőirodalomnak ismert munkása. Emlékezte legyen áldott!

Imre Sándor dr. özvegyéhez a következő levelet intéztem:

Imre Sándor a dunamelléki egyházkerület iskoláinak irányítása terén példaadó és korszakalkotó munkát végzett. A léleknek, a rendnek, a szolgálatnak, a felelősségnek, a jóakaratságnak, az eszményiségnek és gyakorlatiasságnak volt a tanítója, példaadója, megteremtője és megtartója. Tanárainkban megerősítette a tudatosságot, rámutatott a nehéz, de szép szolgálatuk belső örömeire és lelki ajándékaira. A magyar református egyháznak nagyvonalú iskoláztatási programot adott s a jelen nemzedék közgondolkodását tudatos egyházi művelődéspolitikai célgondolatai felé irányította. Mindezt a munkát végezte az igazi magyar református embernek hagyományos puritánságával, erkölcsi bátorságával, őszinteségével, igazságérzetével és jóakaratsággal. Arról, hogy én személy szerint mit vesztem benne és rám nézve mit jelentett az ő baráti hűsége, most még nem is tudok beszélni. Akkor kellett eltávoznia tőlünk, amikor legnagyobb szükség volt rá, nekünk is, az egész magyar nemzetnek. A veszteség fájó érzését enyhíteni akarjuk a megajándékoztatás érzésével, amidőn Istennek mély hálával köszönjük meg, hogy nekünk adta s elméje világosságával, nemes szíve melegével, egész egyénisége felemelő példájával mindnyájunkat előbbre vitt és megépített.

A dunamelléki egyházkerület szívéhez nagyon közel állott már származásánál fogva is dr. Petri Pál tanácsbíró. Török Pálnak, legnagyobb püspökünknek unokája, a szelídlelkű Petri Elek püspökünknek fia. Itt nőtt fel a Dunamellék szemei előtt, az atyák és testvérek oltalmazó szeretetének árnyékában és beteljesedett reménységek napfényében. Sokáig volt közoktatásügyi államtitkár s ez alatt az idő alatt a magyar református egyház igen nagy kérdéseiben éreztük világító bölcsességét és megsegítő erejét. A budapesti központi építkezések nagy államsegélye az ő személyes erőfeszítése nélkül nem valósult volna meg. Több mint húsz éve tanácsbírói karunknak igen nagy erőssége és a kerületi elnökségnek hathatós segítsége. Kissé zárkózottnak látszó egyénisége belülről sok derűt és melegséget árasztott s szerény, szótlan modora rendkívül nagy olvasottságot, széleskörű európai műveltséget takart. Szíve belefáradt a munkába, a jövőért való aggodalomba és a terhek hordozásába. Váratlanul költözött el, a Kálvin-téri gyülekezetet és a dunamelléki egyházkerületet mély gyászba döntve. Emlékét megőrizzük és kegyelettel áldjuk.

(H) Egyházkerületi tanács a jelenlevő közgyűlési tagokkal együtt fennállva, mély megilletődéssel hallgatja a megemlékezést s dr. Szabó Aladár, Miss Haining, Czeglédy Sándor, dr. Imre Sándor és dr. Petri Pál emlékezetét áldó kegyelettel jegyzőkönyvében megörökíti.

4. jkvsz

Püspök úr felolvassa a következő jelentését:

A közelmúlt története. Isten ezt a nemzedéket választotta ki arra, hogy Magyarország eddigi történetének legsúlyosabb szakaszát átélje. Az, ami most ért bennünket, nagyobb nemzeti szerencsétlenség, mint a tatárjárás, vagy a mohácsi vész. Erről akarok beszámolni, az eseményeket a magam szolgálata szempontjából csoportosítva.

Azzal kezdem, hogy 1944. március 9-én beteg lettem. Betegségem lassan gyógyult, változatos képet mutatott és végre április havában azt hittem, egészen elmúlt. Május 10-én azonban újra ágynak estem súlyos sárgaság tüneteivel. Még ma sem tudom, járványos májgyulladás volt-e, vagy pedig epehólyaggyulladás. Betegágyamban is tudtam dolgomat igazítani, úgy hogy egyelőre szabadságot nem kellett kérnem. Július 1-vel kértem betegszabadságot és szeptember 15-én állhattam újra munkába.

Szeptember 17-én első utam a Kormányzó Úrhoz vezetett, akit nagyon nyomatékosan kértem a különbeke megkötésére. A vele való beszélgetésből láttam, hogy ő el van szánva a németekkel való szakításra és a kedvező pillanatot várja, amikor nagyobb veszedelem nélkül kiléphet a háborúból. Október 15-e után három napig ismeretlen helyen tartózkodtam, mert az az értesülés érkezett, hogy a Kormányzó Úr bensőbb híveit letartóztatják. Ez az aggodalom nem vált valóra, legalább is az én személyemmel kapcsolatban nem. Szeptember 15-től kezdve előbb kétnaponként, azután minden nap, kivéve szombatot bejártam Leányfaluról Budapestre és hivatali dolgomat, mint püspök és mint lelkipásztor is végezhettem. Leányfaluról október 31-én költözködtünk be. egészen megbízható értesülés érkezett hozzám arról, hogy nyilas erőszakoskodásnak leszek kitéve. Tudtam, hogy a hatóság ilyesmire nem vállalkozik, de hogy felelőtlen elemek egyéni akcióját kikerüljem a Lórántffy-szanatóriumba költöztem ki ápolás alatt levő feleségemhez, amit sürgetett az újra rámcsapó, kellemetlen furunculosis is. Ott maradtam december 23-ig. Onnan jártam be - mikor nem feküdtem - naponként hivatalos dolgomat elvégezni. December elejétől kezdve, mikor Balogh Jenő világi konventi elnök úr Bőnybe utazott, egyik napon a Ráday utcában, másik napon az egyetemes konventen tartottam hivatalos órát. Ez alatt az idő alatt szolgálatom két fő ágra szakadt. Az egyik a háború növekedő borzalmait ellen való küzdelem, a másik a lelkek előkészítése az ostrom, az összeomlás szörnyű pillanatára. Az előbbi azzal szolgáltam, hogy a kormánynál, a kormány útján az államfői jogokat gyakorló "nemzetvezető"-nél több ízben emeltem fel kérést vagy tiltakozó szavamat a zsidók ellen elkövetett szörnyű kegyetlenségek megszüntetése tárgyában, majd Budapest totális kiürítése elleni küzdelemben, végül azért, hogy a bekövetkezendő ostrom alatt Budapestnek valamelyes kíméletet nyújtsanak: hidainkat, közműveinket ne pusztítsák el. Mind feszültebb és mind ellenségesebb levegőben kellett ezeket a közbenjárásokat megtenni és fájdalom, mind eredménytelenebbül. A másik munkám volt személyes hatással és körlevelekkel, értekezletek tartásával előkészíteni a remegő lelkeket az összeomlásra. Ilyen tárgyú körleveleimet bemutatom. Kifejezett parancsot arra vonatkozólag, hogy a tisztviselők helyükön maradjanak éppen egy értekező eredményeképpen nem adtam ki, de mindenki tudomására hoztam, hogy én maradok, s hogy az evangélium a jó pásztor éppen azzal különbözteti meg a bérestől, hogy a jó pásztor nem szalad el, amikor a nyáját farkasok fenyegetik. Örömmel jegyzem fel, hogy a Dunamelléken aránylag csekély számú menekülő akadt.

December 23-án hazajöttem a karácsonyi ünnepi szolgálatokra. Ünnepe másodnapján újra kimentem a Lórántffy-szanatóriumba. december 31-én még a Kálvin-téren akartam prédikálni. Már nem tudtam bejönni, mert az út életveszéllyel járt. E naptól kezdve levonultunk az óvóhelyre. Ott ért a megszállás január 11-én. Még aznap el kellett hagynunk az óvóhelyet s a kórház épületében szétszóródva, közsímt nyomorúságos viszonyok között vártuk az időt, amikor az alvilági mélységekből napfényre feljöhettünk. Január 19-én végre hatodmagunkkal beköltözhattünk egy feldúlt betegszobába. Onnan kezdve vendégeket is fogadhattam, üzeneteket is küldhettem, meglátogathattam a közelbe eső református intézményeket s az egyetemes konvent lassan meginduló életműködését irányíthattam. Február 2-án jöttem haza a Ráday utcába s szemléltem meg az itteni helyzetet és február 11-én prédikáltam először a Kálvin-téren. Istentisztelet alatt Buda ostroma folyt, a Kálvin-téren elhelyezett aknavető fűlsiketítő robaja miatt alig lehetett a templomban beszélni. Prédikáció alatt a szomszéd házat 4 aknátalálat érte. Február 13-án Buda elesett. Én február 16-án a Lórántffy-kórházból hazaköltöztem s a dunamelléki és budapesti egyházi élet egységes irányítását megkezdtem. Hevenyészett értekezőt tartottam, azokat híva egybe, akik éppen elérhetőek voltak. Ez értekezőtlen megbeszéltek a tennivalókat s kibocsátottam az első pásztorleveleket, ezeket itt bemutatom és kérem a jegyzőkönyvhöz csatolni.

Buda eleste után a polgármester útján kihallgatást kértem Csernisev tábornok úrtól, Budapest városparancsnokától. Szabó Imre, Muraközy Gyula, Bereczky Albert és Csekey Sándor kíséretében mentem. Megköszöntük, hogy már megelőzőleg kinyilatkoztatta a vörös hadseregnek azt a határozott álláspontját, mely szerint az egyházak munkáját tiszteletben kívánják tartani és az egyházak munkáit kímélik és megbecsülik. Kértem a további hathatós védelmet az egyház, az egyházi iskolák és intézmények számára, valamint az egyházi munkások mentesítését mindennemű közmunka,

munkaszolgálat alól. Kértem az elhurcolt lelkipásztorok kiszabadítását és az egyház mindennemű munkája számára teljes szabadság biztosítását. Ugyanezt a kérést megismételtem Budapest déli és északi parancsnokainál. Mind a három orosz főtiszt a leghatározottabban biztosított arról, hogy az egyházak munkáját nemcsak biztosítani igyekeznek, hanem annak megindulását szükségesnek és fontosnak tartják. Hangsúlyozták, hogy Oroszországban az állam közömbös ugyan az egyházakkal szemben, de nagyra értékeli az egyházak erkölcsi hatását: éppen ebben a háborúban, az első időszak szinte kétségbeejtő csatavesztései között tettek tapasztalatot arról, hogy az orosz nép lelkében az erkölcsi erő felébresztését, az ellenállási képesség megacélozását, a győzelembe vetett hitet és az Oroszországért hozandó áldozat szentséges kötelezettségét mindenekfelett a pravoszláv egyház ébresztette fel és erősítette meg az orosz lélek titokzatos mélységeiben. örülnének, ha valamikor Magyarországról is azt mondanák el, hogy történelme legsúlyosabb napjaiban erkölcsi erőt és életbátorságot az egyházak tanításából és példaadásából merített.

Megállapodtam a tábornok úrral a lelkészeknek adandó igazolvány tárgyában. Ismételten kértem, hogy a fogolytáborba elhurcolt lelkészeket bocsássa szabadon. Fájdalom, ez a kérésem csak igen kis részben teljesedett.

Március 10-én a polgármesteri hivatalban - a GPU vezetőjének, Kéri ezredes úrnak a közbejöttével - egy értekezlet tartatott. Meg voltak híva az egyházak vezetőin kívül, az irodalmi, művészeti és tudományos élet szabadelvű előkelőségei és a baloldali pártok vezetői. Ez az értekezlet egy felhívást szövegezett meg, amelyet mindnyájan aláírtunk. Azokhoz a magyar katonákhoz fordultunk benne, akik a német támadásban részt vettek és kértük őket, szüntessék be az ellenségeskedést, jöjjenek haza és álljanak munkába itthon. Ez a háború nem a magyar nép háborúja. A magyar nép békét akar, dolgozni szeretne és kiheverni az eddig elszenvedett szörnyű csapásokat. A németek reménytelenül elvesztették a háborút s Magyarország minden erkölcsi és anyagi értékét, ezeréves kultúrájának minden alkotását könyörtelenül odadobják az utóvéd harcaiban azért, hogy a háborúért felelős vezetők a maguk életét még néhány hónapig meghosszabbítsák. A kiáltvány tökéletesen azt az álláspontot foglalta el, amely a Kormányzó Úr október 15-i nyilatkozatával került a nemzet elé s amelyet méltán tekinthetünk a magyar lélek igaz megnyilvánulásának s közjogi szempontból is mindnyájunknak kötelező államfői ténynek.

Érintkezésbe léptem a közellátási kormánybiztossal és tisztáztam vele, hogy mi az, amit a Nemzeti Segélyakció az egyházaktól és lelkészeketől kíván és mi az, amit mi kívánunk tőle. Ennek során megalakult Budapesten az egyházi tisztviselők beszerzési csoportja, amely a mai rendkívül nehéz élelmezési viszonyok között néhány családra könnyebbséget jelent. Fájdalom, nagyon komor előjelek mutatkoznak e téren s nem tudok azzal biztatni senkit, hogy a jövő tavasszal könnyebb lesz, mint amilyen a mostani. Azt hiszem, még évekig tart, amíg gazdasági helyzetünk továbbfordulását észrevehetjük. Január végén kaptam az első levelet Révész Imrétől és azóta vele állandó kapcsolatban vagyok. Enyedy Andorral egy rövid levelet válthattam, de dolgainkról nem tudjuk egymást tájékoztatni.

Soha nem képzelt nehézségek merednek elénk -

..... a nagy omladékon

Élünk-e hát mi?

Búsan kérdezzük. És ha élünk, meg tudunk-e küzdeni a naponként tornyosuló existenciális nehézségekkel? Mi lesz az egyház anyagi fundamentomával? Mi lesz iskoláinkkal és a vallástanítással? Mi lesz azokkal az egyházi alkalmazottakkal, akiknek sem munkát, sem kenyeret nem tudunk adni?

Végignézve az ország és a főváros romlását, lehetetlen föl nem vetnünk a kérdést: mindezekért ki a felelős? Határozottan állítjuk, hogy ha október 15-én a Kormányzó Úr békeajánlatának idehaza fogantja lehetett volna, ma állana Buda vára és a megszállás csak annyi kárt okozott volna, amennyit okozott Romániának, vagy az ország délkeleti vármegyéinek. De számunkra nincsen mentség, mert az országai fiai közül akadt egy tábor, amely prédául dobta az ezeréves magyar művelődést. Tulajdon kormányunk közreműködésével rabolták ki az országot a szövetségesek, viselkedtek a győzelmes hadsereggel szemben olyan módon, hogy a reánkzúduló katasztrófa orosz részről humánus eljárásnak mondható. (A parlamenterek kivégzésére gondolok.) Hajtottak nyugatra pusztulásba és halálba sok százezer magyar embert, akiknek jó magyarságuknál csak ostobaságuk volt nagyobb s idézték reánk ezt a szörnyű megaláztatást és tökéletes pusztulást. Lelkiismeretlenebb, oktalanabb és gonoszabb politikát még nem látott a világ. Most itt van az eredmény: a székesfőváros lerombolva, a tőke és az ipar elkobozva és szétszórva, a földbirtok gazdátlanul és megműveletlenül s egy tanácstalan káosz, amely máról holnapra

olyan lehet, mint amikor verekedő emberek leütik a korcsmai lámpást és kiadják a jelszót: aki bírja, marja!

Ebben az ördögi forgatagban áll az egyház önmagához és Urához híven s tartja kezében a kijelentés szövétnekét. Minden hazugnak bizonyult, minden megcsalt, nem lehet hinni senkinek és semminek, egyedül Istenre kell figyelmeznünk, az Ő Igéjét befogadni és az Ő útjain járni. Az egyház egész öröksége ép, mert romolhatatlan erkölcsi ereje nagyobb, mint valaha, a szenvedésben és próbatételben megsokszorozódott. Tele van ismerős és ismeretlen csodákkal, e szörnyű időkben fényeskedő jeleivel annak, hogy Isten velünk van és nem hagy el. Nem tudjuk, milyen idők jönnek az egyházra, mint látható közösségre, félig földi intézményre, de egy bizonyos, akármilyen idők jönnek, égi hivatását, örök rendeltetését továbbszolgálhatja s ezzel az emberi lelkeknek a legnagyobb jótéteményt nyújthatja. A legnagyobb jótéteményt nyújthatja azzal, hogy igazságra tanít, bűnbánatra indít, kegyelmet hirdet, vigasztal, tanácsol és megáld.

Itt állunk egy darabka magyar földön, az ezeréves Magyarország romjain. Noé helyzete sem volt más, amikor kiszállott a bárkából s az elpusztult világ gyilkos iszaprétegén meggyújtotta az első áldozat tüzét. Gyújtsuk fel mi is az oltári lángot. Csak teljes önátadással, egész lényünk odaadásával lehet meggyújtani. Most már csakugyan ezen a nemzedéken áll, hogy a magyar tragédia befejeződik-e vagy egy új fejezet kezdődik rólunk a világtörténelemben. Szívből kívánom, hogy ennek a nemzedéknek fiatalabb része még meglássa a jobb idők elkövetkeztét.

(H) Egyházkerületi tanács a jelentést tudomásul veszi, a püspök intézkedéseit jóváhagyja s az egész jelentést emlékezet okáért jegyzőkönyvében megörökíti.

5. jkvsz

Püspök úr bemutatja a zsidókérdésben a református egyház vezetőségének magatartásáról és intézkedéseiről összeállított jelentését, amely mellékletül a jegyzőkönyvhöz csatolatik.

(H) Egyházkerületi tanács mélyszéles ellenérzésének ad kifejezést a Magyarországon lejátszódott embertelen és irgalmatlan zsidóüldözések miatt. Helyesléssel veszi tudomásul a dunamelléki püspöknek, ki egyszersmind az egyetemes konvent lelkészelnöke is, e kérdésben tanúsított magatartását s örömmel iktatja jegyzőkönyvébe, hogy püspöke súlyos betegségének hosszú hónapjai alatt is ereje megfeszítésével teljesítette pásztori és bizonyágtévői tisztét. Bereczky Albert felszólalására meglepődéssel állapítja meg, hogy jórészt ennek az állásfoglalásnak volt köszönhető, a Sztójay-kormány az az intézkedése, amely a deportálást megszüntette s ezzel a budapesti zsidóságnak számlálatlan tízezrei életüket megtarthatták. Mindezekért a püspöknek és hűségesei segítőitársainak - Bereczky Albertnek és Muraközy Gyulának, a Jó Pásztor ügyvezető elnökének - köszönetet mond.

Benkő István felszólalására sajnálattal állapítja meg, hogy a magyar keresztyén egyházak általában és a két evangéliumi egyház különösen nem járt el e kérdésben azzal az egyöntetűséggel, határozottsággal és bátorsággal, amelyet az ügy megkívánt és a dunamelléki püspök előkészített.

6. jkvsz

Szabó Imre esperes az egyházközségekből beérkezett jelentések alapján helyzetképet ad a dunamelléki református egyházkerület gyülekezeteinek jelenlegi állapotáról, majd dr. Csekey Sándor theologiai igazgató a theologia, dr. Ványi Ferenc az egyházkerületi tanintézetekről ad hasonló helyzetjelentést.

(H) Egyházkerületi tanács a jelentéseket tudomásul véve mély fájdalomnak ad kifejezést azon veszteségek felett, amelyek gyülekezeteinket és tanintézeteinket e súlyos megpróbáltatások idején érték, de hálaadással fordul a mindenható Istenhez, aki oltalmazó szeretetét és kegyelmét most is megmutatta. Megállapítja, hogy a jelentések hiányosan érkeztek be a gyülekezetekből és tanintézetekből, s felhívja az egyházmegyék esperesait s a tanintézetek igazgatóit, hogy a még be nem érkezett jelentéseket mielőbb terjesszék fel.

Egyházkerületi tanács felhívja az espereseket, hogy a kanonika vizitációt egyházmegyéjük területén, esetleg több tanácsbíró között megosztva tartsák meg mielőbb s a beérkezett gyülekezeti helyzetjelentéseket a helyszínen vizsgálják felül s állapítsák meg azt is, hogy a jelentés elkészülte óta a gyülekezetek helyzetképe hogyan és miképpen változott.

Örömmel veszi püspök úrnak azt a kijelentését, hogy mihelyt fizikailag lehetségessé válik, megkezdi a leginkább sújtott egyházközségek és intézmények meglátogatását.

7. jkvsz

Bereczky Albert "Látható és láthatatlan helyreállítási munkák" címen tartja meg előadását.

(H) Az előadással kapcsolatban az egyházkerületi tanács

- a) az előadást megküldi az egyházmegyéknek s felhívja őket, hogy az előadásban felvetett időszerű kérdésekkel rövid időn belül foglalkozzanak,
- b) felkéri püspök urat, tegye lehetővé, hogy az egyházmegyei missziói előadók számára konferencia tartassék, mely konferencián az előadásban felvetett kérdések és gondolatok alaposan megtárgyaltassanak,
- c) szükségesnek tartja az egyházkerületi tanács, hogy az egyes gyülekezetekbe evangelizátorok menjenek ki, akik a gyülekezet minden rétegével foglalkozzanak,
- d) szükségesnek tartja az egyházkerületi tanács az egyházi sajtó munkájának újra való felvételét s azt, hogy legalább egy egyházi lap mielőbb megjelenjék,
- e) nagy fontosságot tulajdonít az ökumenikus kapcsolatok további kiépítésének és annak, hogy megfelelő anyag és adatok feldolgozva készen álljanak akkorra, amikor a kapcsolatoknak egyházunk megsegítése érdekében hasznát vehetjük.

8. jkvsz

Muraközy Gyula ismerteti a jelenlegi kormányznak a földbirtokrendezés ügyében kiadott rendeletét.

(H) Egyházkerületi tanács felkéri az elnökséget, hogy megfelelő előterjesztésben fejtse ki a kormányzat és földbirtokrendező tanács előtt a dunamelléki egyházkerület jogos igényeit és méltányos kéréseit. Különösképpen legyen tekintettel a birtokok célvagyon jellegének megóvására és az ebből következő érdekek biztosítására.

Felkéri az elnökséget, hogy az egyes birtoktestek szerint illetékes községi elöljáróságoknál, vagy földbirtokigénylő bizottságoknál minden törvénybiztosította jogaink fenntartására a szükségesnek látott lépéseket tegye meg.

Az egyházmegyék esperesei sürgősen szólíttassanak fel, hogy egészen bizalmas gyors értesítéssel hívják fel azon egyházközségek lelkészeit, illetve presbitériumait, ahol lelkészi javadalmi föld még nem volt, hogy ilyen földet az egyházi birtokokból igényeljenek, ahol pedig volt, kíséreljék meg azt, hogy a javadalmi föld nagyobb terjedelemre kiegészítessék.

9. jkvsz

Muraközy Gyula az alsóbesnyői meg nem művelt földek kisajátítása ügyében ad jelentést.

(H) A jelentés tudomásul szolgál.

10. jkvsz

Dr. Kiss József egyházkerületi jegyző a lelkészek igazoltatása tárgyában mutatja be a következő előterjesztést:

Az ideiglenes nemzeti kormány az 1945. évi január hó 4. napján 15-1945. M.E. sz.a. kiadott rendeletével intézkedett a közalkalmazottak igazolása felől. E rendelet 2. §-a szerint a felekezeti iskolák, hivatalok és intézmények alkalmazottai az igazolási eljárás szempontjából közalkalmazottaknak tekintendők. A lelkészek és lelkészi képesítésű theologiai tanárok, közép- és középfokú iskolai vallásstanárok igazoltatása iránti intézkedés azonban az ideiglenes nemzeti kormány és a rendelet kiadásakor konventi elnökségi hatáskörben eljáró tiszántúli egyházkerületi elnökség között létrejött megállapodás szerint az egyházi hatóságok jogkörébe tartozik.

A tiszántúli református egyházkerületi tanács az 1945. évi január hó 16-i ülésben hozott határozatával elrendelte az egyházkerülethez tartozó lelkészeknek az 1933. évi egyh. II. t.c. 10. §. a.) és e.) pontjai szempontjából való igazoltatását. Az e tárgyban kiadott Utasítás szerint lelkészek alatt lelképászorokat, missziói lelkészeket, intézeti és vallásoktató lelkészeket, lelkészi képesítésű theologiai tanárokat, a közép- és középfokú iskolák lelkészi képesítésű vallásánárait, a helyettes lelkészeket és segédlelkészeket kell érteni. Az intézeti és vallásoktató lelkészekkel szemben az igazoltatási eljárást az egyházi hatóság folytatja le, függetlenül attól, hogy milyen forrásból nyerik javadalmukat és a segédlelkészek közé tartoznak a vallásoktató segédlelkészek is.

A tiszántúli egyházkerületnek a lelkészek igazoltatására vonatkozó eljárás tárgyában kiadott Utasítása megjelent a Debreceni Protestáns Lap 1945. évi február 1-i számában.

Az egyetemes konvent elnöksége abból a célból, hogy a református lelkészek igazoltatása az egész ország területén lehetőleg azonos módon történjék, a tiszántúli egyházkerulettől kiadott Utasítást azzal a kéréssel küldötte meg a dunamelléki, dunántúli, erdélyi és tiszáninneni egyházkerületek püspökeinek, hogy a lelkészek és hasonló állású egyházi tisztviselők igazoltatására nézve - mutatis mutandis - a tiszántúli példa szerint járjanak el. A konventi elnökség megjegyezte, hogy a szóbanlevő Utasítás 8. pontjában említett 30 napos határidőnek egy ízben 30 nappal való meghosszabbíthatása - tekintettel a postai és közlekedési viszonyokra - indokoltnak látszik. Ezenkívül kívánatos, hogy a csere lehetősége a fegyelmi eljárás esetleges elrendeléséig, tehát az Utasítás 8. pontjában említett vizsgálat tartalma alatt is fenntartassék.

Ezek alapján az egyházkerületi elnökség a dunamelléki református egyházkerülethez tartozó lelkészek igazoltatására vonatkozó eljárás tárgyában kiadandó Utasítás tervezetét elkészítette s felhívta a presbitériumokat, hogy 2-2 tagot küldjenek ki az egyházkerületi igazoló bizottságba s a kiküldött nevét az illetékes esperesnek jelentsék.

Utasítás

a dunamelléki református egyházkerülethez tartozó lelkészek igazoltatására vonatkozó eljárás tárgyában.

1.) Az egyházkerületi tanács 1945. évi április hó 10-én tartott ülésén 10. szám alatt hozott határozatával elrendelte az egyházkerülethez tartozó lelkészeknek az 1933. évi egyh. II. t.c. 10. §-a a.), c.) és e.) pontjai szempontjából való igazoltatását.

Lelkészek alatt kell érteni a határozat szerint a lelkipásztorokat, missziói lelkészeket, intézeti és vallásoktató lelkészeket, bármily forrásból nyerik is javadalmukat, úgyszintén a lelkészi képesítésű theologiai tanárokat és a lelkészi képesítésű egyházi tisztviselőket, továbbá a közép- és középfokú iskolák lelkészi képesítésű vallásstanárait, a helyettes lelkészeket és segédlelkészeket, ez utóbbiak közé értve a vallásoktató segédlelkészeket is. Nem kell azonban igazolási eljárás alá vonni a honvédségi lelkészeket, akik szolgálati fegyelmi ügyekben a katonai hatóságok rendelkezése alatt állnak.

2.) Minden igazoltatásra kötelezett lelkész köteles legkésőbb 1945. május 1-ig sajátkezűleg aláírt igazoló nyilatkozatot adni közvetlen hivatali előjárójához (segédlelkész a lelkipásztorához, aki azt azonnal az espereshez küldi) mindenki más az egyházmegye espereséhez, a theologiai tanárok és lelkészi képesítésű egyházi tisztviselők, a közép- és középfokú iskolák lelkészi képesítésű vallásstanárai a püspökhöz nyújtják be nyilatkozataikat. Az igazoló nyilatkozatban elő kell adni 1939. óta politikai vonatkozású cselekedeteit s képet kell nyújtani közéleti működéséről, figyelemmel a következő kérdésekre:

Volt-e tagja politikai pártnak, ha igen melyiknek? Vett-e aktív részt politikai összejöveteleken és népgyűléseken? Fejtett-e ki politikai jellegű irodalmi működést, ha igen, milyen? Milyen (nem egyházi) társadalmi egyesületnek volt tagja? Minő szerepet vitt azokban, támogatta-e azokat anyagilag, illetve milyen támogatást kapott tőlük? Milyen magatartást tanúsított a zsidótörvénnyel kapcsolatban? Önmaga, felesége, fel- vagy lemenője, testvére, vagy felesége testvére kapott-e az 1938. év január hó 1-től valamely hasznothajtó jogosítványt, ha igen mit és kitől? Milyen kitüntetésben részesült 1939. szeptember 1-től, továbbá azt, hogy bárminő nyilatkozatában - ideértve egyházi beszédeit is - nem vétett-e a keresztyén szeretet törvénye ellen. Elő kell adni továbbá azt is, hogy szolgálati helyét elhagyta-e, mikor, milyen okból, mennyi ideig volt távol és állásába mikor tért ismét vissza.

3.) Az igazoló nyilatkozat alapján az egyházkerületi igazoló bizottság határoz. A lelkészeket igazoló bizottság áll az egyházkerületi elnökökből, vagy ezek törvényes helyetteseiből, az érdekelt egyházköztség presbitériumának két tagjából, akiket a presbitérium maga küld ki az érdekelt egyházmegyének egy lelkészből, akit az egyházmegyei elnökség hív be.

4.) A lelkész igazoló nyilatkozatát elsősorban a presbitérium két kiküldöttje tárgyalja és teszi meg reá a maga észrevételeit, mindkét tag sajátkezű aláírásával ellátott lapra adja szavazatát, amelyben kijelenti, hogy a lelkészt igazoltnak tekinti, vagy hogy nem igazoltnak látja, vagy hogy a határozat hozatala előtt vizsgálat tartását tartja szükségesnek. Az esperes a presbitereknek hozzá beküldött szavazólapjait az egyházmegyei tagok (elnökség és még egy lelkész) elé terjeszti és e három tag is minden lelkészre külön-külön sajátkezűleg aláírt szavazólapon nyilvánítja véleményét. Ezután az esperes a szavazólapokat együtt beküldi az egyházkerületi elnökséghez.

5.) Az egyházkerületi elnökség, ha azt találja, hogy a beérkezett öt szavazatból négy az igazolás megadása mellett szól, a lelkészt igazoltnak jelenti ki. Ha az öt szavazatból csak egy, vagy egy sem szól az igazolás mellett, az egyházkerületi elnökség az ügyet megvizsgálja és a maga szavazataival dönt arról, hogy a határozat az igazolás azonnali megtagadása vagy a vizsgálat elrendelése legyen-e. Minden olyan esetben, amikor az egyházkerületi elnökségnek legalább egyik tagja a vizsgálat elrendelése mellett nyilatkozik, azt el kell rendelni, még ha a többi szavazatok többsége az igazolás azonnali megtagadása mellett is szól. Ha azonban az egyházmegyéből felérkezett öt szavazat mindenike az igazolásnak vizsgálat nélkül azonnali megtagadására szól, az egyházkerületi elnökség az igazolás megtagadását határozatként köteles kimondani.

6.) Az egyházkerületi elnökség tanácskozásán a bizottsági elnökséget az elnöktárs tölti be, akinek az 1933. évi egyh. I. t.c. 139. §. 3-ik bekezdése alapján a közgyűlésen elnökölni kell. Ehhez képest az egyházkerületi elnökség döntésének szüksége esetén a nemelnöklő elnöktárs kijelenti, a maga szavazatát és ha az ő szavazatának az egyházmegyéből felérkezett szavazatokhoz hozzászámításával a többség kialakul, az elnöklő elnöktárs nem szavaz, ha pedig a nemelnöklő elnöktárs szavazatának az egyházmegyéből felérkezett szavazatokhoz hozzászámításával szavazategyenlőség áll elő, az elnöklő elnöktárs dönt.

7.) Az egyházkerületi elnökség az igazolás kérdésében hozott határozat eredményét azonnal közli az érdekelt egyházmegye esperesével, aki viszont azonnal értesíti erről mind az érdekelt lelkészt, mind az érdekelt egyházköztség presbitériumát, ha pedig theologiai tanárról, vagy középiskolai vallástanárról van szó, az érdekelt iskola igazgatótanácsát és tanári testületét is.

8.) Az igazoltság kimondása az eljárás teljes befejezését jelenti. Az igazolás megtagadásának kimondása esetén az egyházkerületi elnökség haladéktalanul elrendeli a fegyelmi eljárást a nem igazoltnak kimondott ellen és a fegyelmi eljárást az 1933. évi egyh. VI. t.c. szabálya szerint kell folytatni és befejezni. Ha pedig a bizottsági határozat az igazolás kérdésében döntés előtt vizsgálat tartásának szükségét mondja ki, az egyházkerületi elnökség felhívja az egyházmegyei elnökséget, hogy a panasz tárgyává tett állítások tekintetében a vizsgálatot legfeljebb 30 nap alatt közvetlenül vagy kiküldött vizsgálóbiztosok útján tartsa meg, szükség esetén tanúkat is hallgasson ki, iratokat is vizsgáljon meg és a vizsgálat eredményének figyelembevételével a 4-6. pontokban megszabott módon hoz határozatot.

A vizsgálat lefolytatására adott 30 napos határidő - ha azt a postai és közlekedési viszonyok szükségessé teszik - egy ízben 30 nappal meghosszabbítható.

9.) A theologiai tanárokat és a lelkészi képesítésű egyházi tisztviselőket igazoló bizottság áll az egyházkerület elnökségéből, egy esperesből és egy egyházmegyei gondnokból és egy theologiai tanárból, illetve az egyházi tisztviselőt alkalmazó egyházi hatóság egy tisztviselőjéből, akiket az egyházkerület elnöksége hív be.

10.) A közép. és középfokú iskolák lelkészi képesítésű vallástanárai ügyében ez utasítás 3. és 4. pontja annyiban módosul, hogy a bizottság tagjai az egyházkerületi és egyházmegyei elnökség tagjain kívül az érdekelt iskola igazgatótanácsának két tagja és az érdekelt iskolának még egy tanára, akit az egyházkerületi elnökség jelöl ki. Az igazgatótanács két tagja és a kiküldött tanártag együtt kezdik az igazolási kérdésben a határozathozatalt és hármójuk szavazatát - külön-külön sajátkezűleg aláírva - küldik be az egyházmegyei elnökséghez, mely azokat a maga szavazatával együtt továbbítja az egyházkerületi elnökséghez.

11.) Segédlelkész nem igazolt voltának kimondása esetén a püspök a segédlelkészi felhatalmazást fegyelmi eljárás nélkül is azonnal megvonhatja, sőt a nem igazoltnak talált segédlelkészt a lelkészképesítő vizsgálatra bocsátástól is eltilthatja.

12.) Az 1933. évi egyh. II. t.c. 27. §-ában foglalt rendelkezés alapján abban az esetben, ha az egyházmegyei elnökség az egyházköztség érdekében állónak tartja, egyes lelkipásztorokat állásuknak csere útján való változtatására szólíthat fel s a cserét - ha abba mind a lelkipásztorok, mind a presbitériumok beleegyeztek - az Utasítás 8. pontjában említett vizsgálat ideje alatt is engedélyezheti. Kiadatott az egyházkerületi tanács rendeletéből: Budapest, 1945. április 10. püspök, egyházkerületi főgondnok helyett egyházmegyei gondnok [nevek helye üresen hagyva]

(H) Az egyházkerületi tanács az elnökségnek a lelkészek igazoltságának előkészítése érdekében tett intézkedését helyeslően tudomásul veszi, az utasítást elfogadja s végrehajtására az egyházkerületi elnökséget felkéri azzal, hogy az igazolási eljárásról annak befejezése után, az egyházkerületi közgyűlés elé jelentést kell tenni.

11. jkvsz

Dr. Kiss József egyházkerületi világi jegyző a világi jellegű egyházi tisztviselők igazoltatása tárgyában a következő előterjesztést teszi:

Az egyházkerület elnöksége szükségesnek tartja, hogy azok a világi jellegű egyházi tisztviselők, akik egyházalkotmányunk értelmében intézkedésre jogosultak és kötelesek, igazoláson menjenek át. Ezekre figyelemmel az egyházkerületi elnökség a dunamelléki egyházkerülethez tartozó világi jellegű egyházi tisztviselők igazoltatása tárgyában a következő Utasítás kiadását javasolja:

Utasítás a dunamelléki református egyházkerülethez tartozó világi tisztviselők igazoltatására vonatkozó eljárás tárgyában.

1.) Az egyházkerületi tanács 1945. évi április hó 10-én tartott ülésén 11. szám alatt hozott határozatával elrendelte az egyházkerülethez tartozó világi tisztviselők igazoltatását abból a szempontból, hogy maguktartása a legújabb idők nagy forgatagában mind magánéletükben, mind egyházi ténykedéseikben egybehangzó volt-e református egyházunk hitelvi és erkölcsi tanításaival? Működésük megfelelt-e hivatali esküjöknek, amely szerint a gyülekezetben az igaz keresztyén hit és tiszta erkölcs fenntartásán munkálkodnak és magukat egész életükkel együtt Jézus Krisztus aláztos szolgájának és hű követőjének mutatják?

Igazoltatási eljárás alá csak azok a világi tisztviselők vonandók, akik egyházi törvényünk rendelkezései szerint intézkedésre kötelesek és jogosultak. !!!ezek a következők: az egyházkerületi világi főjegyzők és jegyzők, ügyészek, az egyházkerületi világi tanácsbírák, az egyházmegyei gondnokok, végül egyházközségi főgondnok (gondnokok), ha az illető a presbitériumnak világi elnöke.

2.) Minden igazoltatásra kötelezett világi jellegű tisztviselő köteles legkésőbb 1945. május hó 1-ig igazoló nyilatkozatot adni és pedig az egyházkerületi világi tisztviselők az egyházkerület püspökéhez, az egyházmegyei és egyházközségi tisztviselők pedig az egyházmegye espereséhez. Az igazoló nyilatkozatban az 1. pontban foglaltakra kell választ adni. Ezenkívül közölni kell azt is, hogy szolgálati helyét (rendes lakóhelyét) elhagyta-e, mikor, milyen okból, mennyi ideig volt távol és mikor tért ismét vissza.

3.) A világi jellegű egyházi tisztviselők által adott igazoló nyilatkozat alapján az egyházkerületi igazoló bizottság határoz. Az egyházközségi főgondnok (gondnokok) által adott igazoló nyilatkozat elbírálására hivatott egyházkerületi igazoló bizottság áll az egyházkerületi elnökökből vagy ezek törvényes helyetteseiből, az érdekelt egyházközségek presbitériumának két tagjából, akiket a presbitérium maga küldi ki és az érdekelt egyházmegyének egy lelkészéből, vagy világi jellegű tisztviselőjéből, akit az egyházmegyei elnökség hív be.

4.) Az egyházközségi főgondnok (gondnokok) igazoló nyilatkozatát elsősorban a presbitérium két kiküldöttje tárgyalja és teszi meg rá a maga észrevételeit, mindkét tag sajátkezű aláírásával ellátott lapra adja szavazatát, amelyben kijelenti, hogy a nyilatkozatot tevő igazoltnak tekinti, vagy vissza nem igazoltnak látja, vagy hogy a határozat hozatala előtt vizsgálat tartását tartja szükségesnek. Az esperes a presbitereknek hozzá beküldött szavazólapjait az egyházmegyei tagok (elnökség és még egy lelkész, vagy világi jellegű egyházmegyei tisztviselő) elé terjeszti és e három tag is minden egyes esetben külön-külön sajátkezűleg aláírt szavazólapon nyilvánítja a véleményét. Ezután az esperes a szavazólapokat együtt beküldi az egyházkerületi elnökséghez.

5.) Az egyházkerületi elnökség, ha azt találja, hogy a beérkezett öt szavazatból négy az igazolás megadása mellett szól, az egyházközségi főgondnokot (gondnokokat) igazoltnak jelenti ki. Ha az öt szavazatból csak egy, vagy egy sem szól az igazolás mellett, az egyházkerületi elnökség az ügyet megvizsgálja és a maga szavazataival dönt arról, hogy a határozat az igazolás azonnali megtagadása vagy a vizsgálat elrendelése legyen-e. Minden olyan esetben, amikor az egyházkerületi elnökségnek legalább egyik tagja a vizsgálat elrendelése mellett nyilatkozik, azt el kell rendelni, még ha a többi szavazatok többsége az igazolás azonnali megtagadása mellett is szól. Ha azonban az egyházmegyéből felérkezett öt szavazat mindenike az igazolásnak vizsgálat nélkül azonnali megtagadására szól, az egyházkerületi elnökség az igazolás megtagadását határozatként köteles kimondani.

6.) Az egyházkerületi elnökség tanácskozásán a bizottsági elnökséget az elnöktárs tölti be, akinek az 1933. évi egyh. I. t.c. 139. §. 3-ik bekezdése alapján a közgyűlésen elnökölteni kell. Ehhez képest az egyházkerületi elnökség döntésének szüksége esetén a nemelnöklő elnöktárs kijelenti, a maga szavazatát és ha az ő szavazatának az egyházmegyéből felérkezett szavazatokhoz hozzászámításával a többség

kialakul, az elnöklő elnöktárs nem szavaz, ha pedig a nemelnöklő elnöktárs szavazatának az egyházmegyéből felérkezett szavazatokhoz hozzászámításával szavazategyenlőség áll elő, az elnöklő elnöktárs dönt.

7.) Az egyházkerületi elnökség az igazolás kérdésében hozott határozat eredményét azonnal közli az érdekelt egyházmegye esperesével, aki viszont azonnal értesíti erről mind az érdekelt lelkészt, mind az érdekelt egyházközség lelkipásztorát, mind az érdekelt egyházközségi főgondnokot (gondnokokat), mind a presbitériumot.

8.) Az igazoltság kimondása az eljárás teljes befejezését jelenti. Az igazolás megtagadásának kimondása esetén az egyházkerületi elnökség haladéktalanul elrendeli a fegyelmi eljárást a nem igazoltnak kimondott ellen és a fegyelmi eljárást az 1933. évi egyh. VI. t.c. szabálya szerint kell folytatni és befejezni. Ha pedig a bizottsági határozat az igazolás kérdésében döntés előtt vizsgálat tartásának szükségét mondja ki, az egyházkerületi elnökség felhívja az egyházmegyei elnökséget, hogy a panasz tárgyává tett állítások tekintetében a vizsgálatot legfeljebb 30 nap alatt közvetlenül vagy kiküldött vizsgálóbiztosok útján tartsa meg, szükség esetén tanúkat is hallgasson ki, iratokat is vizsgáljon meg és a vizsgálat eredményét terjessze a bizottság elé. A vizsgálat lefolytatására adott 30 napos határidő - ha azt a postai és közlekedési viszonyok szükségessé teszik - egy ízben 30 nappal meghosszabbítható. A bizottság a vizsgálat eredményének figyelembevételével a 4-6. pontokban megszabott módon hoz határozatot.

9.) Az egyházkerületi tanácsbírák, egyházkerületi jegyzők, egyházkerületi ügyészek, egyházmegyei gondnokok, világi jegyzők, ügyészek és világi tanácsbírák ügyében az Utasítás 3. és 4. pontja annyiban módosul, hogy a bizottság tagjai az egyházkerületi elnökség tagjain kívül az egyházkerületi bíróság már igazolt három lelkészi vagy világi jellegű tagja, akiket az egyházkerület elnöksége jelöl ki. Az egyházkerületi bíróság három tagja együtt kezdi az igazolási kérdésben a határozathozatalt és hármójuk szavazatát - külön-külön sajátkezűleg aláírva - az egyházkerületi elnökség elé terjeszti.

Kiadatott az egyházkerületi tanács rendeletéből: Budapest, 1945. április 10.

püspök, egyházkerületi főgondnok helyett egyházmegyei gondnok

[nevek helye üresen hagyva]

(H) Az egyházkerületi tanács az elnökségnek a világi jellegű tisztviselők igazoltatásának előkészítése érdekében előterjesztett Utasítást elfogadja, s végrehajtására az egyházkerületi elnökséget felkéri azzal, hogy az igazolási eljárásról annak befejezése után, az egyházkerületi közgyűlés elé jelentést kell tenni.

12. jkvsz

A dunamelléki egyházkerület az 1942. évi november hó 19-én tartott közgyűlésén 46, 47, 48, 49. és 50. számok alatt hozott határozataival az alsóbaranya-bácsi egyházmegyéhez csatolta

- a) felsőbaranyai egyházmegyéből a kölkedi és mohácsi
- b) a kecskeméti egyházmegyéből a kiskunhalasi és szabadkai
- c) a solti egyházmegyéből a bajai, bácsalmási, érsekcsanádi és szeremlei egyházközségeket a hozzájuk tartozó leány- és fiókegyházközségekkel és szórványokkal.

(H) Az egyházkerületi tanács az egyházi közigazgatás zavartalanságának lehető biztosítása céljából az egyházkerületi közgyűlés 46-50/1942. számú határozatait egyelőre hatályon kívül helyezi és kiterjeszti azt az azokban levő anya-, leány- és fiókegyházközségekre és szórványokra, az 1945. évi január 1-től számítandó hatállyal további intézkedésig visszacsatolja azokhoz az egyházmegyékhez, amelyektől elcsatoltattak. Ezt az ideiglenes intézkedést csupán a jórend kedvéért teszi és kifejezi azt a meggyőződését, hogy ebben a kérdésben csak a békeszerződések becikkelyezése után lehet végleges határozatot hozni.

13. jkvsz

Püspök úr az ülést berekeszti. A jelenlevők eléneklik a XXIII. zsoltárt s püspök úr áldásával a gyűlés véget ér.

Kmf.

[nem része a jegyzőkönyvnek:]

Kimutatás az egyházkerületi tanácsülés határozatainak elintézéséről.

4. számú határozat elintézve: 380-1945. szám alatt
5. számú határozat elintézve: 312-1945. szám alatt
6. számú határozat elintézve: 290-1945. szám alatt
8. számú határozat elintézve: 289-1945. szám alatt
7. számú határozat elintézve: 509-1945. szám alatt
10. számú határozat elintézve: 171-1945. szám alatt
11. számú határozat elintézve: 164-1945. szám alatt
12. számú határozat elintézve: 313-1945. szám alatt

ad 1. jkvsz

Részlet Ravasz püspök imájából Gál Lajos gyorsírásból átírt feljegyzése alapján. Természetesen teljes terjedelmében közöljük a fennmaradt kéziratot, amelyet kisebb hiányai miatt maga a feljegyző nevezett 'részlet'-nek.

“...Minden kincsünket az a rettenetes forgószél, amely az emberi álnokságból támadt. Most itt állunk Te előtted mezítelenül és kifosztottan és árván és szegényben takarva nincsen nekünk semmi más menedékünk, csak a Te örök szereteted, erős karod, amelybe belefogódzunk és amelyre reásírjuk a mi bűnbánatunknak a könnyeit. Atyánk, bocsáss meg nekünk, irgalmazz nekünk, mégegyszer emelj föl minket, ne szállj perbe mivelünk, ne fizess nekünk álnokságaink szerint, neved dicsőségéért, egyszülött fiadért, vére hullásáért, az igazi és tiszta áldozatért kegyelmezz nekünk, emelj föl minket, adj nekünk új életet!

Oh Atyánk, az irgalmasságodat, a szeretetedet, a gondviselésedet, hogy ha rettenetes ítélet alá rejtetted is, mi mégis éreztük atyai szíved szerelmét, hiszen a halál árnyékának völgyén velünk voltál, hiszen a borzalomnak és rettenetességeknek éjszakáin táborát járattál körülöttünk, hiszen kivontál minket a mélységből, megtartottál, szereztél magadnak maradéknépet. Ajkunkra add az éneket és kezünkbe add a munkát. Oh Atyánk, csoda volt, hogy megtartattunk, még nagyobb csodáért imádkozunk, hogy segíts minket, áldj meg minket, ne hagyj el minket és vezess minket, oh mérhetetlenül gyengék vagyunk, oh mondhatatlanul nagyok a próbák és a feladatok, senki és semmi nem segíthet rajtunk, csak a Te mindenre elégséges kegyelmed, csak a Te szent Lelkednek ereje, csak a Te igédnek világossága, a benned való hitnek hegyeket mozgató ereje. Oh könnyörgünk hozzád, hogy mindezeket add meg minékünk, erősíts meg bennünket és ki ne ejts erős kezedből, ahová örök végzésed és kikutathatatlan tanácsod szerint kezembe vettél.

Könyörgünk hozzád, hogy ebben az órában is légy velünk a Te vigasztaló és útmutató Szent Lelkessel, áldd meg a mi együttes munkánkat és parancsolj az időknek, parancsolj a földi elemeknek és mennyei angyaloknak gyermekeidért és kiválasztottaidért, hogy itt a romlások megépüljenek, a sebek begyógyuljanak, a mulasztások helyreállítsanak és a Te szentségedre álljon a Te dicsőségedre.

A mi urunk Jézus Krisztus nevében kérünk, hallgasd meg a mi imádságunkat. Ámen.”

Ad 5. jkvsz. Pro memoria

Egy fejezet Ravasz László készülő püspöki jelentéséből

[1945. ápr.10. A közgyűlést megelőzően márciusban a dokumentumot sokszorosított formában megküldték az egyházmegyéknek.]

1. A magyarországi református egyház vezetőségének (ezt általánosságban mondom, amennyire az egyház vezetőségének a nézete az én felfogásommal többé-kevésbé megegyezett a zsidókérdésről az volt a felfogása, hogy

a) Magyarországon van zsidókérdés, mert egy lelkileg összefüggő kisebbség olyan szellemi, anyagi és erkölcsi hatalomhoz jutott, amellyel akarva, nem akarva a többség jogait gyakorolja és a magyar keresztyén társadalom szellemiségével nem egyező szellemiséget képvisel mindaddig, míg a természetes asszimilálódás útján a történelmi nemzettestbe teljesen be nem olvad.

b) Ezt a kérdést nem lehet erőszakkal és jogfosztással megoldani. Csak törvényhozás útján, főképpen preventive, a szerzett jogok figyelembe tartásával.

c) A kérdés nem annyira politikai, mint inkább társadalmi s erős nemzeti szellemű, de nagylelkű társadalompolitikával fokozatosan megoldható.

Ez magyarázza meg, hogy megszavaztam, sőt támogattam a Darányi-féle úgynevezett “egyensúly-törvényt.”

Miután a zsidókérdés nagyon erős politikai kérdéssé lett s külpolitikai nyomás is egyre fokozta aktualitását, törvényhozás elé került a második zsidótörvény. A körüle kifejlődött parlamenti harcnak közismert vezetősége a történelmi egyházak képviselői lettek. A javaslat tárgyalásánál az volt a feladatunk, hogy minél több túlzását megszüntessük. Utalok arra, hogy az országgyűlés két házában, főképpen a felsőházban, az egyházak állásfoglalását erős közvélemény támogatta s mikor az úgynevezett egyeztető bizottság összeült, világosan látszott, hogy a többség ránk hallgat s kezünkben van a

törvényjavaslat s vele együtt a kormány további sorsa. Ez volt 1939 tavaszán, közvetlenül az új választások előtt. Az új parlament feladata lett volna a felsőház egyenjogúsítása és a kormányzói hatalom kiterjesztése. Ugyanakkor érte el tetőpontját a német mintára indított nemzeti szociálista izgatás. Ha közvetlenül a választások előtt mi megbuktatjuk azt a kormányt, amelynek elnöke a nemes gondolkodású Teleki Pál, a pár nap múlva meginduló választási harc a legféktelenebb antiszemita izgatással zajlik le s esetleg oly sok emberrel jön be a legszélsőbb jobboldal, hogy egy puccsal kiveheti a hatalmat a Kormányzó Úr kezéből, (akinek akkor még nem volt joga egy rossznak tartott törvény meghozatalát megakadályozni, mert a képviselőház által kétszer is megszavazott törvényjavaslat tekintet nélkül a felsőházi állásfoglalásra, vagy a Kormányzó Úr vétőjára, törvénnyé vált volna.) Ez esetben már akkor megkezdődött volna a német mintára a zsidóüldözés, s ma már nem lenne Magyarországon sem zsidó, sem zsidókérdés, úgy, mint Németországban nincs. Ha tehát meg akartuk menteni a helyzetet, a jelenleg ismert kompromisszumos formában meg kellett szavazni a második zsidótörvényt.

A harmadik zsidótörvény az 1941. évi XV. t.c. 9. §-a fajvédelmi szempontból született, miután a zsidóságot nem szellemiségnek, értékelési iránynak nézi, hanem fajnak, s mint ilyen character indellibilisnek állítja. A keresztyén egyházak a legnagyobb ellenállást fejtették ki a törvényjavaslat ellen. Ez ellenállásban vezetett a református egyház. Vezérszónoka - e sorok írója - beszédje végén felolvasta az összes püspökök és négy főgondnok által aláírt ünnepélyes deklarációjukat, amelyben a törvény ellen tiltakoznak, azt Isten Igéjével ellentétesnek tartják és érette a felelősséget magukról elhárítják.

2.) Eközben a keresztyén egyháznak az volt a pásztori feladata, hogy az áttért zsidóságot lelkileg feldolgozza s Isten Szentlelkével asszimilálja; az egyre jelentkező áttérők seregét minél erőteljesebb előkészület alá vegye s valamiképpen dokumentálja, hogy a keresztyén egyházba áttérni és a keresztséget felvenni Krisztusért és a kegyelmi ígéretért kell, nem pedig azért, hogy valaki közjogi helyzetét, társadalmi állását, vagyonát megtartsa és gyarapítsa. Végül olyan esetben, ahol a zsidótörvények alkalmazásánál vagy más esetben lelketlenség, igazságtalanság, esetleg embertelenség és kegyetlenség jelentkezett, egyrészt tiltakozó szavát felemelte, másrészt az egyházfők személyes befolyásának latbavetésével az egyéni nyomorúságokon segíteni igyekezett. E sorok írója elmondhatja magáról, hogy pásztori szolgálatának oroszlánrészét ez a munka tette. Egy példát a sok közül.

1941 őszen megjelent nálam báró Weiss Edit úrnő, a Zsidók Nemzetközi Segélyező Bizottságának magyarországi vezetője és segítségemet kérte a következő ügyben: Galíciában megszálló csapatok, illetve rendfenntartó alakulatok rendszeres zsidóirtást végeztek. A megrémült zsidók nagy számmal szöktek át a határon és kerestek menedéket magyar földön. Szövetséges helyzetünkből kifolyólag erős politikai nyomásra - de még saját érdekből is - kénytelen volt a magyar kormány ezt a beözönlést megakadályozni. Rendeletet adott ki az északmagyarországi zsidó lakosság állampolgárságának felülvizsgálására s ha valaki nem tudta állampolgárságát igazolni, kitoloncolta a határon túl. A közigazgatás emberei sok helyt ezt a rendelkezést túlzott szigorúsággal hajtották végre és olyan családokat is átdobtak az ország határán a biztos pusztulásba, akik már évszázadok óta, vagy nemzedékeken keresztül laktak magyar földön. Mivel a harctérről hazatérő tiszteink az ottani zsidóirtás tényeit igazolták, közöttük különösképpen egyik közeli barátomnak a fia, aki idegösszeroppanásban éppen azért került haza, mert nem tudta nézni az ott lejátszódó jeleneteket, kihallgatást kértem a Kormányzó Úrtól és olyan utasítást kértem a belügyminiszter számára, amelyek az emberiesség szempontjait teljes mértékben érvényesítik. Ugyanakkor megjelentem az akkori belügyminiszternél: Keresztes-Fischer Ferencnél és elmondtam neki, hogy nekem majd - a háború után - bármelyik félre is legyen a győzelem, be kell számolnom többek között arról is, hogy Magyarországon milyen volt a zsidók helyzete. Természetesen, ha olyan dolgokat kellene mondanom, melyek hazámra árnyékot vetnek, inkább hivatali állásomtól válnék meg, mintsem hazám ellen éppen én tegyek bizonyosságot. Arra kértem őt, intézkedjék, hogy felemelt fővel és jó lelkiismerettel szólalhassak meg bármely külföldi nemzetközi egyházi testület, vagy egyesület előtt. Úgy tudom, hogy a visszaélések azonnal megszűntek és sok ember megnyerte az életet. Csak a helyszűke miatt nem sorolom fel azoknak a nevét, akiknek - saját bevallásuk szerint - életét mentette meg sokszor nagyon nehéz fáradozásom.

A zsidó ügyekkel, elsősorban a zsidónak minősített református testvérek ügyeivel való foglalkozás az egyháznak egyre nagyobb feladata lett. - Pásztori úton már nem lehetett elvégezni, külön szervezetre volt szükség. Így alakult meg az egyetemes konvent missziói bizottságának "Jó Pásztor" albizottsága. Eredetileg egy társadalmi egyesület volt, az Evangelical Alliance magyarországi tagozatának néhány vezetőjét foglalta magába. De az ügykör túlnőtt a kereteken s hivatalos egyházi alakulatba kívánczolt. Az én kezdeményezésemre történt meg ez a hivatalos átszervezés. Az egész alakulat a konventi elnökség

közvetlen felügyelete és irányítása alatt állott. Ügyvezető elnöke Muraközy Gyula lett, titkára: Éliás József lelkész. Működése névtelen, de nagyon áldott és gazdag volt; külön jelentés fog beszámolni róla.

3.) Egészen új helyzet állott elé 1944. március 19-én. Mindenekelőtt azt mondom el, hogy én 1944. március 9-től kezdve előbb májgyulladás, majd egy súlyos furunkulózis gyötrelmei miatt többet voltam ágyban fekvő beteg, mint fennjáró s csak a legnagyobb megerőltetéssel tudtam végezni hivatali dolgaimat, a húsvéti ünnepkör munkáját, a sokféle gyűlés előkészítését és vezetését egészen május 9-ig, amikor a legsúlyosabb tünetek között sárgaságban megbetegedtem, és e betegségemből csak szeptember havában gyógyultam fel. Sokszor súlyos válságok, kínos gyógyeljárások, lázas tünetek között kellett az egyház életbevágó kérdéseivel és ezek között legelső renden a zsidókérdéssel foglalkozni, rendesen azzal az eredménnyel, hogy a megerőltető tanácskozások, vagy drámai helyzetekben való állásfoglalások betegségembe mindég visszaesést idéztek elő. Ennek előrebocsátása után feljegyzem a magyar református egyház vezetőségének (s ebben magamnak) intézkedéseit, amelyeket a zsidókérdés tárgyában tett.

A megszállás elején az volt a felfogásunk elnöktársamnak és nekem, hogy a passzív rezisztencia álláspontjára kell helyezkedni és az államkormányval csak a legszükségesebb hivatalos ügyekben érintkezünk. Ebből az következett, hogy a hihetetlen özönnel reánkzúduló egyéni zsidó tragédiákkal eleinte nem foglalkozhattunk. Pár nap alatt kiderült azonban ennek az álláspontnak a helytelensége és elnöktársammal elhatároztuk, hogy mindkét irányban megteesszük, ami reánk vár: egyfelől tiltakozunk az intézkedések ellen, másfelől igyekezünk az intézkedések hatálya alól minél több ember számára mentességet vívni ki. Ezért szükségesnek tartottam egy előterjesztéssel fordulni a kormányhoz. Balogh Jenő elnöktársamnak Bonybe kellett utaznia, s így 8-10 nap eltelt anélkül, hogy az egyetemes konvent elnöksége ebben a tárgyban a miniszterelnök úrhoz előterjesztéssel élhetett volna. Miután az időt nem akartam elvesztegetni, Balogh Jenő elnöktársam távollétében magam a következő előterjesztést írtam a belügyminiszter úrhoz, amelyet mint a legidősebb református püspök írtam alá.

“Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr! A hivatalos lap március 31-i számában a zsidónak minősülő egyénekre vonatkozólag kiadott kormányrendeletekkel kapcsolatban legyen szabad tisztelettel előterjesztem a magyarországi református egyház következő alázatos kérését:

Kérjük, hogy a rendelet kiadásakor egyházunkban a Szent Szolgálatra felhatalmazott, de a rendelet szerint zsidónak minősülő lelkészek sárga jelvény viselésére ne kényszerüljenek. Ugyanezt a mentességet kérjük a református egyház minden esküt tett tisztviselőjére (tanítók, tanárok, kántorok, diakonusok, gondnokok, presbiterek), valamint a szabály szerint beöltöztetett diakonisszák részére;

másodszor kéri egyházunk, hogy mindazok a zsidónak minősülő családtagok (férj és feleség), akiknek gyermekeik a kiadott rendelet értelmében sem esnek a zsidókat sújtó intézkedések hatálya alá, tehát ahol a család keresztyén jellege helyreáll, a család lelki egységének megóvása céljából mentesüljenek mind a jelvény viselése, mind a háztartási alkalmazottakra vonatkozó rendelkezések hatálya alól;

harmadszor tisztelettel kérjük, alakíttassák a zsidótanács mellett, a zsidónak minősülő keresztyén egyháztagok érdekeinek képviselőjére egy keresztyén zsidótanács.

Mindhárom kérésünk oly világos és magától értetődő, hogy a mai vágató időkben külön megokolással nem terhelem Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét. Úgy gondolom, hogy az egyháznak most és itt csak kérnie lehet. Kér alázatosan, bizalommal az Isten nevében.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1944. április 3. Ravasz László s.k. szolgálatban legidősebb református püspök”

Ez volt az az irat, mellyel 1944. április 4-én útnak indultam.

Felkerestem először Ambrózy Gyula kabinetirodai főnököt, hogy tájékozódjam Kormányzó Úr felfogásáról, az aktuálisvá vált zsidórendeletek ügyében és érdeklődjem az iránt: mikor tehetek a Kormányzó Úrnál előterjesztést néhány református lelkész és nagysúlyú egyetemi professzor mentesítése tárgyában.

Ambrózy Gyula tájékoztatott, hogy a Kormányzó Úr a mostani helyzettel csak a legszükségesebb formában tartja fenn a kapcsolatot, magát fogolynak érzi és semmiféle olyan intézkedést nem tesz, amelynek végrehajtása legkisebb részben is mástól, elsősorban idegen hatalomtól volna függővé téve. Az ő álláspontja a zsidókérdésben ismeretes, de nem szándékozik egyes eseteket a birodalmi főmegbízottal megbeszélni és kitenni magát annak, hogy kérését ne teljesítsék. De az az erkölcsi súly, amelyet saját

kormányánál is jelent, már elért annyit, hogy a kiadott rendeleteken változtatások fognak következni. Ezt legjobban Jarossal tudnám megbeszélni.

Onnan átmentem Jaross belügyminiszter úrhoz, aki nem tudott fogadni. Este 7 órára tűzte ki a megbeszélés idejét. Este 7 órakor hivatalában megjelentem és háromnegyed nyolcig vártam, azután volt alkalmam a kérdést Jarossal megbeszélni, aki értesített, hogy a lelkészek, diakonusok, diakonisszák, apácák a sárga csillag viselése alól mentesülnek. Igyekezni fognak a keresztyén család egységét megtartani s a keresztyénné vált családtagokért a család idősebb zsidónak minősülő tagjait is mentesíteni fogják a csillag viselése alól. Kértem még tőle, hogy ugyanezt a kedvezményt terjessze ki a háztartási alkalmazottaknál elrendelt tilalom alól való mentesítésre is, s a tervezendő zsidótanácsba a keresztyén zsidók képviselőtét ne bízzák az őket érthető módon megvető izraelita zsidókra, végül adjanak mentességet a zsidó származású presbitereknek és magasabb egyházi tisztviselőknek.

Mindezekre általánosságban nagyon kedvező választ adott úgy, hogy én azzal jöttem el, ezek a kedvezmények rövid időn belül rendeletek formájában is megjelennek.

Néhány napig vártam, lesz-e eredménye előadott kérésünknek. (Ugyanis a többi keresztyén egyházak is igen erőteljesen interveniáltak.) Lett is számbavehető enyhítés, de távolról sem annyi, amennyit kértem. Közben Balogh Jenő elnöktársam is hazaérkezett, azzal a csodálatos hűséggel, erkölcsi bátorsággal, nyugodt bölcsességgel és tiszta keresztyénséggel állott mellettem, amelyet benne mindig csodáltunk s együtt irányítottuk a magyar református egyház állásfoglalásait a zsidó kérdésben. Mindjárt megfogalmaztunk egy előterjesztést a miniszterelnökhöz, amelyben hivatkozni kellett a már megadott kedvezményekre, de be kellett jelenteni elvi felfogásunkat és körvonalazni kellett azt a minimumot, amelyet a zsidó származású keresztyén híveink számára kívánunk. Így született meg az a beadványunk, amelyet 1944. április 6-án írtunk alá. E beadvány másolatát elküldtem Kapi Bélának és az evangélikus egyház is hasonló tartalmú levéllel kereste meg a miniszterelnök urat. A levél szövege a következő:

“Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! A magyarországi református egyház vezetősége megkönnyebbüléssel olvasta a Budapesti Közlöny 77. számában közzétett 1450. számú kiegészítő rendelkezést, amely a zsidók megkülönböztető jelzése tárgyában kelt 1240. számú miniszteri rendeletnek harmadik pontját megenyhítette s ebből azt a reménységet meríti, hogy Nagyméltóságod kormánya a zsidókérdés megoldásánál a keresztyén humanitás szempontjait nem tartja figyelmen kívül hagyható tényezőnek. Ez bátorít fel arra, hogy tisztelettel előterjesszük alábbi kéréseinket:

A keresztyén egyházak elvi álláspontját az Isten Igéje így adja elénk: ‘Akik Krisztusban keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöztétek fel. Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Jézus Krisztusban.’ (Gal 3: 27-28.) Ebből az következik, hogy a keresztyén egyház tagjaira nem lehet olyan terhet vetni, amely a zsidót azért sújtja, mert zsidó.

De mivel Nagyméltóságod kormánya az 1941. évi XV. t.c. 9. szakaszát alkalmazta annak eldöntésénél, ki a zsidó: ez alkalommal nem tehetünk egyebet, mint azt, hogy megértő elbánást kérjünk a törvény keretén belül egyházunk zsidónak minősülő tagjai számára.

Kérjük a lelkipásztorok számára megadott kedvezmény kiterjesztését a református egyház minden esküt tett tisztviselőjére (tanárok, tanítók, kántorok, gondnokok, presbiterek).

Kérjük az 1450. számú rendelettel a jelvény viselésére megállapított mentesség kiterjesztését a háztartási alkalmazottakkal kapcsolatos tilalmakra is.

Végül arra az esetre, ha a magyar kormány is alakít egy ú.n. zsidó tanácsot, a zsidóság érdekeinek képviselőit: tisztelettel kérjük, méltóztassék gondoskodni arról, hogy a zsidónak minősülő keresztyén egyháztagok ne a velük szemben érthetően elfogult zsidótanács illetékessége alá tartozzanak, hanem külön érdekképviselői szervezethez jussanak.

Kérésünket Nagyméltóságod bölcs megfontolásába és jóindulatába ajánlva, vagyunk kiváló tiszteletünk őszinte nyilvánításával

Budapest, 1944. április 6. Balogh Jenő s.k. főgondnok, Ravasz László s.k. püspök

4.) A húsvéti ünnepkörrel járó nagy elfoglaltság és az orrfurunkuló zsidóból származó kínos szenvedés s életveszedelem ellenére is a zsidókérdés foglalta le legtöbb időmet. A zsidókérdés pásztori oldalán azzal próbáltam szolgálni, ha hozzámforduló kétségbeesett embereknek néhány megnyugtató szót

szólok. Sok levelet írtam és küldtem szét. De amint a helyzet nehezedett, egyszerre megszűntek a nyílt és bizodalmas levelek és elkezdődött az álnévvvel vagy névtelenül írt levelek özönlése, amelyben mind arra nógattak: szánjuk meg őket, tegyünk valamit értük, hiszen egy szavunkba kerül s megváltozik a helyzet.

Én pedig 1944. április 12-én kihallgatáson voltam a Kormányzó Úrnál. Meghallottam a nagy politikai fordulat hiteles történetét éppen az ő ajkáról. Megértettem állásfoglalásának motívumait és meg tudtam őt nyugtatni afelől, hogy minden becsületes magyar ember a kibontakozásnak ezt az egyetlen és utolsó formáját közreműködésével támogatja, ha csak a kormányzat olyan intézkedéseket nem tesz, amelyek ezt a támogatást megghiúsítanák. Kértem arra, hogy a zsidókérdéssel kapcsolatban őrizkedjék minden olyan állásfoglalástól, amely az elkövetkezendő kegyetlenségek felelősségét az ő tiszta nevére hárítaná. Legyen meggyőződve arról, hogy ilyen irányú kísérletezések történni fognak. A desperádok megkísérlik saját számlájukat mások erkölcsi tőkéjéből fizetni ki.

Ugyancsak április 12-én hosszabb beszélgetést folytattam Tasnádi Nagy Andrással. Mint a jobboldali pártok legkiemelkedőbb személyiségét megkértem arra, hogy a parlamentben súlyos politikai egyénisége bevonásával alakítsanak ki egy olyan politikai közvéleményt, amely a zsidókérdés türhető megoldását segítené elő. Itt a következőkre kellene figyelemmel lenni:

- a) a teljesen keresztyénné vált család egyik tagját sem szabad visszadobni a zsidóságba;
- b) ha valaki házastársa révén jutott kedvezményhez, tartsa meg ezt abban az esetben is, ha házastársa hibájából kellett elválnia;
- c) a megkülönböztető jel viselésére kötelezett keresztyéneket kezeljék a zsidó tanácsban és az elkülönítésnél, valamint az egész igazgatás területén külön s engedjék meg nekik, hogy keresztyénségüket kitüntető jelzést viselhessenek;
- d) zsidónak minősülő ember ne veszítse el állását, ha keresetéből tisztán keresztyénekből álló családot tart fenn;
- e) legyen egy forum, mely bizonyos rendkívüli esetekben, különös érdemekre való tekintettel a mentességet kimondja (tudósok, művészek, katonák, stb.).

Nem tudtam Tasnádi Nagy Andrással egy véleményre jutni presbitereink mentesítése tárgyában. Ő ebbe a kiterjesztésbe nem ment bele.

Ez alatt az idő alatt számtalan egyéni kérés teljesítésével kínlódtam, de mivel éppen az adott helyzetből kifolyólag köztem és a kormány között semmiféle belső kapcsolat nem volt, a keresztyén egyházak egyöntetű fellépésre nem tudták magukat elhatározni, csak annyi eredményt tudtam elérni, amennyit személyes befolyásom elbírt.

5.) A miniszterelnök úr az egyetemes konvent elnökségének beadványára sokáig nem válaszolt. Már azt hittük, meg kell sürgetni a választ és ennek megfelelően új levelet fogalmaztam, amelyben egyrészt ez a sürgetés volt benne, aztán komoly figyelmeztetés, végül újabb kérések. Ezt átadtam Kapi Bélának és az evangélikus egyház is ennek megfelelően készített egy előterjesztést. Az én súlyos betegsége, közlekedési nehézségek, a posta ezernyi akadálya folytán, mire készen voltunk írásunkkal, megjött a miniszterelnök úrnak 38. Res. szám alatt 1944. május 10-én adott válasza, amely így hangzik:

“M. kir. Miniszterelnökség 38 RES M.E.I.

Nagyméltóságú és Főtiszteletű Dr. Ravasz László úrnak, a dunamelléki ref. egyház püspöke, m. kir. t.t., felsőházi tag stb. stb. Budapest.

Nagyméltóságú és Főtiszteletű Püspök Úr! A magyarországi református egyház egyetemes konventjének a zsidókérdés megoldásával kapcsolatosan kiadott kormányrendeletekre megtett észrevételeire legyen szabad Nagyméltóságodat a minisztertanács állásfoglalása alapján az alábbiakban tájékoztatnom.

A magyar királyi kormány eddigi álláspontjának és szilárd meggyőződésének megfelelően nem térhetett el attól az elvi kiindulópontjától, mely szerint a zsidóság faj és így a zsidókérdés szabályozása faji és nem vallási probléma. A magyar királyi kormány valamennyi tagja hiszi és vallja a keresztség szentségének a megkeresztelt személyek hitbeli életére gyakorolt átváltoztató hatását, de ez a hatás a természet rendje szerint a faji adottságokat gyökeresen nem változtatja meg. Nem mellőzheti a magyar kir. kormány annak a megemlítését sem, hogy a keresztség felvétele igen sok esetben nem lelki belső meggyőződésből fakadt, hanem egyéb, sokszor méltánylást nem érdemlő szempontokból és ilyen esetekben felfogásunk szerint a keresztség felvételének még a hitbeli életben sem lehet átalakító hatása. Éppen ezért az összes államok jogalkotása, amelyek a zsidókérdést

törvényes szabályozás alá voltak kénytelenek venni, az izraelita hitfelekezethez tartozást csak a fajhoz való tartozást meghatározó egyéb adatok hiányában használták fel a 'zsidó' fogalmának faji meghatározására, tekintettel arra, hogy a zsidó faj a fajok közül az egyetlen, amely a legújabb időkig ugyanabban a vallásban tömörült.

Ugyanezt az utat járja a magyar jogalkotás már 1938. év óta.

Még a legelső és legenyhébb zsidótörvény, az 1938. XV. t.c. sem helyezkedett a vallási hovatarozás alapjára és már ez a kezdeti jogszabály sem ismerte el nemzsidónak azokat a zsidószármazású keresztyéneket, akik az 1919. évi augusztus 1. napja után keresztelkedtek meg. Továbbfejlesztette ezt az elvet az 1939. IV. t.c., amely az egészen zsidószármazásúak közül csak kivételesen emel ki egyes kategóriákat: nevezetesen a nemzsidóval házasságban élőket és egyes olyan régen áttért személyeket, akiknek ősei már 1849. előtt Magyarországon születtek. Végül teljesen faji alapra helyezkedett az 1941. XV. t.c., amely csak a félvérek egyes kategóriáit emelte ki a zsidók közül, míg azokat, akiknek három vagy négy nagyszülője zsidó, vallásukra tekintet nélkül zsidónak minősítette.

A zsidókérdés nem vallási, hanem faji probléma tehát, ennél fogva a kérdés törvényes szabályozása során a zsidó fogalmát felekezetre tekintet nélkül, faji alapon kell meghatározni. Aligha szorul különösebb okadatolásra, hogy a kormány a jelenlegi rendkívüli helyzetben, amikor a zsidókérdés törvényes szabályozása nem kerülhető el - nem térhet le a zsidó minősítés tekintetében a faji meghatározás alapjáról és nem alkalmazhat olyan megállapítási módszereket, amelyeket a törvényhozás 1941-ben, sőt már 1938-ban sem tartott elfogadhatónak.

Ami Nagyméltóságod szíves iratának a háztartási alkalmazottak tartásával kapcsolatos megállapítását illeti, tisztelettel közlöm, hogy a magyar királyi kormány, hajlandó megfontolás alá venni olyan háztartásoknak a háztartási alkalmazottak tartásának tilalma alól való mentesítését, amelyeknek egyetlen zsidó tagja az egyik házastárs, míg a másik házastárs és - amennyiben vannak - a gyerekek nem zsidók.

Végül tisztelettel értesítem Nagyméltóságodat, hogy a magyar királyi kormány a belügyminiszter úr útján intézkedni fog abban az irányban, hogy a Magyarországi Zsidók Szövetségének az 1520/1944. M.E. számú rendelet 3. §-a alapján megalakítandó alapszabályai lehetőséget nyújtsanak a keresztyén vallású zsidók részére a Szövetségen belül alosztály alakítására és ugyancsak az alapszabályok a belügyminiszterhez panaszjogot fognak biztosítani a Szövetségnek a keresztyén vallású zsidók ellen irányuló esetleges túlzó vagy jogtalan intézkedései ellen. Addig pedig, amíg az alapszabályok el nem készülnek és azokat a belügyminiszter jóvá nem hagyja, az 1520/1944. M.E. számú rendelet 4. §-ában megjelölt intézőbizottságban a keresztyén vallású zsidók is megfelelő képviselőkhöz fognak jutni.

A magyar királyi kormánynak eme felvilágosításai után hiszem és remélem, hogy Nagyméltóságod és a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje a magyar királyi kormány ilyen irányú munkájával szemben megértéssel és bizalommal fog viseltetni.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1944. máj. 10. Sztójay Döme 2.k."

Erre új előterjesztést kellett szövegezni s megkeresni az evangélikusokat hasonló állásfoglalás végett.

Az egyetemes konvent előterjesztését az elnökség 1944. máj. 17-én írta alá. Két dolgot kellett benne megírni: először le kellett szögezni a miniszterelnök úrnak a zsidó rendelkezések enyhítésére vonatkozó ígéreteit, aztután ki kellett fejezni tiltakozásunkat a zsidók megkezdett elkülönítése tárgyában; végül óvni kellett a kormányt attól a kísértéstől, amelyre még nem volt semmiféle konkrét jel, hogy meg ne kezdődjék a zsidóknak Németországba való deportálása. Így keletkezett az egyetemes konvent elnökségének 2720/1944. számú előterjesztés, melyet egész terjedelmében itt közlök:

"2720/1944. sz. Nagyméltóságú Sztójay Döme úrnak, m. kir. miniszterelnök Budapest. Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! Az egyetemes konvent elnöksége köszönettel vette Nagyméltóságodnak 1944. május 10-én 38. Res/M.E.I. szám alatt kelt nagybecsű levelét, amelyben válaszolni méltóztatott a magyarországi református egyház egyetemes konventjének nevében a zsidókérdés megoldásával kapcsolatos kormányrendeletek tárgyában tett tiszteletteljes előterjesztésünkre.

Köszönettel vettük tudomásul azt is, hogy a háztartási alkalmazottak tartásának tilalma alól mentesítést nyernek az olyan családok, amelyeknek egyetlen zsidó tagja az egyik házastárs, míg a másik házastárs és amennyiben vannak, a gyermekek nem zsidók.

Köszönettel vettük Nagyméltóságodnak azt a nagybecsű ígérletét is, hogy a m. kir. kormány a belügyminiszter úr útján intézkedni fog az iránt, hogy a Zsidók Szövetségének szervezetén belül a keresztyén vallású zsidók részére alosztály alakíttassék és ennek az alosztálynak fellebbezési joga lesz a Szövetségnek a keresztyén vallású zsidók ellen irányuló túlzó vagy jogtalan intézkedések esetében is, s addig, míg az alapszabályok elkészülnek, az 1520/1944. M.E. számú rendelet 4. §-ában megjelölt intéző bizottságban a keresztyén vallású zsidók is megfelelő képviselőkhöz jutnak.

Ezenkívül meglelégedéssel olvastuk azokat a félhivatalos utasításokat, amelyek az olyan félzsidókat teljes jogú nem zsidóknak nyilvánítják, akiknek zsidó szülőjük már a házasságkötés előtt áttért a keresztyén vallásra; kívánatos volna, hogy ez a kedvezmény azokra is kiterjesztessék, akiknek zsidó származású szülője a házasságkötés után, de még a gyermek hét éves kora előtt tért át. Meglelégedéssel olvastuk azokat az utasításokat is, amelyek a kitelepítések végrehajtásával a felesleges erőszakoskodást szigorúan elítélik.

A zsidónak minősülő egyének elkülönítésével kapcsolatban kifejezésre kell juttatnunk, hogy magát az elkülönítésnek a tényét a leghatározottabban helytelenítjük s úgy gondoljuk, hogy a keresztyén társadalomnak a régmúltban tett ilyen intézkedése vagy hagyománya többé fel nem újítható. A kérdésben hosszabb fejtegetésbe csak azért nem bocsátkozunk, mert Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló kormányzat e tekintetben már befejezett tényeket teremtett s most reánk az vár, hogy a gyakorlatban jelentkező kérdésekkel szembenézzünk.

De még két dologra Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét újra fel kell hívni.

Az egyik az: méltóztassék gondoskodni arról, hogy a kitelepítések során a keresztyén vallású zsidók külön elhelyezést nyerjenek s a keresztyén egyházak lelkipásztorainak módjukban álljon zsidónak minősülő híveiket elkülönített helyükön szabadon meglátogatni s őket a vallás vigasztalásában részesíteni. Ezt annál inkább kérnünk kell, mert tudomásunk szerint az izraelita vallású elkülönítettek között a rabbi szabadon végezheti lelkipásztori munkáját, nem volna helyes, ha a keresztyén egyházak lelkipásztorai akadályozva volnának a zsidónak minősülő kitelepített hívek lelkigondozásában.

A másik, amit meg kell említeni még csak egy sejtelen és aggodalom. Jeleket látunk, amelyek arra mutatnak, mintha az elkülönítés mellett az ország határán kívülre való deportálás is előkészületben állana.

Fel kell hívnunk Nagyméltóságod figyelmét azokra a szomorú eseményekre, amelyek más országok zsidóságának hasonló deportálását végső befejezéshez juttatták s nagyon kérjük Nagyméltóságodat, hogy az ilyen események elkerülésére mindent megtenni s a magyar királyi kormányról és ezzel az egész magyar nemzetről az azokért jutó felelősséget elhárítani méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletünk őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1944. május 19.

A református egyetemes konvent elnöksége:

Dr. Balogh Jenő s.k. főgondnok, világi elnök, Dr. Ravasz László s.k. püspök, lelkészi elnök

Ad 5/b) Főképpen a budapesti gyülekezetekből egyre sürgetőbben érkeztek kérések a presbiterek mentesítésének tárgyában. Ezért egy levelet írtam a belügyminiszterhez, amelyben elmondottam, hogy folyó évi május 11-ére kihallgatásra voltam előjegyezve, amelyről azonban súlyos betegségem miatt le kellett mondanom. E kihallgatáson akartam előterjesztést tenni a presbiterek mentesítése tárgyában. Még mindig nem vehettem fel az ekkor elejtett fonalat, ágyban fekvő beteg lévén és ezért arra kértem meg Mester Miklós államtitkár urat, hogy Bereczky Alberttel együtt adják át neki ezt a leveletem, amelyben a presbiterek mentesítését kérem s élőszóval adják meg a szükséges felvilágosítást. Ennek eredménye lett, hogy a belügyminiszter tudomásul vette az egyháznak azt az intézkedését, hogy zsidószármazású presbitereknek az Egyházi Törvények alapján diakonusi bizonyítványt ad ki. A felterjesztés, valamint a tárgyalás lefolyásáról szóló feljegyzés, a belügyminiszter úrhoz intézett levél, amelyben a kedvezménymegadást megköszönöm, így hangzik:

“Nagyméltóságú Miniszter Úr! Ez év április 3-án személyesen volt alkalmam Nagyméltósággal megtárgyalni az egyháznak azokat a kívánságait, amelyeket a zsidócsillag viselésére vonatkozó rendelettel szemben nyomatékosan képviseltem az egyháznak azt az álláspontját, hogy a kivételezetség kiterjedjen az egyház presbitereire. Nagyméltóságod őszinte jóakarásával azt a benyomást nyertem, hogy ez az óhajításunk elvileg nem ütközik akadályba s bizonyára meg is volt a készség Nagyméltóságodban az iránt, hogy az akkor készülő rendeletben ez a kérésünk is teljesíttessék. A rendelet azonban csak az egyházak lelkészeit, diakonisszáit és diakonusait részesítette mentességben.

Május 9-én, kedden Mester Miklós államtitkár úrral együtt a miniszterelnök úrnál voltam s akkor közölte velem az államtitkár úr, hogy Nagyméltóságod csütörtökön fogad bennünket. Ezen a látogatáson kívántam volna újból megismételni a presbiterek mentességére vonatkozó kérést. Sajnos másnap súlyosan megbetegedtem, az előkészített megbeszélésre már nem mehettem el Nagyméltóságodhoz s jelenleg is súlyos betegségemben betegágyból írom leveletem, amelynek átadását reményesérem szerint Mester Miklós államtitkár úr társaságában egyháznak egy kisebb küldöttsége fogja teljesíteni.

A református egyház alkotmánya szerint tulajdonképpen az egyháznak egyetlen tisztsége a presbiterség. A Kormányzó Úr Őfőméltósága által szentesített Egyházi Törvények I. t.c. 44. szakasza így szól:

‘A presbiterek az egyházközség szellemi és anyagi ügyeinek intézésében az egyházi önkormányzat gyakorlásában és az egyházi fegyelem fenntartásában közreműködő egyházközségi tisztviselők.’

A presbiterek kötelességeit ugyanez a törvénycikk részletesen szabályozza. A jelen esetben kiemelkedőnek tartom a 44. § e) pontját.

‘A presbiterek kötelessége az egyházközségnek az ő felügyeletükre bízott tagjait időnként, de legalább évenként egyszer, meglátogatják, különösen az elhagyottakat és betegeket felkeresik és a lelkigondozás missziói munkájával a lelkipásztornak segítségére vannak.’

Azért tartom ezt a pontot kiemelkedőnek, mert ebből nyilvánvalóan látszik, hogy a presbitereknek a jóval szélesebbkörű és magasabb természetű egyházi megbízásukon belül az a feladatuk is megvan, ami a diakonusi munka lényege. A diakonus több olyan feladatot nem gyakorol, ami a presbiternek, mint magasabbrendű egyházi tisztviselőnek joga és kötelessége. (‘Az egyházközség szellemi és anyagi ügyeinek intézése az egyházi önkormányzat gyakorlása és az egyházi fegyelem.’) Világos dolog, hogy amikor megadunk egy jogot, egy alacsonyabb felelősséget és munkakört betöltő tisztviselőnek, akkor ebben a jogban részesíteni kell azt a magasabb fokon álló egyházi tisztviselőt, aki a diakonusi feladatkört is betölti, de ezenfelül még magasabbrendű felelőssége is van. A presbiter tehát teljes értékű diakonus is, viszont természetesen a diakonus nem rendelkezik a presbiter összes jogaival.

Lehetségesnek és Egyházi Törvényeinkkel teljes mértékben megegyezőnek látnám, ha a presbitereink közül mindazokat, akiknek erre a vonatkozó kormányrendelet miatt szükségük van, az egyház hivatalos diakonusi igazolvánnyal látná el. Mégis súlyt helyeztem arra, hogy ebben az egyházunkra nézve rendkívül jelentős kérdésben - hiszen egész egyházalkotmányunk a presbiteri rendszeren nyugszik évszázadok óta és ez a presbiteri rendszer százados nevelője volt a magyarságnak is, amikor egy tanácskozó asztalhoz ültette a főurakat és a jobbágyokat - ne tegyünk addig intézkedést, amíg a kormányzat illetékes tényezőjének helyeslését nem bírjuk.

Azzal a kéréssel fordulok Nagyméltóságodhoz: méltóztassék helyeslően tudomásul venni, hogy egyházunk azokat az egészen kicsiny létszámú, de hú keresztyén és az egyházak által erre a fontos tisztségre érdemesnek tartott, megválasztott, esküt tett presbitereit, akik a sárga csillag viselésére egyébként kötelezve lennének, hivatalos diakonusi bizonyítvánnyal látja el.

Tudomásomra jutott az az alaptalan aggodalom, hogy a presbiterek kivételezése kaput nyit arra, hogy tetszés szerinti számban tehessenek esetleg egyes lelkipásztorok ‘presbiterekké’ olyanokat, akik nem azok. Ez az aggodalom egyházunk törvényei és alkotmánya iránti teljes tájékozatlanságot árul el. Az Egyházi Törvény I. t.c. 46. § 2. bek. a következőképpen rendelkezik: ‘A presbiterek számát minden egyházközségre nézve az egyházközségek meghallgatásával az egyházmegyei közgyűlés 12 évenként állapítja meg.’ A 12 éves időszakra választott presbiterek egynegyed-egynegyed része három évenként kerül új választásra s ez a ciklikus választási rendszer lehetetlenné teszi, hogy időközben új presbitert választhasson bármelyik egyházközség. A bármi okból megüresedett rendes

presbiteri helyre a soron következő és a presbiterekkel együtt, tehát 3-3 éves ciklusra választott - pópresbiter hívattatik be. Ha tehát a magyar kir. kormány a presbiterek kivételezettségét úgy állapítja meg, hogy ez azokra a presbiterekre vonatkozik, akik például 1944. március 1-én vagy 15-én presbiterek voltak, akkor semmi mód és lehetőség nincs, hogy bárhol új embert presbiterre tehessenek.

Kérem Nagyméltóságodat, hogy egyházunk ezt a teljesen indokolt kérését teljesíteni méltóztassék.
Fogadja Nagyméltóságod őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.
Budapest, 1944. június 14. Ravasz László s.k. püspök”

“Jegyzőkönyv

Alulírott dr. Mester Miklós vallás- és közoktatásügyi államtitkár, Szabó Imre lelkipásztor, a budapesti egyházmegye esperese, Bereczky Albert lelkipásztor, a dunamelléki egyházkerület missziói előadója főtiszteltető dr. Ravasz László püspök úr memorandumával a mai napon küldöttségileg megjelentünk dr. Jaross Andor m. kir. belügyminiszter úr előtt. Dr. Mester Miklós államtitkár átnyújtotta a belügyminiszter úrnak dr. Ravasz László püspök úr levelét, amelyben az egyházi törvények 44. § c) pontja alapján (a presbiterek köteleessége... 'az egyházközségnek az ő felügyeletükre bízott tagjait időnként, de legalább évenként egyszer meglátogatják, különösen az elhagyottakat és a betegeteket felkeresik és a lelkigondozás és misszió munkájában a lelkipásztornak segítségére vannak. ') Megállapítja, hogy 'lehetségesnek és az Egyházi Törvényeinkkel teljes mértékben megegyezőnek látnám, ha presbiteraink közül mindazokat, akiknek erre a vonatkozó kormányrendelet miatt szükségük van, az egyház diakonusi hivatalos bizonyítvánnyal látná el. Mégis súlyt helyeztem arra, hogy ebben az egyházunkra nézve rendkívül jelentős kérdésben ne tegyünk addig intézkedést, amíg a kormányzat illetékes tényezőjének helyeslését nem bírjuk. Azzal a kéréssel fordulok Nagyméltóságodhoz: méltóztassék helyeslően tudomásul venni, hogy egyházunk azokat az egészen kicsiny létszámú, de hű és keresztyén és az egyházak által erre a fontos tisztségre méltónak tartott, megválasztott és esküt tett presbiteri, akik a sárga csillag viselésére egyébként kötelezve lennének, hivatalos diakonusi igazolvánnyal látja el.'

Mester Miklós kérésére Bereczky Albert összefoglalóan ismertette a püspök úr egész előterjesztését. Jaross Andor belügyminiszter úr két kérdést intézett a küldöttséghez. Egyik kérdése az volt, hogy a küldöttség tagjai ne vegyék rossznéven, ha ú. felelősségét átérzve megkérdezi: nincs-e ebben az esetben 'zsidóbujtató' lehetőség? Bereczky Albert a püspök úr memorandumának befejező szakaszát ismertette a miniszter úr előtt, amely ennek az aggodalomnak alaptalanságát világosan kimutatja, amennyiben az egyházi törvények I. t.c. 46. § 2. bek. a presbiterek választását ciklikus rendszer alapján írják elő, a presbiterek 12 évre választatnak, egynegyed-egynegyed három évenként kerül új választásra, időközi presbiterválasztásra tehát semmiféle mód és lehetőség nincs. A miniszter úr ezt a választ teljes megnyugvással elfogadta.

Másik kérdése az volt: mennyire tehető az így mentesítendő presbiterek száma? A küldöttség válasza az volt, hogy túlnyomó részük budapesti, vidéken csak egyes nagyvárosokban vannak, s az egész országban 80-100 emberre terjedne ki a mentesítettek száma.

Ezek után a belügyminiszter úr kijelentette, hogy a püspök úrnak a küldöttség útján előterjesztett kérését teljesíti s hozzájárul ahhoz, hogy az érdekelt presbitereknek mentesítés céljára hivatalos egyházi diakonusi bizonyítvány állíttassék ki.

Szabó Imre esperes előterjesztette a miniszter előtt azt a kérdést, hogy a keresztyén és zsidó felek, akik vegyesházasságban élnek, a gettórendelet értelmében milyen elbírálásban részesülnek? A miniszter kifejezte azt az elvi álláspontját, hogy a családot, különösen ahol a zsidó fél a keresztyén házastársnak adott reverzálist, nem szabad szétszakítani és a keresztyén felet nem szabad a gettóba szorítani s ígéretet tett arra, hogy ezt a kérdést minisztertanács elé fogja vinni és a küldöttség tagjaitól a vegyesházasságra nézve rövid összefoglaló memorandumot kér. Miután az erre vonatkozó kérés teljesítését a küldöttség azonnal megígérte, a miniszter úr jóindulatát igen hálásan megköszöntük.

Jelen jegyzőkönyv 3 egyező eredeti példányban állíttatott ki.
Budapest, 1944. június 17.
Bereczky Albert s.k., Szabó Imre esperes s.k., dr. Mester Miklós s.k.”

“Budapest, 1944. június 20. Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr!

Hálás köszönettel vettem a jelentést levelemmel Nagyméltóságodnál megjelent küldöttség: Mester Miklós államtitkár, Szabó Imre esperes és Bereczky Albert missziói előadó részéről, hogy Nagyméltóságod a presbiterek mentesítésének azt a módját, hogy számukra az Egyházi Törvény 44. § c) pontja alapján hivatalos egyházi diakonusi igazolvány állíttassék ki, jóváhagyta. Ennek alapján sürgős esetben az egyetemes konvent utasítást adott a diakonusi igazolvány kiadására.

Mivel az illetékes alsóbb hatóságok írásos rendelkezést kérnek, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék az erre vonatkozó rendeletet sürgősen kiadni.

A küldöttség által felvett jegyzőkönyv eredeti példányát mellékelem.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Ravasz László s.k. püspök

Nagyméltóságú Jaross Andor úrnak, m. kir. belügyminiszter, Budapest”

6.) Váltig éreztem azt a rendkívül kedvezőtlen helyzetet, amely a keresztyén egyházak közös fellépésének hiányából származott. Legfőbb óhajtam az volt, hogy ezt megszüntessük. A “Jó Pásztor” és a “Szent Kereszt” egyesület gyakorlati működése is igazolta ennek a szükségét. Többször kifejezett óhajtamra Cavallier József a “Szent Kereszt” egyesület főtítkára 1944. május 3-án nálam járt s felvetette azt a kérdést: hajlandó vagyok-e együttműködni a római katolikus egyházzal a zsidónak minősülő keresztyének érdekeinek megvédése kérdésében. Természetesen igenlő volt a feleletem. Még azt is hozzátettem: ha azzal feszélyezettséget oszlatok el, szívesen teszek kezdeményező lépést is, de azt is vállalom, hogy bármily renden és bármily sorban, magánbeszélgetésben, vagy hivatalos keretek között részt veszek a kooperációban mindenféle presztízskérdésnek félretételével. Erre kaptam a “Jó Pásztor” vezető alelnöke útján Cavallier Józsefnek azt az üzenetét, hogy a hercegprímás a felsőházi ülés után találkozni óhajt velem. Akkor már én súlyos sárgaságban fekvő beteg voltam, és Balogh Jenőt kértem fel a megjelenésre. Balogh Jenő beszélt Radvánszky Alberttel s mikor megtudta, hogy a hercegprímásnak nincs kifogása az ellen, ha az evangélikus egyház is részt vesz ezen a megbeszélésen, a felsőházi ülésen megjelent református és evangélikus püspökök és főgondnokokból egy kis társaságot gyűjtött össze, akik az egyikbizottsági teremben a hercegprímás úrral találkoztak és kölcsönösen tájékoztatták egymást arról, hogy a róm. katolikus, illetve a református és evangélikus egyházak mit tettek a zsidókérdésben. A hercegprímás tájékoztatásáról Balogh Jenő barátom jegyzeteket készített és annak alapján referált nekem. Ebből a megbeszélésből nyilvánvalóvá lett, hogy a keresztyén egyházak nem együtt, hanem külön-külön azonos szellemben, teljes súlyok latbavetésével igyekeztek az igazságosság és emberiség nagy erkölcsi törvényét érvényesíteni és a zsidónak minősülő keresztyének lelki, erkölcsi és anyagi kérdéseit megóvni.

Nagy sajnálattal jegyeztem fel, hogy a hercegprímás úr irántunk tanúsított előzékenységét leszállította az a tény, hogy 1944. május 17-én a nagyméltóságú püspöki karhoz kibocsátott tájékoztató levélben, amelyben ugyanazt mondja el, amit az említett megbeszélésen a protestáns egyházfőkkel közölt, végül azt írja: ‘fenti tárgyalásaim és az adott helyzetből magyarázható kevés eredmény ismertetése után kérem a nagyméltóságú Püspöki Kar tagjait és rajtuk keresztül papjainkat is, alkalmas módon szóval közöljük és értessük meg azokat, akiket a sérelmes rendeletek érintenek, hogy tudtommal rajtuk kívül senki más nem vette védelmébe őket, és hogyha békességes úton bizonyos enyhítéseket mégiscsak elértek, azt talán teljesen nekünk köszönhetik.’

Itt jegyzem fel azt, hogy a hercegprímás úrhoz 1944. június 15-én az alant közölt levelet intéztem: E levélben megköszöntem azt a tájékoztatást, amelyet ő a maga fáradozásairól a protestáns egyházi vezetőknek nyújtott s viszonzásul tájékoztattam őt arról, hogy mi, protestáns püspökök egy igen határozott formájú megkereséssel fordulunk az államkormányhoz, amely esetleg az állam és a protestáns egyházak között a helyzetet nagy sajnálatunkra ki fogja élezni. E levelet Cavallier József úrral küldöttem el. Cavallier József urat a hercegprímás úr nem fogadta, e levelemre válasz nem érkezett.

“Budapest, 1944. június 15. Főmagasságú Hercegprímás Úr! Eminenciás Uram!

Még mindég betegágyhoz szögezve mindenekelőtt meg kell köszönöm Eminenciádnak Balogh Jenő elnöktársam útján küldött megtisztelő jókívánságait.

Mérhetetlenül sajnáltam, hogy azon a jelentős találkozón nem vehettem részt s nem hallgathattam közvetlenül Eminenciád ajkáról az ott elhangzott nagyértékű fejtegetéseket.

Akkor én felvettem volna azt a kérdést, amelyet mély tisztelettel most vetek fel: mikor látják a keresztyén egyházak elérkezettnek az időt arra, hogy egy ünnepélyes deklarációval ország és világ előtt tiltakozzanak a zsidókérdés megoldásának jelenleg gyakorolt embertelen módja ellen.

A református egyház igénytelen nézete az, hogy az idő nagyon hamar elkövetkezhet. Mielőtt azonban a nagy nyilvánosság elé fordulunk s ezáltal legalább ebben a vonatkozásban, egyházunk és a kormányzat között szakítás következne be - szükséges még egy utolsó komoly figyelmeztetést küldeni a kormányzatnak s benne a tiltakozást és a feddést a Máté írása szerint való evangélium 18. részének 16. verse szerint 'a két vagy három tanú nyilvánossága mellett' végrehajtani.

Egy ilyen tiltakozás tervét elkészítettem. Még nem látták püspöktársaim és elnöktársaim, de az idő sürgőssége miatt csupán tartalmáról mély tisztelettel tájékoztatom Eminenciádat s egy példányt bizalmasan csatolok megvan a reményem arra, hogy az evangélikus egyház hasonló tartalmú, illetve szellemű levéllel fordul a miniszterelnök úrhoz.

Állásfoglalásunkról tiltakozó iratunk másolatának felterjesztésével tisztelettel tájékoztatjuk a Főméltóságú Kormányzó Urat.

Miután hivatali és magánlevelezésem be nem jelentett ellenőrzés alatt áll, ezt a leveletem Főmagasságod hivatalának Cavallier József úr által küldöm meg.

Fogadja Főmagasságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását

Ravasz László s.k. püspök

Főmagasságú Serédi Jusztinián hercegprímás úrnak, Esztergom.”

7.) 1944. április 27-én megjelent nálam Perényi Zsigmond a felsőház elnöke és elmondta, hogy közvetlen tapasztalásból tudja, hogy a Kárpátalján, Szabolcs megyében, általában észak-kelet Magyarországon a zsidókat összefogták, szabad ég alatt karámszerűen elkülönítették őket és napokon át tartották kiteve az időjárás viszontagságainak, úgy tudják azért, hogy munkaszolgálatra Németországba fogják szállítani, de ez csak ürügy, mert az a sors vár rájuk, ami a lengyelországi és szlovákiai zsidóságot érte. Nagyon kért arra, hogy menjek fel a Kormányzó Úrhoz, hívjam fel erre a figyelmét és kérjem meg: tegyen meg mindent, ami módjában áll, hogy ezeket a szörnyűségeket meg lehessen akadályozni. Bár a dolgok menetébe ilyen közvetlen belenyúlás tartózkodó természetemmel ellenkezik, vállalkoztam a küldetésre s másnap a Kormányzó Úrnál kihallgatásra megjelentem. Megismételtem most még nyomatékosabban azt a kérdést, hogy minden zsidó atrocitás felelősségét hárítsa el magáról, amit csak lehet akadályozzon meg, mert itt beteg emberek jutottak közhatalomhoz s olyan cselekedeteket követnek el, amelyeknek szégyenét és felelősségét a világtörténelem és a művelt emberiség ítélőszéke előtt elhordozni nem tudjuk. A Kormányzó Úr bizonyos ellenérzéssel hallgatta előterjesztésemet s olyan benyomás maradhatott benne, hogy túlléptem az illetékességnek a határvonalát. De ez a helyzetből következett s ezt, mint kockázatot vállalnom kellett. Elmondta azután a Kormányzó Úr, hogy amikor tudomására jutottak a nyíregyházai dolgok, fölhívta a belügyminisztert, nagy patáliát csinált, azonnal leküldte a két államtitkárt és úgy tudja, hogy a botrányos bánásmódot megszüntették. Én azonban ebben nem voltam biztos, de miután adatok rendelkezésemre nem állottak, nem akartam a kérdésről vitatkozni. A Kormányzó Úr ezután elmondta, hogy Magyarországtól nagyszámú munkaszolgálatost követeltek s csak nagy nehezen lehetett elérni, hogy ne “magyar” embereket, hanem “zsidókat” adjanak erre a célra. Ha pedig zsidókat adnak, helyesnek találja a kormánynak azt a felfogását, hogy hozzátartozóikat is küldjék ki, mert nem igazság, hogy a dolgozó és kereső fél más országban termelő munkát végezzen, családját pedig itthon tartsa el a közösség. Így fog kikerülni egy pár százezer zsidó az ország határán kívül, de hajukszála sem fog meggömbülni, mint annak a sok tízezer magyar munkásnak sem, akik a háború kezdete óta Németországban dolgoznak. Ebből sajnálattal állapítottam meg, hogy a Kormányzó Urat félrevezették.

7.) 1944. május 9. napján Mester Miklós közoktatásügyi államtitkárral megjelentem Sztójay Döme miniszterelnök úrnál két ügy elintézésére. Az egyik Miss Haining skót direktiszb szabadonbocsátásának ügye, a másik a folyamatban levő zsidó atrocitások kérdése. Miss Hainingot, a budapesti skót misszió internátusi felügyelőjét a német Gestapo letartóztatta 1944. április 25-én. Kiderült, hogy a pestvidéki fogházban van. Április 27-én jelentettem a sajnálatos eseményt a Kormányzó Úrnak s kértem az ő támogatását. Nagyon meleg szavakkal emlékezett meg skót barátainkról s mondotta, hogy az ügy iránt érdeklődni fog. Mint a magyar református egyház konventjének lelkész-elnöke, az államhatalom hivatalos képviselőjével, a protestáns ügyek államtitkárával kerestük fel a miniszterelnököt, illetve

külgyminisztert, hogy Miss Haining szabadonbocsátása tárgyában közbenjárjon. Elmondottam a Skót Misszió jelentőségét; az első világháború után skót barátaink és különösen Webster úr kiállítását a magyar igazság mellett s felajánlottam minden garanciát arra vonatkozólag, hogy Miss Haining semmiféle kifogásolható magatartást nem fog tanúsítani.

Sztójay Döme áttelefonált Jungerth-Arnóthy Mihály helyettes külgyminiszterhez, mi átmentünk oda vele, a helyzetet megismertettük és ő vállalta, hogy a német Gestaponál a kért közbenjárást megteszi és nevünkben felajánlja, hogy Miss Haininget valamelyik református intézményben elhelyezzük. Azóta előterjesztésünkre válasz nem érkezett, Miss Haining, ez a jóságos drága teremtés a német internáló-táborban július 17-én meghalt.

Ez alkalommal a miniszterelnök elé tártam a rémséges eljárásokat, amelyeket a zsidók összegyűjtése során követtek el Marosvásárhelyt, Kolozsvárt, Baranyában, Kassán. A miniszterelnök úr szemmel láthatóan tájékoztatva volt ezekről. Kifejezte, hogy ezt a bánásmódot élesen elítéli és intézkedett az iránt: az elkülönítést szigorúan, de emberséges bánásmóddal hajtsák végre. Szavaiból az látszott, hogy a kormányzatban is meglehetősen különbség van a módszer kérdésében s maga a kormányfő sem helyesli az Endre-Baky-féle gesztiót. Ugyancsak ő tájékoztatott arról, hogy a zsidótanácsban a keresztyén vallású zsidók ügyének intézésére egy albizottságot alakít s ha az albizottság előterjesztéseit a zsidótanács nem fogadja el, vagy a zsidótanács olyan határozatokat hoz, amelyeket az albizottság keresztyén szempontból kifogásol, joga lesz a belügyminiszterhez fellebbezni. Ő értesített arról is, hogy a hercegprímás kérésére elvi beleegyezését adta ahhoz, hogy keresztyén vallású zsidók a megkülönböztető sárga folt viselése mellett keresztyénségüket feltüntető jelzést is viselhetnek. Erről szóló levelének tartalmi kivonatát miniszterelnök úr folyó évi június 7-én érkezett levelében velünk is közölte. Mondotta azt is, hogy a belügyminiszter úr előterjesztésére a minisztertanács, különösen kivételes esetekben felmentést a zsidókat terhelő joghátrány alól. Ezt azonban nagyon ritka esetben fogja tenni.

9.) A "Jó Pásztor" védő és gondozó munkája teljesen igénybe vette a konventi missziói bizottság előadójának: Muraközy Gyulának idejét és erejét. A zsidó ügyekkel rám szakadó munkát akkor sem tudtam volna végezni, ha egészséges vagyok. Nagy nyereség volt az ügyre, meg nem köszönhető segítség nekem, hogy Bereczky Albert, mint a dunamelléki egyházkerület missziói előadója, vállalta a zsidó vonatkozású ügyek intézését.

1944. május 19-én Benedek Tamás kérte, hogy fogadjam Wilhelm Károly ügyvéd urat, a zsidótanács jogtanácsosát. Azt feleltem: ha tudja, hogy súlyos betegen fekszem és mégis ragaszkodik hozzá, hogy beszéljen velem, állok szolgálatára. Erre megjelent Wilhelm Károly és elmondotta, hogy most a zsidóknak nem megalázásáról, vagyonának elvételéről van szó, hanem az életéről. Megkezdődött a zsidók deportálása azokban a bizonyos vagonokban, ahonnet - ők úgy tudják - nincs többé visszatérés. Kérdezte, mit tehet a református egyház e tárgyban. Ezt feleltem: megismételheti azt, amit már tett s egy új beadvánnyal kérni fogja a kormányzatot, hogy ezt a szörnyű felelősséget hárítsa el a magyar nemzetről. Éppen újra fogalmazás alatt volt a miniszterelnök válasza következtében a konvent által készített beadvány s ebben a beadványban tettünk eleget ennek a kötelességünknek. Ugyanilyen szövegű beadványt adott be az evangélikus egyház is.

10.) Miután a miniszterelnöktől beadványunkra válasz nem érkezett, a zsidók deportálása pedig valóságnak bizonyult, szükségessé vált a végső állásfoglalás. Ez állásfoglalással kapcsolatban a következőt kell megjegyezmem.

Benne már nem az egyház, mint közjogi testület szólal meg, hanem Isten Igéje: nem az egyházfők, mint törvényhozók fejtik ki benne nézeteiket, mint amit meg kellett volna csinálniok s ha én súlyos beteg nem lettem volna, meg is tettem volna a június 3-i felsőházi ülés alkalmából, hanem a kulcsok hatalmával élve arról kell bizonyosságot tennünk: mi az egyház Urának üzenete ebben a kérdésben az ő gyülekezeteihez. Azokkal a püspöktársaimmal, akikkel március 20-a óta találkozhattam, erről beszélgetést folytattam és ők tökéletesen egyetértettek velem. Miután Erdély sem a zsinatra nem jött fel, sem a felsőházi ülésekre és az elnöki értekezletre nem lehetett őket felhívni, velük e tárgyban beszélgetést nem folytathattam. Így történt azután, hogy még mindig súlyos betegen megfogalmaztam júniusban egy ünnepélyes üzenetet, amelyben a református egyház püspökei fordulnak a miniszterelnök úrhoz, hogy Szentírásban (Máté 18, 15-20) adott parancs szerint, mielőtt még nyilvánosan elkárhoztatók, a tanúk előtti figyelmeztetés nagy parancsolatját végrehajtsuk. Érintkezésbe léptem Kapi Bélával, miután meggyőződtem, hogy ebben a kérdésben velem egyetért, megfogalmaztam azt a levelet, amelyet a magyarországi két evangéliumi egyház kilenc püspöke volt aláírandó. Ezen a fogalmazványon egy esti

értekezlet alkalmával, amelyet betegágyam mellett tartottunk: Balogh Jenő, Radvánszky Albert, Kapi Béla és én, még bizonyos simítást, enyhítést végeztem. Azután küldöncök útján aláírtuk mind a kilenc püspökkel (mindenik szó nélkül aláírta) és 1944. június 23-án Balogh Jenő, Radvánszky Albert, Kapi Béla, Muraközy Gyula, Bereczky Albert urakból álló küldöttség személyesen adta át a miniszterelnök úrnak. Az előterjesztés szövegét alant közlöm:

“Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! Folyó évi május hó 19-én kelt beadványunkban még csak, mint sejtelmet és lehetőséget említettük meg, hogy megkezdődhetik a magyarországi zsidóság ismeretlen helyekre való deportálása. Azóta megbízható értesülés érkezett hozzánk arról, hogy leolmozott vasúti kocsikban napnap után kocsinként 70-80 különböző nemű, korú, társadalmi állású zsidó, izraelita és keresztyén vallású vegyesen, hagyja el az ország határát és tűnik el szemünk elől ismeretlen messziségben. Mind a deportáltak, mind hozzátartozóik arról vannak meggyőződve, hogy útjuk a végső megsemmisülésbe vezet.

A zsidókérdés megoldása politikai feladat; mi most itt politikával nem foglalkozunk. E megoldás végrehajtása egy nagy igazgatási munka, mi ebben szakemberek nem vagyunk. De a zsidókérdés megoldásának módja mihelyt az Isten örök törvényeit kihívja, arra kényszerít minket, hogy tiltakozó, elítélő és ugyanakkor könyörgő szavunkat a felelős kormány feje előtt felemeljük.

Nem tehetünk másképp.

Minket Isten arra rendelt, hogy ebben a nemzedékben az Ő örökkévaló evangéliumát hirdessük és bizonyosságot tegyünk az ő erkölcsi világrendjének változhatatlan törvényéről, akár tetszik az embereknek, akár nem. Abból az isteni megbiztatásból merítjük jogcímünket, hogy alázatos és bűnös emberekként, de a hit és engedelmesség szent kötelékében Isten Igéjéről bizonyosságot téve, kárhóztassunk minden olyan elbánást, amely az emberi méltóságot, az igazságot, és az irgalmasságot megsérti és az ártatlanul kiontott vér rettenetes ítéletét idézi népünk fejére. Mint a két evangéliumi egyház püspökei pedig felemeljük tiltakozó szavunkat az ellen, hogy egyházunk buzgó tagjai azért, mert faji szempontból zsidónak minősülnek tekintet nélkül arra, hogy milyen keresztyén szellemről és erkölcsről tesz bizonyosságot egyéni életük, bűnhődjenek azért a ‘zsidó szellemiségért’, amellyel ünnepelesen szakítottak, s amelytől magukat elzárták, nemcsak ők, hanem sok esetben már őseik is.

Végül, mint magyar emberek, keresztyén lelkipásztorok ismételten könyörgünk Nagyméltóságodnak: vessen véget a kegyetlenkedéseknek, amelyeket Nagyméltóságod is bátran elítél, szerezzen érvényt annak a kijeletésnek, amelyet Nagyméltóságod kormányának egyik kiemelkedő tagja tett, amikor az oktalan és kegyetlen zsidóirtás feltevése ellen tiltakozott. Mi Nagyméltóságod politikai helyzetét nehezíteni nem akarjuk, sőt a kibontakozásban magára vállalt nagy feladat megoldását elősegíteni kívánjuk, ezért tiltakozásunkat a magyar közvélemény elé egyelőre nem visszük, pedig ezért minket a világkeresztyénség vezető testületeinek vádja és felelősségrevonása ér. De ha szavunknak foganatja nem lesz, kénytelenek leszünk egyházunk közvéleménye és a világ protestantizmus színe előtt bizonyosságot tenni arról, hogy mi Isten üzenetét nem hallgattuk el.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletünk őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1944. június 20.

Dr. Ravasz László s.k. a dunamelléki református egyházkerület püspöke,

Vásárhelyi János s.k. az erdélyi református egyházkerület püspöke,

D. Dr. Révész Imre s.k. a tiszántúli református egyházkerület püspöke,

Dr. Enyedy Andor s.k. a tiszáninneni református egyházkerület püspöke,

Győry Elemér s.k. a dunántúli református egyházkerület püspöke,

D. Kapi Béla s.k. a dunántúli evangélikus egyházkerület püspöke,

D. Dr. Raffay Sándor a bányai evangélikus egyházkerület püspöke,

Turóczy Zoltán s.k. a tiszai evangélikus egyházkerület püspöke,

Kuthy Dezső s.k. a tiszai evangélikus egyházkerület püspöke

A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének elnöksége és a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem elnöksége nevében igazoljuk, hogy a református és evangélikus püspökök ennek a beadványnak eredeti fogalmazványát külön-külön példányokon sajátkezűleg aláírták.

*Ezt az előterjesztést - annak érdemével egyetértve - a fent nevezett két evangéliumi egyház alulírott legfőbb törvényes képviselői Nagyméltóságodnak átnyújtják.
 dr. Balogh Jenő s.k. főgondnok, az egyetemes konvent világi elnöke,
 Radvánszky Albert báró s.k. egyetemes felügyelő, a magyarországi evangélikus egyházegyetem kgy. világi elnöke,
 dr. Ravasz László s.k. püspök, az egyetemes konvent lelkészi elnöke,
 Kapi Béla s.k. püspök, a magyarországi evangélikus egyházegyetem kgy. egyházi elnöke.”*

valamint az átadás lefolyásáról szóló, Balogh Jenő és Bereczky Albert feljegyzéseit is.

“Feljegyzések 1944. június hó 21-én a miniszterelnökségnél lefolytatott megbeszélésekről.

Az egyházak részéről jelen voltak: Kapi Béla dr. az evangélikus egyházegyetem lelkészi elnöke, báró Radvánszky Albert egyetemes felügyelő, Muraközy Gyula konventi missziói előadó, Bereczky Albert egyházkerületi missziói előadó és Balogh Jenő dr. konventi világi elnök.

A magunkkal vitt emlékiratot körülbelül háromperces beszéd kíséretében Balogh Jenő adta át.

A miniszterelnök úr válaszában a következőket jelentette ki: teljes megértéssel veszi át az iratot és a maga részéről is emberiességi érzéseket táplál. Az ő lelkében is a legnagyobb ellenszenvet váltottak ki egyes jelenségek, ezért hívta össze a mai minisztertanácsot, amelyen a belügyminisztertől és két államtitkártól jelentést kívánt. Ismételten intézkedett az emberiességi szempontok megtartása iránt.

A Magyarországról elszállított zsidók, mint munkaerők vitetnek ki. A német hatóságoknak honvédelmi célokra újból nagyobb mennyiségű munkaerőre van szüksége s ahelyett, hogy magyar honosainkat adnánk oda, szállíttatnak Németországba a magyarországi zsidók. A cél tehát nem deportálás, még kevésbé megsemmisítés, hanem munkaüzemekben való felhasználás. A családokat azért nem különítették el, mert úgy értesültek, hogy a családok együtt kívántak maradni s szétválasztásuk még nagyobb elkeseredést keltene. Ha kivételesen előfordulhatott is, hogy egyes kisebb csoportokat (70-80) egyént egy vagonban összezsúfoltak, ezt úgy magyarázzák, hogy ha kb. 2000-2500 főből álló csoport nem talált helyet az előre elkészített vasúti szerelvényben, a fennmaradtak (ahogy mondják a 'resteket') zsúfolták össze értesülésünk szerint egy kocsiba. Egyébként a többire nézve azt állítják, hogy egészségügyi berendezés, víz, stb. rendelkezésre állt, sőt az előtte elhangzott állítás szerint a határon frissítőkkal fogadták a külföldre érkezőket.

Már az elmúlt hét elején felhívta az illető magyar hatóságokat, hogy ne csak intézkedjenek, hanem ellenőrizzék is a tett intézkedések végrehajtását, a belügyminiszter pedig keresse fel a német követet ez ügyben.

Ma e tárgyban az illetékesek jelentésének meghallgatása után újabb erélyes intézkedéseket tett.

Teljesen osztozik abban a felelősségben, amelyre a beadvány átadója utal és elkerülni óhajt minden megütközést és azt a kirobbanást, amit Balogh Jenő említett. A legnagyobb súlyt helyezi az egyházakkal való egyetértő közreműködésre.

Kapi Béla egyes eseteket is felemlített, de tudomásul vette a hallottakat, egyúttal különösen a keresztyén, de fajilag zsidó gyermekek érdekében óhajt intézkedni.

Báró Radvánszky Albert azt tartaná szükségesnek, hogy a keresztyéni hitre áttért zsidók érdekében egy külön tanács szerveztessék, továbbá, hogy a két protestáns egyház vezetősége alkalmat találjon arra, hogy az intézkedésre hivatott államtitkárokkal eszmecsereét folytathasson és megbeszélés alapján juthasson eredményekre.

A hatóság részéről mondta a M.E. ezeket a kívánságokat meg fogják fontolni s a kormánynak nincs észrevétele az ellen, hogy a két egyház közös beadványban kérje, külön internátusok felállítására az engedélyt, amelyekben olyan református illetőleg evangélikus gyermekeket helyeznének el, akiknek valamelyik szülőjét, vagy szülőit munkaszolgálatra behívták s akiknek szülői gyermekük ilyen elhelyezését kéri.

Ennek alapján a közös protestáns bizottság elnöksége nyomban az ülés után a beadványt megszövegezte és a M.E.-nek átadta.”

11.) A fentebb említett értekezleten azzal a kérdéssel fordultam Kapi Bélához, látja-e világosan, hogy a miniszterelnökhöz írt levelünk következménye csak az lehet, hogy egy nyílt deklarációval forduljunk gyülekezeteinkhez és ebben a miniszterelnökhöz írt tiltakozást orbe et urbi [sic!] megismételjük. Azt mondta: látja. Arra a kérdésemre, vállalja-e az evangélikus egyház ezt a

következményt? Azt felelte, hogy vállalja. Szükségessé vált tehát ennek a végső levélnek a megfogalmazása. Meg is fogalmaztam úgy, amint itt következik:

“Nagytiszteletű Lelkipásztor Úr! Felkérjük valamennyi hatóságunk alá tartozó lelkipásztor testvérünket, hogy a legközelebbi vasárnap istentisztelet végeztével, a gyülekezet előtt olvassa fel következő üzenetünket.

A magyarországi református egyház és a magyarországi evangélikus egyházegyetem valamennyi gyülekezetének, kegyelem néktek és békesség Istentől a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól. Testvéreink az Úr Jézus Krisztusban! A magyarországi református egyház és a magyarországi evangélikus egyház alulírott püspökei fordulunk hozzátok, hogy Isten színe előtt tájékoztassunk azokról a lépésekről, amelyeket egyházaink nevében a m. kir. Kormányánál tettünk. A szent gyülekezeteknek tudomására hozzuk, hogy a két evangéliumi egyház többszöri, élőszóval és írásban tett előterjesztése után ez év június 21-én egy ünnepélyes tiltakozó és kérő emlékiratot adott át a magyar kir. miniszterelnök úrnak. Ebben az emlékiratban reámutatott azokra az eléggé nem sajnálható eseményekre, amelyek a magyarországi Zsidóság elkülönítését és elszállítását kíséri, akár keresztyének, akár nem. Annak megállapítása után, hogy a zsidókérdés megoldásának ez a módja Isten örök erkölcsi törvényeibe ütközik, előterjesztését a következőképpen folytatta:

‘Minket Isten akarata arra rendelt, hogy ebben a nemzedékben az ő örökkévaló evangéliumát hirdessük és bizonysgot tegyünk az ő erkölcsi világtörvényének változhatatlan törvényeiről, akár tetszik az embereknek, akár nem. Ebből az isteni megbízatásból merítjük jogcímünket, hogy alázatos és bűnös emberekként, de a hit és engedelmesség szent kötelékében Isten Igéjéről bizonysgot téve kárhóztassunk minden olyan elbánást, amely az emberi méltóságot, az igazságosságot és az irgalmasságot megsérti és az ártatlanul kiontott vér rettenetes ítéletét idézi népünk fejére.’

Ugyanakkor kérve-kértük a m. kir. kormányt, vessen véget a kegyetlenkedéseknek, amelyet a kormány tagjai is elítéltek és szerezzen érvényt azoknak a kijelentéseknek, amelyek egyrészt a zsidóirtás ellen tiltakoztak, másrészt rendelkezéseket adtak a zsidókra vonatkozó jogszabályok emberies végrehajtására.

Fájdalommal kell megállapítanunk, hogy könyörgésünk eredményét nem látjuk.

Mint a két evangéliumi egyház püspökei, kötelességünknek tartottuk mindezekről híveinket, egyházunk minden tagját és Krisztus anyaszentegyházának egyetemes közönségét tájékoztatni. A gyülekezeteket bűnbánatra és az egész magyar népet Isten hatalmas keze alatt való megalázkodásra és hozzá való buzgó könyörgésre hívjuk föl és kérjük Istent, hogy irgalma és megtartó kegyelme forduljon magyar nemzetünk felé.

*Szerető testvéreitek az Úr Jézus Krisztusban:
Budapest, 1944. június utolsó vasárnapja.”*

A küldöncök szétvitték, a kilenc püspök közül nyolc aláírta a pásztorlevelet. Az erdélyi püspök azt mondta, hogy alá fogja írni, csak előbb az igazgatótanács néhány vezető tagjával megbeszélést folytat róla. Minden úgy látszott, hogy 1944. július 2-án ezt az üzenetet az összes magyar protestáns templomokban felolvassák.

Június 29-én felkért telefonon egyik püspök úr, aki egyébként aláírta az üzenetet, sőt azt mondta, hogy egy kissé enyhe, ő erősebben fogalmazta volna meg s közölte, hogy súlyos kifogásai vannak a szöveg ellen, neki is és egy másik püspöktársának is. Kért lehetőséget arra, hogy beszélgetést folytassunk. Nemsokára itt volt Erdélyből a levél, hogy az igazgatótanács értekezlete súlyos aggodalmakat táplál az üzenet felől s azt kéri a püspökétől, hogy ne írja alá. Így kellett távirattal július 3-ára Leányfalura új értekezletet hívnom össze. Az értekezleten súlyos betegen vettem részt és utána még komoly visszaesés is sújtott. Ez értekezleten megjelent Balogh Jenő, Kapi Béla, Raffay Sándor, Kuthy Dezső, Enyedy Andor, Bereczky Albert. A tanácskozás során kiderült, hogy a jelenlegi formát a püspökök közül rajtam kívül csak Révész Imre és Győry Elemér tartják jónak; többen azt óhajtják, hogy ugyanabban a pásztorlevélben az embertelen bombatámadások miatt is tiltakozzunk; végül, hogy ne olvastassuk fel a szöveget a templomi szószékről, hanem bízzuk rá a lelkipásztorra, hogy alkalmas módon ismertesse meg gyülekezetével. Főképp Balogh Jenő óhajtására ezt én is elfogadtam, mert tudtam, hogy lesznek, akik felolvassák a templomban s ha csak egy templomban megtörténik ez a felolvasás, a célunk el van érve.

Nem tudtam a jelenlevőket arról meggyőzni, hogy a bombázások elleni tiltakozással ne kapcsoljuk össze a kérdést. Előbb a zsidókérdésben kell elfoglalnunk az egyedül helyes álláspontot és ezt kell kifejezésre juttatnunk, mert ezzel már rég tartozunk s ha ezt megtettük, akkor mehetünk a másikkal. A külföldi egyházak akkor veszik komolyan a bombázás elleni tiltakozásunkat, ha a másik kérdésben elfoglalt bátor állásfoglalásunk megnyerte az ő helybenhagyásukat.

Fájdalom, fáradozásom nem járt sikerrel. Megpróbáltam tehát egy másik üzenetet fogalmazni, amelyben a bombakárosultak ügye is benne foglaltatik. Ez a szöveg a következő:

“Körlevél a magyar református egyház és a magyarországi ágostai hitvallású evangélikus egyház valamennyi lelkipásztorához.

Nagyiszteletű Lelkipásztor Úr! A magyarországi református és evangélikus egyházak püspökei közös megegyezésre jutottak egyházainkat ezekben az időkben különösképpen érdeklő két kérdésben és erről a két egyház hivatalosait, testületeit és gyülekezeteit tájékoztatni kívánják.

Ennélfogva az alulírott püspökök felkérjük saját egyházkerületük lelkipásztorait, hogy ezt a tájékoztatást gyülekezeteikben alkalmas módon tegyék közzé s megtörténtéről az esperes úrnak tegyenek jelentést.

Élénk tudatában vagyunk annak, hogy minket Isten ebben a nemzedékben azért hívott el a szent szolgálatra, hogy az Ő Igéjét hirdessük. Örökkévaló erkölcsi törvényeiről bizonyosságot tegyünk és az evangélium világosságában Isten lelke által mondjunk ítéletet a földi és mennyei dolgokról egyaránt.

A két kérdés közül az egyik a zsidókérdés.

A zsidókérdés megoldása politikai feladat, tehát a politikusok dolga. Lebonyolítása közigazgatási teendő és ezért az arra hivatottak felelősek. Ha azonban a zsidókérdés megoldása körül olyan jelenségek tapasztalhatók, amelyek beleütköznek az emberiség és igazságosság örökkévaló erkölcsi törvényeibe; ha ártatlanul szenved zsidóságáért olyan keresztyén, aki maga már régen, vagy akinek talán még elődei tértek át a keresztyén egyházba, éppen a zsidósággal való szakítás kinyilvánítása végett: Krisztus egyházának és az egyház vezetőinek lelkiismeretbeli kötelessége ez ellen tiltakozni és mindent elkövetni az ilyen sérelmek megakadályozására.

A két magyar evangéliumi egyház felelős vezetői kezdettől fogva mindmáig mindent megtettek, ami hatalmukban állott egyrészt úgy, hogy elvi alapon szakadatlanul küzdöttek és tiltakoztak a kérdés megoldásában jelentkező túlzások és elfajulások ellen, másrészt azzal, hogy egyházunk zsidó származású tagjainak minden tőlük telhető erkölcsi támogatást és pásztori védelmet igyekeztek megadni.

Legutoljára két evangéliumi egyház elnöksége személyesen nyújtotta át a miniszterelnök úrnak a két egyház valamennyi püspöke által aláírt tiltakozó és könyörgő szövegét.

A másik kérdés, ami időrendben később keletkezett: az egész magyar nemzetet sújtó bombatámadások ügye. Április 2-től mostanáig egyre fokozódó erővel éri a magyar városokat és egyes községeket a háborús küzdelemnek ez a szörnyűségesen elfajult formája. Háborúban álló nemzet vagyunk és ennek következményeit le is vonjuk. De akkor, amikor a hadviselésnek is megvannak a maga áthághatatlan erkölcsi törvényei, irtózatos elgondolni is, hogy nap-nap után kórházak, bennük betegek, orvosok, diakonisszák; iskolák és bennük gyermekek és tanítók; békés falvak, benne istentiszteletre induló hívek serege; a mezőkön dolgozó munkások, templomok és szeretetintézmények; sőt temetők, ahol feltámadásra váró porait őrzi a kegyelet, összetörjenek, porrá omoljanak, szétfreccsenjenek, pozdorjává zúzódjanak, olyan bombatámadások következtében, amelyek semmiféle katonai célpontot még csak nem is érintettek.

A bombázás kegyetlenségét még fokozza az a démoni kedvtelés látszó eljárás, hogy alacsonyrepülésben gépfegyverekkel pusztítják el a menekülő, egymáson segíteni akaró lakosságot, sok helyt gyermekeket és asszonyokat, akik közül szemelláthatólag senki sem tartozhatik a hadsereg kötelékébe.

Módját ejtettük annak, hogy tiltakozó és könyörgő szavunk eljusson az egyházak egyetemes tanácsához.

Ezekben a rettenetes időkben a sátán meglazítja és összezavarja az erkölcsi ítélőképességet, amelyet az örökkévaló az istenkép megformálásakor ültetett el lelkiismeretünkben. Még erősebben, még tisztábban kell tehát hangzania a bizonyágtételnek arról az Igéről, amely Istennél volt, Isten volt és a mi Urunk Jézus Krisztusban testté lett.

Nincs is más menedékünk és reménységünk, csak a Benne megjelent örök irgalom. Mint a két evangéliumi egyház püspökei mindezekről kötelességünknek tartottuk lelkipásztorainkat, gyülekezeteink vezetőit és seregét tájékoztatni. A gyülekezeteket bűnbánatra és az egész magyar népet buzgó könyörgésre hívjuk fel és kérjük az Istent, hogy hatalma és megtartó kegyelme forduljon magyar nemzetünk felé.

‘Annak pedig, aki véghetetlen bősséggel mindeneket megcselekedhetik, feljebb hogy nem mint kérjük, vagy elgondoljuk, a mi bennünk munkálkodó erő szerint annak légyen dicsőség az egyházban a Krisztus Jézusban, nemzetségről nemzetségre, örökkön örökké. Amen.’

Atyafiúi és pásztori szeretettel:”

E levél megfogalmazása és aláírása után azzal váltunk el, hogy ezt a szöveget július 9-én minden református és evangélikus lelkipásztor megkapja és módját ejti, hogy a gyülekezet vezetőségét presbiteri értekezleten, vagy más alkalmas módon állásfoglalásunkról tájékoztatja.

12.) Még az előkészületek folytak a szöveg sokszorosítására és szétküldésére, mikor Mester Miklósnak az a kérése jött hozzám, hogy a közoktatásügyi miniszter: Antal István a legsürgősebben kíván beszélni a protestáns püspökökkel. Így egy megbeszélést tűztem ki 1944. július 11-én este 7 óra Leányfalura. Ezen a megbeszélésen megjelent: Antal István, hogy a kir. ügyészség lefoglalta a postán a hercegprímásnak a püspökökhöz és saját egyházmegyéje összes plébánosához küldött körlevelét, amelyben elrendelte, hogy július 9-én az összes templomokban olvassák fel az általa írt pásztorlevelet. E pásztorlevélben a hercegprímás elítéli a zsidókon elkövetett visszaéléseket és kegyetlenkedéseket. Jelezte Antal István, hogy a miniszterelnök, meg ő Czapik érsek bevonásával napokon át tartó tárgyalások során végre megegyeztek abban, hogy a hercegprímás a pásztorlevelet a lelkészek bizalmas tájékoztatására szánt iratnak minősíti és a legközelebbi vasárnap július 16-án csupán annyit olvastat fel a templomban, hogy a róm. katolikus egyház vezetősége kezdettől fogva mindent megtett a zsidókérdésben, ami kötelessége volt és ezután is meg fog tenni. Csakugyan ilyen irányú rendelkezést a rádión a hercegprímás ki is adott. Ezzel szemben a miniszterelnök a keresztyén egyházaknak megígéri, hogy a lelkészek családtagjait is teljes mentességgel ruházza fel; bebizonyított atrocitásokat megbünteti; az elkülönítést emberiesen hajtja végre, a deportálást megszünteti és a budapesti zsidóság közül azokat, akik 1941. december 31-ig megkeresztelkedtek, mentesíti. Elmondta azt, hogy borotvaélen áll az egész helyzet, nagy belső küzdelem folyik a pártok között, sőt a megszálló hatalom különböző tényezői között is; ha valami olyan állásfoglalás történik, aminek következtében idegen katonai hatalom alá kerül Magyarország, az összes még itt levő zsidóságnak sorsa meg van pecsételve. Ha tehát az egyházak meg akarják menteni őket, egyelőre tartózkodjanak a tiltakozástól.

Itt derült ki a cooperatio hiányának sok siralmas hátránya. Ha a keresztyén egyházak előzetesen közös megállapodást létesítettek volna, az államhatalom nem tudott volna külön-külön felgöngyölíteni és kénytelen lett volna nagyobb engedményeket tenni, viszont, ha egyszer az államkormány a nagy többségben levő róm. katolikus egyházzal egy ilyen megegyezést köt, ezt a protestáns egyházak nem boríthatják fel, mert ezáltal az esetleg megerősödő kegyetlenkedésekért és szélsőjobboldali reakcióért, magukra veszik a felelősséget. Különben is úgy éreztük, hogy még mindig marad a kezünkben az az utolsó fegyver, amelyről nem mondtunk le, csak a vele való élést elhalasztottuk. Így jött létre az a megállapodás, hogy ha a miniszterelnök ígéreteit írásba foglalva az egyetemes konvent elnökségének másnap délig megküldi s a holnap délelőtti minisztertanácson megfelelő határozatokat hozat, a protestáns templomokban is csak egy olyan felvilágosító üzenetet olvasnak fel, a legközelebbi vasárnap, mint amilyen a római katolikus templomokban hangzik el. Másnap délelőtt meg is érkezett hozzám a miniszterelnöknek következő levele:

"Magyar kir. miniszterelnökség 71. Res. M.E.I.

Nagyméltóságú és Főtiszteletű Püspök Úr! A református és evangélikus egyházak vezetői által a zsidókérdés tárgyában folyó évi június hó 21-én számomra átnyújtott memorandumra szóbelileg adott válaszüzenetben még nem volt módomban a zsidókra, különösen a megkeresztelkedett zsidókra vonatkozóan tervbevett és azóta már részben foganatosított összes intézkedéseket részleteiben közölni, jelen levélben azonban már bővebb és az egyes konkrétumokra is kiterjedő felvilágosításokat tudhatok.

Értesítem tehát Nagyméltóságodat, hogy a m. kir. kormány a zsidókra vonatkozó rendelkezések módosítása tekintetében a szóbelileg már közölteken felül a következő intézkedéseket tett:

1. Az 1944. évi július 6-án megalakították a keresztyén vallású zsidók érdekvédelmi szervezetét, amely a keresztyén vallásfelekezethez tartozó zsidók ügyeit veszi gondozásba és intézi függetlenül a Magyarországi Zsidók Szövetségétől.

2. Szigorú vizsgálatot rendelt el annak megállapítására, valóban előfordultak-e kegyetlenkedések és kíméletlen eljárások a zsidók szállításával és átköltöztetésével kapcsolatban. A vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a kegyetlenkedésről és kíméletlen bánásmódról szárnyra kelt hírek általában híjával vannak a valóságnak, vagy legalábbis erősen túlzottak, de kétségtelen, hogy elszigetelt esetekben valóban sor került egyes hatósági szerveknek a belügyminiszter úr intenciója ellen való szabálytalan magatartásra. A belügyminiszter úr ilyen esetekben a legszigorúbb megtorlást alkalmazta és a jövőben ugyanilyen megtorlással és más szigorúbb preventív intézkedésekkel fogja megakadályozni, hogy hasonló esetek előforduljanak.

3. A budapesti zsidóknak az ország területéről való elszállítása a további intézkedésig szünetel.

4. Abban az esetben, ha a jövőben sor kerülne a budapesti zsidóknak az országból való elszállítására, a keresztyén vallású zsidók ez alól az intézkedés alól mentesülnek. Tehát a keresztyén vallású zsidók az ország területén maradnak. Igaz ugyan, hogy az említett zsidók továbbra is elkülönített lakásokban fognak lakni, de intézményes gondoskodás történik arról, hogy vallásuk szabad gyakorlata, a templomok látogatása és általában lelki gondozásuk zavartalansága feltétlenül biztosítottak.

5. A keresztyén vallásfelekezet lelkészeinek hozzátartozói (szülői, testvére, a protestáns egyházak lelkészeinek feleségei és gyermekei) a megkülönböztető jelzés viselése és az ahhoz fűzött összes következmények alól mentesítettni fognak.

A fentieket Nagyméltóságoddal tisztelettel közölve, legyen szabad kifejeznem azt a reménységet, hogy ezek a mai körülmények között messzemenőknek tekinthető intézkedések a református és evangélikus egyházak vezetői által kifejezésre juttatott magasztos elvek védelmét illetően bizonyára megnyugtatóan fognak szolgálni.

Fogadja a Nagyméltóságú és Főtiszteletű Püspök Úr a legőszintébb tiszteletem és nagyrabecsülésem kifejezését."

E levél megérkezése után 1944. július 16-án a délelőtti istentisztelet végeztével az összes protestáns templomok szószékéről elhangzott a következő üzenet:

"A magyarországi református és a magyarországi evangélikus egyházak püspökei tájékoztatni kívánják a gyülekezeteket arról, hogy mindkét evangéliumi egyház vezetősége a zsidókérdés kapcsán, különösen a megkeresztelkedett zsidók érdekében ismételten eljár az illetékes kormánytényezőknél és ezirányú fáradozásait továbbra is folytatja.

Budapest, 1944. július 2."

13.) Már Antal István említette a leányfalusi megbeszélésen, hogy készül egy jogszabály, amely a kormányzót felhatalmazza, hogy különös érdemesség esetében a zsidótörvény hatálya alól - kivéve annak házassági jogi vonatkozásait - mentesítést adhasson. E jogszabályt a Kormányzó Úr kiterjesztőleg és nagy jóindulattal alkalmazta. Az egyházak előterjesztését minden esetben elfogadta. Bereczky Albertet bíztam meg az esetek feldolgozásával és az ő közreműködésével sok kétségbeesett helyzet szerencsés megoldást nyert. Egy esetben izraelita vallású ember kérését is támogattam, bár nem volt rá illetékességem és az is sikerrel járt.

Jött a Lakatos kormány és megnyugtató kijelentéseket tett. Már-már az volt a reménységünk, hogy lassanként enyhül a helyzet. Csak a presbiterek mentessége dolgában kiadandó belügyminiszteri rendelkezés késett. Végre október közepe körül ebben is megegyezésre jutottunk a kultuszminiszterrel és az egyetemes konvent elnöksége megállapíthatta az érdekeltek végső hivatalos névsorát.

14.) Az 1944. október 16-i fordulat új helyzetet teremtett.

Az egyháznak nem volt módja nyilatkozni arról, hogy a Szálasi-kormányt de jure elismeri-e, azonban de facto el kellett ismernie és tárgyalnia kellett vele, mert menteni kellett, amit lehetett. Kétségbeesett emberek védelmére az utolsó, bár reménytelennek látszó kísérletet meg kellett tennem.

Kihallgatást kértem a miniszterelnök helyettes úrtól és ő a kihallgatást a felsőházi ülés idejére és helyére tűzte ki, közvetlenül a kormány bemutatkozása utáni időre. Ez alkalommal kértem tőle:

- a) Budapest nyílt várossá tételét, vagy legalább is olyan kedvezmények biztosítását, amelyek az itt élő több mint 1.000.000 ember életét az elkövetkezendő ostrom alatt és után elviselhetővé teszi. (Ne robbantság fel a közműveket, a hidakat stb.)
- b) kértem a totális kiürítés mellőzését;
- c) emberiességet a zsidókkal való bánásmódban. Visszavonását annak a rendeletnek, amely a vegyes házasságnál a keresztyén felet válásra hatalmazza fel, s ha nem válik el, őt is zsidónak minősítik;
- d) a deportálás megszüntetését;
- e) életbiztonságot a zsidók számára. Ugyanis éretlen suhancok fegyverrel, kézigránáttal kedvük szerint pusztították a zsidókat. Holttesteik sokszor napokon át úton-útfélen heverték. Szervezett expedíciók járták be a zsidók házeit és fosztották ki lakásaikat.

10-15 nap múlva értesített a miniszterelnök helyettes úr: a nemzetvezető kijárta a Führernél, hogy a közműveket nem robbantják fel, a kiürítés fakultatív lesz, kivéve az állami alkalmazottaké, a vegyesházasságokban a zsidó és nemzsidó felek eddigi jogi helyzetén változtatás nem lesz; a zsidókat Budapesten elkülönítik, a munkaszolgálatosokat a német határ felé viszik, mert információik szerint orosz megszállás esetén a magyarsággal a legszörnyűbben kegyetlenkednek, de mindezt emberségesen hajtják végre

15.) Közben a zsidók szenvedése elérte, sőt túlhaladta az egyiptomi mértéket is. Űzött vadakká lettek tulajdon hazájukban, akiket úgy pusztítottak el, mintha kártékony férgek lettek volna. Egyre több halott hevert az utakon és az ünnepélyesen nemzeti vagyonná nyilvánított zsidó javakból teherautókon szállították el azt, ami a szervezett fosztogatásnak éppen tetszett.

Ilyen körülmények között újra meg kellett próbálkoznom a keresztyén egyházak együttműködésének szorgalmazásával, Langlett Waldemár úrnak, a svéd vöröskereszt hasonló tárgyú kérése. Előadta, hogy ezt a gondolatot a nunciatúra is helyesli s ha mi, protestáns püspökök ilyen kéréssel fordulnánk a hercegprímáshoz, megvalósulhatna a szép terv.

Bár az első visszautasítás sebe még fáj s bár az ismételt próbálkozáshoz nem sok reményt fűztem, a hercegprímás úrhoz a következő sajtókezüleg írt levelet intéztem:

"Budapest, 1944. november 26.. Főmagasságú Bibornok Hercegprímás Úr! Eminenciás Uram! A magyarországi zsidók - köztük sok keresztyén testvérünk - szenvedése ismét az égre kiált. Úgy érzem, nem lehet tovább halasztani azt az utolsó lépést, hogy a magyar keresztyén egyházak együtt emeljék fel szavukat a szörnyű bánásmód ellen. Itt most ez az együttes fellépés, amelyről mindenki tudja, hogy ellentétben áll elvi felfogással, eddigi gyakorlattal, éppen azért, mert azt bizonyítaná, hogy a zsidóüldözés megszüntetésének egyetemes emberi és általános nemzeti parancsa, még kiemelné tiltakozásunk egészen rendkívüli és semmiféle előzményhez nem hasonlítható sürgősségét és fontosságát.

Mély tisztelettel kérem Eminenciádat, mint a legnagyobb, legrégebb magyar keresztyén egyház fejét, úgy is mint közjogi állásánál és egyházi, valamint világi méltóságánál fogva a magyar keresztyénség első emberét, vezessen minket - a református és evangélikus egyház egy-egy képviselőjét - az államfő elé. Isten látja lelkemet, csak az a cél vezet, hogy a magyar keresztyén lelkiismeret szavában Isten parancsa megszólaltassék.

*Kegyes intézkedését várva, kérem, fogadja el mély tiszteletem őszinte nyilvánítását
Ravasz László s.k. a magyarországi református egyház egyetemes konventjének lelkészelnöke."*

A levelet Langlett Waldemár úrnak, a svéd vöröskereszt főmegbízott delegátusának adtam át, aki vállalkozott arra, hogy személyesen nyújtja át a hercegprímás úrnak. Jelentette nekem, hogy személyesen a hercegprímás úrral nem tudott beszélni, de irodaigazgatójának a levelet átnyújtotta. Egyszermind azt is közölte velem, hogy a hercegprímás úr már tett egy tiltakozó előterjesztést a nemzetvezetőhöz. Rögtön felkerestem Raffay Sándort a Siesta-szanatóriumban s tőle megtudtam, hogy ő is megírta már a maga tiltakozó levelét. Sándor levelét nem írhattam alá, azért mert a levél első személyben és az evangélikus egyház nevében beszélt. Így én is külön előterjesztést írtam amely így hangzik:

"Budapest, 1944. december 1. Miniszterelnök Úr! Krisztus egyházának prófétai tisztéből következik, hogy az egyház szolgálja mindenkor felemelje szavát, valahányszor Isten törvényeit az emberi intézkedések súlyosan megsértik. Ezért kell ismét szóvátennem azt a bánásmódot, amelyet a zsidóknak minősülő magyar állampolgároknak, akár keresztyén vallású, akár nem, el kell szenvedni. Nem azt kifogásolom, amit a törvényes rendelkezések írnak elő, hanem azt a módot, ahogy ezeket a rendelkezéseket végrehajtják. Ennek a bánásmódnak a részleteit nem kell ismertetnem, mert mindenki előtt köztudomású.

Ez a bánásmód megcsúfolja Istenek azt az örök törvényét, amely még az ellenséggel is emberséges bánásmódra kötelez és nemzetünk fejére idézi az igazságos Isten haragját. Ez a bánásmód sötét foltot ejt a hírnevére annak a magyar nemzetnek, amelyet ezer év óta nagylelkűnek és lovagiasnak ismert a világ. Ez a bánásmód meghasonlást idéz elé a nemzet lelkében s a kegyetlenség és részvét sarkiasan szembeesülő ellentéte akadályozza a mai ítéletidőben a legfőbb erkölcsi erőforrásnak a nemzet lelki egységének helyreállítását. Ez a bánásmód ellentétben áll a Miniszterelnök Úr nemcsak ismert gondolkozásával és ellentétben áll azzal a kijelentésével, amelyet a hatalom átvétele alkalmából a zsidókérdés megoldásáról méltóztatott mondani.

Mindezek alapján egyetértve a magyar római katolikus egyház fejének: a hercegprímás úrnak és az evangélikus egyház nevében Raffay Sándor püspök úrnak e kérdésben miniszterelnök Úrhoz intézett levele tartalmával. A magyarországi református egyház nevében Isten iratlan és írott törvényeit az igazságosság és a nemzet igazi érdekei alapján az utolsó pillanatban is tiltakozom a bánásmód ellen és könyörögve kérem Miniszterelnök Urat, rendelje el az igazságtalan intézkedések hatálytalanítását, minden kegyetlenkedés azonnali megszüntetését és emberséges, törvénytisztelő eljárás gyakorlását.

Tudom jól, hogy ma a zsidókérdés nem az egyetlen kérdés és nem a legfontosabb kérdés, de az egyetlen és legfontosabb kérdésnek: a magyar nemzet létének és becsületének egyik feltétele s ezért annál nagyobb figyelmet kell szentelni neki, minél komolyabb és komorabb az a pillanat, amelyben ez az ezeresztendő nemzet a népek igazlító Istenétől elveszi az életet, vagy a halált.

*Fogadja Miniszterelnök Úr kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Ravasz László s.k."*

A miniszterelnök nem válaszolt a levelemre. A külügyminiszter értesítette a konventet, hogy a nemzetvezető egy döntvényt hozott és abban véglegesen szabályozta a zsidókérdést. S többet erről a kérdéstről sem szóban, sem írásban senkivel nem tárgyal.

Köszegen december 16-án kelt a miniszterelnök helyettesnek hozzám intézett válaszlevele. Ebben köszönettel veszi tudomásul, hogy én a zsidók ellen hozott intézkedéseknek csak a végrehajtási módját kifogásolom s azt kéri, hogy konkrét panaszokat közöljek vele a szereplő személyek és az elkövetett visszaélésem pontos megnevezésével.

Erre a levélre én még a következő megjegyzést tettem:

"1944. december 22. Miniszterelnök Helyettes Úr! A zsidókkal való bánásmód tárgyában a miniszterelnök úrhoz tett előterjesztésemben adott nagybecsű válaszáért köszönetet mondok. Az a tény, hogy nem a zsidó fajú magyar állampolgárok ellen kiadott törvényes intézkedéseket és jogszabályokat kifogásoltam, hanem azoknak végrehajtását, távolról sem jelenti azt, hogy ezeket a jogszabályokat helyeslem, csupán azt, hogy nem kértem olyant a Miniszterelnök Úrtól, amiről eleve tudom, hogy nem tudja, vagy nem akarja teljesíteni. Csak azt kérhettem a miniszterelnök úrtól, hogy a végrehajtás során jelentkező legsúlyosabb panaszokat orvosolja.

Tudatában vagyok annak, hogy az orvoslásnak első feltétele a konkrét panaszok előadása. Ha normális körülmények között élnénk, ezt legjobban maguk az érdekeltek tennék meg; de éppen abban jelentkezik a jelenlegi helyzet kétségbeejtő volta, hogy ilyen konkrét panaszok előadására semmi lehetőség nincsen. Panaszra, tanúskodásra senki sem vállalkozik, mert a legrövidebb idő alatt olyan sorsra jutna, mint amilyenre maga az áldozat jutott. Ezért nem tud az egyház konkrét eseteket, 'részletes tényállást' adni, a hely, név és bánásmód pontos felsorolása mellett.

*Fogadja Miniszterelnök helyettes Úr kiváló tiszteletem nyilvánítását.
Ravasz László s.k."*

A zsidókért most már nem lehetett többet tenni., de novembertől kezdve istentiszteleteinken valahányszor prédikáltunk, mindig imádkoztunk izrael elszéledt nyájáért, a bujdosókért és üldözöttekért s erre hívtam fel lelkipásztortársaimat is legutolsó (1944. decemberi) pásztorlevelemben.

ad 5. jkvsz

Részlet Benkő István egyházmegyei tanácstag javaslataival kapcsolatos beszédéből és a hozzáfűzött vita gyorsírói feljegyzése.

[Benkő István:]“... részben az erdélyi, részben más püspökök vonakodása révén nem lehetett kiküldeni, fölolvastatni. Kiszámíthatatlan baj, hogy a református egyház ezt az erkölcsi kötelezettséget, amelyre az Isten ígéje kötelezte, nem teljesítette, ennél nagyobb kár a református egyházat nem érhetne. A mostani nyomorúságot - ha végignézzük a zsidóüldözést anélkül, hogy a püspök úrnak személyes eljárásával a református egyház egyeteme föllépett volna -, nehezebb elviselni, mint a megszállást, azt a látványt, amely szüntelen bánt.

Én a magam részéről nem mennék el szótlánul ezen esemény mellett, hanem a javaslatom egy eszmét vet föl, nem gondoltam át jogi, udvariassági, stilisztikai szempontból, tessék tárgyalni fölötté, de valamilyen formában ki kellene fejezni a jegyzőkönyvben, hogy ez az értekezlet mélységes fájdalmit és helytelenítést nyilvánítja azokkal szemben, akik ezt a jól indult akciót vonakodással és azzal, hogy inkább akartak engedelmessé válni embereknek, mint Istennek, semmivették. Lehetetlen, hogy - magyar református egyházunk a mártírok vérével szerzett ősi erkölcsi tőkét néhány ember vonakodása tönkregye és sárba tapossa, hogy mi meghallgassuk és tudomásul vegyük, hogy nem lehetett másképpen és rendben van.

Javasolom, hogy az elnökségünket kérjük meg, megfelelő formában fogalmazza meg ezen tanácsülésnek mélységes megbotránkozását e fölött és juttassa megfelelő módon kifejezésre.

Lázár Andor dr. egyházmegyei tanácsülési világi elnök: Azt hiszem, mindnyájunk lelkéből fakadt, mert mindnyájan szégyent kell éreznünk, mert lehetetlen, hogy ne tegyük, azért, mert nem mehetünk fölemelt fővel a világ ítélőszéke elé, még kevésbé nem Isten ítélőszéke elé. Az elnökség nevében kijelentem, hogy készséggel vállalkozunk arra, hogy ezen indítványnak megfelelően egy határozati szöveg készüljön, amelyben a mai tanácsülés e fölött való fájdalmit kifejezésre juttatta.

Göde Lajos hozzájárul a Benkő István-féle indítványhoz, csupán annak ad kifejezést, hogy a Jó pásztor akció jó hatást tett, melyről - azt hiszi - valamennyien bizonyosságot tudunk tenni. Gyülekezetében nemcsak a református, hanem a római katolikus zsidók érdekében is akciót indítottak, és jó hatást tett.

Dr. Victor János kéri, hogy a püspök úr adandó alkalommal, ahogy jónak látja, vigye híveink közvéleménye elé, hogy az ő lelkiismeretüket is megnyugtassa, hogy az ő nevükben illetékes tényezők megtették mindent, amit lehetett.

Muraközy Gyula reméli, hogy közeli jövőben lesz újra egyházi sajtó, és legalkalmasabb lesz abban, cikkekben beszámolni erről.

Dr. Kováts István arra hívja föl a figyelmet, hogy ez a beszámoló ne legyen mosakodás jellegű.

Benkő István szerint a most tartott tanácsülésről jelenjék meg egész rövid értesítés a napisajtóban, amelyben a kérdés informáló és nem mosakodás formájában látna napvilágot

Dr. Lázár Andor lehetetlennek tartja a mai sajtó viszonyok mellett, hogy ez a kérdés megfelelően kerülhessen a nyilvánosság elé. Szerinte az elnökségre kellene bízni, hogy ha az egyházi sajtó majd rendelkezésre fog állni és a sajtóviszonyok megengedik, akkor megfelelő formában vihesse az ország nyilvánossága elé.

Benkő István nem tartja lehetetlennek a Kisgazda párt Tildy Zoltán lapjában a leközlést.

Dr. Kelemen Kornél mosakodásnak tartaná a kérdés tárgyalását a nyilvánosság előtt, és nem járul hozzá, hogy személyek ellen foglaljanak állást, mert nem lehet pálcát törni fölöttük, míg meg nem hallgattuk őket és nem tudjuk, hogy mit ajánlottak helyette az illetők. Kérdés, használunk-e egyházunknak azzal, ha leleplezzük vezérférjainkat, pláne amikor az evangélikus püspökökről is szó van. Lehet, hogy tisztázzuk magunkat, de nem használunk általában az egyháznak.

Dr. Ravasz László szerint tárgyilagosan kell mondani, hogy mélyen sajnáljuk, hogy ez az álláspont nem érvényesült - Benkő István javaslata szerint -, pedig ez lett volna a jó, stb.

Bereczky Albert arra hívja föl a figyelmet, hogy ezeknek az akcióknak nem lett volna eredményük, amint dr. Kelemen Kornél mondta, pedig az akcióknak óriási eredménye volt, mert az az erőteljes és komoly

tiltakozás, amelyet eredetileg terveztünk, nem sikerülhetett, mégis a bombakárosulással megnyitott jegyzéknek is az lett a következménye, hogy a kormánynak külön kellett velünk tárgyalnia, és a júl. 12-i leányfalusi értekezleten Antal István élőlőszóval tett ígéretet, hogy a deportációt megszünteti, ez benne is van a püspök úr által fölvetett szövegben. Másnap a miniszterelnök, a minisztertanács határozata alapján írásban közölte velünk, és én szeptemberben a rabbiknak egy ülésén joggal hivatkoztam arra, hogy köszönjék meg a keresztyén egyházaknak, hogy júl. 12-től szeptemberig nem volt deportáció. Ezért szükségesnek látta erre föl hívni a figyelmet, mert nagy kárt teszünk, ha ezt magunk elhomályosítjuk. Ő látta, hogy a püspök úrnak milyen mérhetetlen fájdalmat okozott, hogy akcióját elgáncsolták. Benkő István javaslatát elfogadja.

ad 6. jkvsz Szabó Imre: Helyzetkép

Életem egyik legfájdalmasabb feladatát teljesítem, mikor egyházkerületünk 370 egyházközségéről (ebből 290 anyaegyház, 7 missziói, 8 társ, 20 leányegyház, 45 fiókegyház) helyzetképet kell rajzolnom a beérkezett 60 írásos jelentés alapján. Vannak egyházmegyék, amelyekről semmi híradás nincs, így vértessaljáról, és a baranya-bácskai egyházmegyékből. Teljes jelentést, azaz minden egyházközségről csak a budapesti adhatott, áttekintő - bár hiányos jelentést küldött még a pestkörnyéki és solti egyházmegye esperese. A kecskeméti és a pesti egyházmegyékből az egyes gyülekezetek adtak be közvetlenül jelentéseket. A felsőbaranyai esperes helyettes, a külsősomogyi esperes helyettes s a tolnai és a pesti egyházmegye esperesi jelentései helyzetképem összeállítását után, a tanácsülés napján érkeztek. A jelentéseket főtiszteletű püspök úr 1/1945. számú felhívására és a felhívásban foglalt kérdésekre adtak a gyülekezetek lelkipásztorai, vagy a helyettes és segédlelkészek, akik az elmenekült, vagy a táborig lelkésznek behívott lelkész helyett álltak.

Az ilyen nagy területről, ilyen hiányos adatszolgáltatás mellett pontos helyzetképet adni nem lehet. Maguk a jelentések is sokszor külső benyomások alapján, az ostrom és a megszállás gyötrelmei után közvetlenül, objectiv ítéletet alkotni alig képes lelkiállapotban, vagy hangulatban készültek. Iparkodunk a hangulatokat megérteni, de azoktól magunkat függetleníve, a feltett kérdéseket követve az összefoglalást elvégezni, azokból néhány tanulságot levonva, néhány határozati javaslatot terjesztünk elő.

A jelentések szerint fegyver, vagy az ostrom következtében egy lelkipásztor, s. lelkész, vagy tanító sem halt meg. Az egyetlen halálesetről, id. Czeglédi Sándor ceglédi lelkipásztor szülői jelentés is betegségéről tesz említést. Annál több az árva eklézsia, amelynek lelkipásztora az általános rémület, vagy megrémítő propaganda hatása alatt elmenekült szolgálata helyéről, vagy a község katonai kiürítése miatt kényszerült parokiáját elhagyni. Nem sorolom itt fel azokat az árva egyházakat, de megállapítható, hogy ezekben is mindenütt egy-két vasárnapot leszámítva az istentiszteleteket megtartották. Ha nem a templomban, valahol a gyülekezeti teremben, a lelkész, vagy valamelyik gondnok és presbiter lakásán. Több helyen házi istentiszteletek pótolták a templomi istentiszteleteket. Néhány jelentésből kiolvasható, hogy a templomlátogatásnak inkább előnyére, mint hátrányára szolgáltak a nehéz és rettenetes napok. Megállapítható, hogy ahol a lelkipásztor helyben maradt, sokminden értékét mentette meg az egyházközségnek, s a helybenmaradt lelkészek különösen mélyen forrottak össze híveikkel. Az otthon maradt, de teljesen kifosztott lelkipásztorokat a hívek élelemmel eltartották és lakásukba fogadták. Több helyről szól a jelentés, hogy az egyházat búcsú nélkül elhagyó, az utolsó vonattal eltávozó, de az első vonattal vissza nem érkező lelkészeket nem akarják visszafogadni. Néhány helyen a presbitérium már hozott ilyen határozatot, hogy "nem tekintjük lelkészünknek". Főtiszteletű püspök úr minden egyes esetben vétőt emelt az ilyen elsietett, ki nem vizsgálat, az "elítéltet" meg nem hallgató ítékezés ellen, s mindenütt az egyházi igazoltatást helyezte kilátásba. Több helyen egyetlen vasárnap sem telt el istentisztelet tartás nélkül. Az orosz parancsnokság maga hívta fel a lelkipásztorokat a katonai megszállás után az istentisztelet megtartására. Némely helyről jelentik, hogy orosz katonák is résztvettek az istentiszteleteken. Másutt a nemzeti tanácsok, vagy valamelyik politikai párt felhívására szólaltak meg a templomba hívó harangok. Nincs jelentés arról, hogy erőszakkal akadályozták volna meg az egyházi életet. Egy-két garázda katona kellemetlenkedett néhány helyen, vagy az imatermet más célra foglalták le.

A hívek egyházhoz való hűségnek mindenütt tettel és szóval tanújelét adták. Egyház ellen nem léptek fel sehol. A templomba is inkább azért nem mentek, mert a munkára való elhurcolástól féltek és nyilvánosan nem mutatkoztak. A templomi igehirdetésen kívül a családlátogatás nyílt meg önként és magától a lelkész és a hívek előtt is.

A híveknek az egyházhoz való ragaszkodása a legtöbb helyen a léleknek atavisztikus, vagy az egyensúlyából kimozdult világban a nehézkedési törvény alapján az egyensúlyt kereső ösztönös mozdulata. Még több ebben a ragaszkodásban a múltba nézés, de benne van a jövő keresése is. Az egyház lényegénél fogva az örök igazságok és javak őre és hordozója, azért minden politikai és gazdasági világberendezés átalakulásakor az egyensúlyozó erőt is magában hordozza. Az Evangélium, a Tízparancsolat, a Hegyi Beszéd, az Úri Imádság, a keresztről való beszéd nem változik meg. Az ég és föld változnak és elmúlnak, “de az én beszédeim el nem múlnak.” Ezt az örök régít, mint örök újat a bűnös, bukott, megátkozott embernek hirdetni: ebben áll az egyház feladata. Az egyház nincs osztályokhoz kötve, hanem minden társadalmi osztálynak adós és tartozik az evangéliumot hirdetni. Amennyiben csak egy osztályhoz van kötve, annyiban éri az ítélet ma, s amennyiben az osztályok kiengesztelődését munkálja, annyiban tölt be egyedülálló és pótolhatatlan szolgálatot ma, amelyért jövő nemzedékek lesznek hálásak, mert azoknak lesz szemmértékük és készségük ezt a ma legkevésbé megbecsült szolgálatot megbecsülni és meghálálni.

Az iskolákról külön helyzetjelentés szól, ezért azokról nem szólok, sem a tanítókról.

II. A második kérdés az egyházi épületek állapotáról kér leírást és az elszenvedett kár nagyságáról. Itt is elmondhatjuk, hogy teljesen megsemmisült templomról, vagy parokhiáról alig egy-két helyről érkezett jelentés. Olyan eset, mint a pestszentimrei, ahol robbantás miatt a templomnak csak az alapfalai maradtak meg, egy sincs, a beérkezett jelentések között. Az alföldi nagy gyülekezetek, Halas, Kunszentmiklós, Kőrös, Kecskemét, Cegléd - a ceglédi jelentés negyven gránát becsapódásról szól a templomba, de az istentiszteleteket a templomban tartják -, kisebb rombolást szenvedtek a gránátoktól és az aknatűztől. Pestkörnyéken több helyen ugyanaz a helyzet. Budapesten a 17 gyülekezet közül 14-ben a templomban tartják az istentiszteletet, csak Kőbányán, a külső-Józsefvárosban és Zuglóban nem lehet a templomban istentiszteletet tartani. A svájci német ref. templom sérült meg annyira, hogy életveszélyes a benn tartózkodás. Csepel szigetén és a dunai átjáróknál szenvedtek még az egyházi épületek súlyosabb károkat. Bogyiszlót árvíz pusztította el. 300 ház rombadólt. Általában az az egybehangzó panasz, hogy a megszálló katonaság rombolásaitól (a bútorokat, padokat tüzelőanyagként használták fel) sokkal többet szenvedtek, mint aknatűztől, vagy bombarobbanástól. Csak elvétve van jelentés, ahol a templomon és a paplakon jelentéktelen a kár. (Rákospalota-újfalu) Úgyszólván minden egyházi épület megsérült s az egészet egy költségvetésbe foglalva a beérkezett jelentések alapján átlag 30 % kárral lehet számolni az egyházi épületeken. Természetesen [ha] az 5 % és 8a % minimum és maximum középarányosát keressük. Még nem tudjuk, hova módosul ez a kár, ha minden egyes egyházközség pontos és szakszerű kármegállapítást tud felmutatni. Megható, ahogy az egyes egyházközségekben nyomban az ostrom után, lelkipásztor, segédlelkész, presbiterek és hívek siettek az egyházi épületeken tető és ablak sérülések kijavítására, bár nem mindenütt. A Nehémiás 3. része elevenedett meg, ahol Jeruzsálemet romjaiból kezdték a családok építeni.

Több helyen kicsendül a sorok közül, hogy a gyülekezet meg tud birkózni a maga anyagi feladataival, ha a gyülekezet visszatér. E téren csak egy gyülekezet szolgáltatott hozzávetőleges statisztikai adatot. Dunaharaszti, ahol a jelentés szerint a 12.000 lakosból 1.400-an maradtak helyben s az 1500 református lélekből mintegy 100 lélek. A visszaköltözködés megindult, de számítani lehet és számítani kell bizonyos területeken a nagy munkáscentrumokban gyülekezetek eltűnésére, vagy szórványgyülekezetté zsugorodásukra. Egyáltalán nagy átköltözködésekre és a hívek egy részének kicserélődésére is.

III. A harmadik kérdésre, az egyház anyagi öfenntartására nézve még nagyobb a bizonytalanság. Ez az a pont, hogy az egyháznak sok függő és tisztázatlan kérdésre feleletet kell kapnia a kormányzattól, a pártoktól, s feleletet kell kapnia saját híveitől is. Amennyire igaz az, hogy az egyház léte, vagy nemléte nem gazdasági tényezőktől függ, éppen olyan igaz, hogy az egyháznak földi viszonylatok között kell berendezkednie és azokkal mint Isten adományaival és tulajdonával sáfárkodnia. A nagy földi javak éppen úgy tönkretelhetik az egyházat, mint a pusztta megélhetésért a kiszolgáltatottság, ha nem az államhatalomnak, akkor a párthatalomnak, vagy az egyéni tetszésnek, vagy nem tetszésnek. Az egyház szabadságához és függetlenségéhez hozzátartozik egy bizonyos anyagi függetlenség, különben nagy kísértés, hogy az egyház szolgálói meghamisíthatják az evangéliumot, vagy kalmárkodnak vele. A helyzet minden egyházban ma az, hogy vagy a még meglévő tartalékból élnek az egyházi szolgák, vagy a befolyt persely és egyéb adományokból, vagy már nem vesznek fel fizetést. Az államsegélyt, kongruát, családi

pótlékot nem folyósítják. A földbérletet nem fizetik. Mint a gyökeréről levágott virág a vizespohárban, egy darabig még virít, de aztán gyorsan hervad - az egyházak gazdasági bajai is csak ezután kezdődnek.

Általános elszegényedés ideje jött reánk. Nem lesz még viszonylagos jólét sem, mert a társadalom és a hívek szegényedtek el. De nem ez a fő kérdés. Az egyház - kijavítom az előbbi hasonlatomat - nem gyökeréről leszakított virág, mikor az államsegélyektől esik el, hanem eredeti talajába, a gyülekezetbe visszaültetett virág. Fagyöngyvéletét felcseréli az igazi életével. Átmenetet azonban bölcs kézzel kell végbevinni. Az egyház és állam közötti viszonyt tisztázni kell. Egy olyan bonyolult symbiosis, amilyenben Magyarországon élt az egyház az állammal, nem szakítható el úgy, hogy mind a kettő, az állam is, az egyház is nagy kárát ne lássa, és különösen a harmadik, a magyar nép lelke, melyen erőszakot nem szabad elkövetni. Szabad egyház szabad államban úgy is megvalósítható, hogy nem okvetlenül ellenséges viszonyt kell kifejlődni egyház és állam között. Tisztázni kell, hogy mi illeti meg tulajdonjogilag a múltból az egyházat s mi illeti meg a jövőben örökhagyás esetén, s tisztázni kell éppen az anyagi tehervállalás szempontjából az egyháztaggokkal a reájuk eső terheket. Az egyháztagság, a hitvallás és a külön teher vállalása az a nagy erőpróba, amely az egyházra vár. Bizonyos, hogy a 30-40 % épületkárokat nem tudja az egyház a saját erejéből fedezni. Kölcsönre van szüksége, és pedig nemcsak a hívektől kért belső kölcsönre. Annyi lelkipásztort, mint amennyi volt, nem tud református egyházunk eltartani, ha összes anyagi erejét és bevételeit is összeadva közös pénztárt teremtené. Nyugdíjintézetét nem tudja a maga erejéből helyreállítani. Aki itt lelkipásztor akar lenni, annak meg kell elégednie sokkal szerényebb jövedelemmel, mint amennyit kilátásba helyeznek a fizikai munkásoknak vagy a közhivatalnokoknak. - Az még úgyszólván kérdés, hogy az államnak mennyire van szüksége a nemzet nevelése, az erkölcsi alapelveknek az ifjúság lelkébe beplántálása és az emberi szív és elme horizontjainak az örökkévalóság felé kitágítása szempontjából az egyház munkájára. Mi nem úgy látjuk a világot, hogy a keresztyénség napja leáldozóban van. Egy új gazdasági berendezés jöhet és jön, amelyben azonban az ember éppen olyan lesz, mint az előzőben volt: megváltásra szorul. Lelkipásztorok mellett itt vannak a tanárok, és tanítók, diakonusok és diakonisszák, az ő sorsuk is oda van kötve ebben a nemzedékben az egyház életéhez. Nem lehet tompán belenyugodni, hogy az egyház elsorvasztassék s abba sem, hogy az új nemzedék előtt nem lesz kívánatos az egyházi szolgálat. Ezeknek a kérdéseknek tisztázása nagy bölcsességet, türelmet és messzetenekintő politikai belátást kíván. Isten őrizze meg hazánkat és egyházunkat attól, hogy egy igazságtalan, elsietett, a történelemben gyakran megisméltató egyház és állam különválasztás - kegyetlenebbül bosszulja meg magát, mint már előző vétkek és bűnök. A legmélyrehatóbb, a velők megosztásáig ható, lefojtott tüzet, a kultúrharcot gerjesztheti fel, aki ehhez a kérdéshez csak a ma jelszavai, hangulatai, vagy politikai ellentétei alapján szól hozzá. Híveink elszegényedtek, mindenkinek megvan a maga gondja - de a szenvedés, a bánat, a bűn és bűnhődés átélése után, még jobban vonzódnak a kegyelem, az égi béke és a társadalmi igazságosság után. S ez a nép el tudja és el fogja tartani Krisztus szolgáit és ha nem tudná, lesznek orvosok, ügyvédek, mérnökök, gyári munkások, földművesek vagy miniszterek, akik az evangéliumot hirdetni fogják - vagy lesznek lelkipásztorok, akik kenyerük nagyobbik felét akár mint írók, vagy hivatalnokok, vagy kőművesek, vagy sátorponyva készítőik, akár mint finommechanikai munkások keresik meg, az átmeneti évtizedekben - mert a lelkipásztori hivatás egész emberi életet kíván teljes odaszenteléssel. De aki lelkipásztorra eddig is alkalmatlan volt, az most könnyen feleslegessé válhatik. A helyzetkép hiányos, de ha minden adat rendelkezésünkre állana - akkor sem másítaná meg azt - ami mint általános kép helyzetünkről már kialakult. A propaganda áldozatává lett nemzetünk, hazánk, társadalmunk, családjaink, egyházunk és jó részben - lelkileg ketté szakadt nemzet lettünk - apa fiával, anya leányával - barát a baráttal jutott kibékíthetetlen ellentétbe s a politikai külső és belső száműzöttekkel van tele az ország s hozzátartozik sírásával vagy gyülemlő gyűlöletével a család. Ki hozza meg a kiengesztelődést? Az idő -? az Ítélet? Nem. Csak Krisztus, - ha közénk jön és mi befogadjuk őt.

ad 6. jkvsz Dr. Csekey Sándor theol. akadémiai igazgató előadása

Theológiánk mai helyzetének ismertetéséhez szükséges, hogy előbb néhány szóval vázoljam fel az iskolai év főbb eseményeit.

1. Hallgatóink száma. Csaknem kivétel nélkül örömmel siettek vissza ifjaink még az iskolai év elején az Alma Mater falai közé. Szép számmal jelentkeztek az I. évesek is, mintegy 21-en, közülük azonban hárman katonai szolgálatuk miatt nem kezdhették meg tanulmányaikat. Mind az öt évfolyamra

beiratkozott összesen 65 hallgató, akiknek a száma később a Kolozsvárról és Debrecenből hozzánk érkezett 11 teológussal 76-ra emelkedett.

2. Előadások. Szeptember 14-én kezdtük meg az előadásokat, s kisebb megszakításokkal folytathattuk december 18-ig, tehát úgy, mint máskor, karácsony előtt egy héttel fejeztük be előadásainkat. A légi veszélyek miatt azonban csak 35 perces órákat tarthattunk reggel 8 órától délelőtt 11 óra 20 percig. November elején pedig Főt. Püspök Úr a tanári karral folytatott tanácskozása után úgy döntött, hogy a rendkívüli körülmények folytán az előadások az I-III. évfolyam számára szüneteljenek. Természetesen, ha Pesten laknak, vagy nem tudnak már hazautazni, látogathatják ők is az IV. és V. évfolyam előadásait.

3. Vizsgálatok. A pótló és javító kollokviumokon kívül megtartottuk a minősítő és alapvizsgákat még szeptemberben, az őszi lelkészképesítő vizsgálatok pedig október 17-én 18-án voltak, amikor is lelkészi oklevelet nyert 7 s.lelkész.

4. Ünnepélyeink. Évnyitó ünnepélyünkön, szept. 10-én az igazgató tartott előadást "A történelem református szemlélete" címen. Záróbeszédet mondott Benkő István esperes. Az előadásokat csendes napok tartásával kezdtük, s a professzorok szóltak arról a kérdéstről, mit jelent ma teológusnak lenni? Isten iránti nagy hálaadással emlékeztünk meg intézetünk Dies natalis-án, október 10-én Theológiánk fennállásának 90. évfordulójáról. Az ünnepélyen imádkozott Dr. Buday Gergely professzor, "Theológiánk jótevői" címen ünnepi beszédet mondott az igazgató, s bibliamagyarázatot tartott Dr. Sebestyén Jenő professzor. December 24-én este karácsonyi ünnepélyt tartottunk a Kollégium ebédlőjében, ahol az igazgató szólt a jelenlévőkhöz.

5. Küzdelem az ifjúság s az épület megtartásáért. Ifjúságunk úgy, mint az előző időkben, szorgalmasan hallgatta ez idő alatt az előadásokat, résztvett a különböző gyülekezeti munkákban, szolgált a lelkiekben, vasárnapi iskolai, bibliaköri, hitoktatói, istentiszteleti munkák végzésében. December folyamán azonban egymás után jelennek meg a különböző katonai behívók, s mivel azok szerint csak lelkészek nyerhettek felmentést, az volt a nagy kérdés, hogyan mentesíthetjük ifjúságunkat a bevonulás, s a munkaszolgálat kötelezettsége alól? Főt. Püspök Úr a tanári karral folytatott tanácskozás után úgy intézkedett, hogy kapjanak teológusaink segédlelkészi kihelyezést elrendelő iratot, vagyis ruháztassanak fel segédlelkész jelleggel, s így mint lelkészjelölteknek nem kellett bevonulniuk

December 11-én az ifjúság totális mozgósításával megbízott vezető szolgálati jegyek kiküldésével felszólítja a Ráday Kollégium igazgatóságát, hogy este 8 óráig az intézet összes lakóit költöztesse ki, s a szolgálati jegy felmutatójának adja át az intézet összes hely[i]ségeit és felszerelését. Ettől kezdve, március közepéig legalább 30 különféle nyilas, német, magyar és orosz katonai alakulat akarta lefoglalni, vagy foglalta le épületünket, illetve annak egy részét. Volt olyan nap, hogy négy-öt alakulat kiküldöttével kellett megvívunk ezt a kellemetlen s kemény küzdelmet. Mivel pedig az egyetemi és főiskolai ifjúság nagy részét behívták katonának, vagy vitték külföldre "sas" behívóval, hogy az üressé vált intézeti hely[i]ségeket megtarthassuk, s a lecsökkent lélekszámhoz képest átmenetileg a megengedettnél többnek mutakozó élelmiszer készleteinket hatósági vagy katonai karhatalom ne vehesse el, az intézeti előljáróság más internátusokhoz hasonlóan hajlékot adott hajléktalanná vált református véreinknek, főleg menekült lelkész családoknak. Ezenkívül intézetünk ellátásában részesítette az ide menekülő és éhező 15-20 református ifjút a szomszédos Menza Medica épületéből, úgy, hogy december végén s január hónapban 150 körül volt az étkezők száma. Az ételmaradékot koldusok kapták. De nem mentek el üres kézzel azok sem, akik az intézet vezetőségétől kértek élelmiszert nehéz helyzetükben, s intézetünk örömmel szolgált e téren is s kész szívvel adta azt, amit adhatott.

A vízhiány idején sok ember számára jelentett áldást az udvarunkban levő kút is, friss vizéért távoli utcákból is százával jöttek ide hozzánk a város lakói, polgárok és katonák. Volt olyan nap, hogy ezer ember is megfordult. Mondták is többen a reformátusok közül, hogy eddig nem tudták, de most már tudni fogják, hogy hol van a mi Lelkészképző Főiskolánk.

6. Élet az óvóhelyen. Többen már karácsony óta az óvóhelyen töltik az éjtszakát a fokozódó belövési veszélyek miatt, január 1-re a ház lakói mind leköltöznek a pincébe. Január 2-án délben 1/2 1 órakor az első emeleti széniori szobán át súlyos találat érte épületünket, melynek következtében leszakadt az első és a második emelet a földszintre, éppen a Ráday teremre, s megsemmisített 11 internátusi szobát a felügyelő tanár lakásának 4 hely[i]ségével együtt. Csodálatos Isten vezérlése. Még a bombatalálat előtti órákban megjelent egy SS alakulat két kiküldötté, s a budapesti német katonai parancsnokság részére lefoglalta az épületet, s főleg a Ráday könyvtár hely[i]ségeit. Csak hosszas kérésre engedték meg, hogy a

könyvtár egyik felét megtarthassuk, s két óra alatt oda vihetjük át a könyvtár másik felében lévő értékeinket. A bombatalálat után azonnal elálltak szándékaiktól. Másnap, január 3-án újabb két bomba esett területünkre, az egyik a kút mellé, a másik pedig a Menza Medica felőli kerítést rombolta le, s ez nagy csapást jelentett az egész házra, mert teljesen védtelenek, kiszolgáltatottak lettünk, átjáróház lett az egész épület. Január 6-án az intézet udvarát, valamint a földszinti hely[i]ségeket a Ráday utcai rész pincehely[i]ségével együtt egy magyar katonai gépkocsijavító alakulat foglalja le, január 15-én pedig a délelőtti órákban egy 20-25 főből álló német katonai csoport helyezkedik el a püspöki lakásban, s onnan lövi a Bakáts tér felől közeledő oroszokat, akik délben 1/4 2 órakor jelennek meg először óvóhelyünkön. Ettől kezdve az utóbbiak hosszú ideig az óvóhely éttermében étkeznek, szórakoznak, az előtérben alusznak, mosókonyháunkat fürdőnek tekintik az egymást felváltó katonai alakulatok, úgy, hogy a ház lakóinak kellett meleg vízről és tüzelőről gondoskodniok (előbb 2, 5, azután 20 embert kellett naponta adni) mindaddig, amíg a kerületi parancsnokság segítségével kompromisszumos megoldást nem sikerült elérnünk. Jan. 18-án igazoltatás címén a ház férfi lakóit, professzorokat, lelkipásztorokat, teológusokat s egyetemi hallgatókat, összesen 45 férfit 1200-1500 főnyi csoporttal Pestszenterzsébetre viszik, éjjel igazoltatják, s másnap délután Varga Géza hitoktató lelkész közbenjárására jórészt hazaengedik. Voltak akik csak napok múlva szabadultak ki, egyesek pedig, mint Máthé Sándor és Katona Miklós I. éves teológusok, vitéz Zsengellér Ferenc egyetemi hallgató, a mai napig sem tudtak megszabadulni.

7. Az épületben esett károkról. Az épületben esett károkkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy az épületet két repülőbomba érte, azonkívül 5 nehéz gránát s legalább 20 aknatalálat. Rombolt azután az udvarunkra becsapódott bombák, gránátok és aknák légnomása és repesze is. Különböző sérülések érték a tetőt, vannak földem és közfal, főfal hiányok, ajtó és ablak károk és üveggkárok. A felügyelő tanár lakásának négy hely[i]sége, 11 internátusi hely[i]ség, egy tanterem s a Ráday Könyvtár olvasóterme használhatatlan. Ezek közül azonban 5 internátusi szoba a törmelék elhordásával és a rapids falak betételével helyreállítható. Elpusztult az intézeti szobákban 12 ágy, 14 szekrény, 9 éjjeli szekrény, 30 szék, 8 asztal, 1 sezlón, 1 polc, 1 tábla s néhány kisasztal. Az épületkár a tetőt és a vezetékeket nem számítva 15 %-os.

Ezenkívül ismeretlen tettesek elvitték az internátusnak a bombatámadások elől a Ráday Könyvtárban ládákból elhelyezett s erős lakattal lezárt fehérműjének, evőeszközeinek s edényeinek egy részét, a Theológiának ugyancsak ott elhelyezett két palástját, a Ráday Könyvtár több könyvét, megrongálták az intézet több képét. Mindezek a károk pontosan csak később állapíthatók meg. Meg kell jegyeznek, hogy a hungarikák és a kéziratok egy részét ládába rakva a pincében helyeztük el, s ezek teljesen sértetlenül maradtak, s 99 %-ban teljesen ép állapotban maradt a könyvtár is, ha egyelőre nem is tudjuk használni ablak s villany hiány miatt. A ház lakói közül többen szintén a bombatámadások elől a könyvtárban helyezték el fehér és ruhaneműjük jórésztét, azokat mind elvitték ismeretlen tettesek. Ugyanezek szórakozhattak ott, mert távozásuk után boros kancsókat s poharakat találtunk elmondhatatlan piszokban.

8. Mit tettünk eddig az épület helyreállításáért?

Közmunka. Nem szólunk most az épületünkön kívül eső közmunkáról, amelyet az illetékesek a háztömbbizalmi útján rendeltek el, hanem csak azokról, amelyeket Theológiánk épületével kapcsolatban a vezetőség indítására önként végeztek a ház lakói. Ilyen munkák voltak a következők: a törmelék elhordása a folyosókról, udvarról, lépcsőházból, a száz méter hosszú Köztelek utcából s a Ráday utcából, a kocsis, autórongsokkal és úttorlaszokkal együtt, a hó elhányása, udvar, kert, intézeti szobák kitakarítása, a lebombázott hátsó kerítés többszöri megépítése, a kazánházból a talajvíznek állandó kihordása, a kibombázott főfalnak oszlopokkal való alátámasztása, kémény és tetőjavítás. Mindezeket a munkákat önkéntesen, különféle csoportokba beosztva végezték a ház lakói. Ezek közül különösen ki kell emelnem a tető javítását. A sok találat következtében az esővíz s a megolvadt hólé felülről folyt lefelé, néha egészen a pincéig, s növelte a bajt a megrongálódott vízvezetékek csöveiből kifolyó víz is. Ha ideiglenesen is, a régi félretett cserepek, s nehezen megszerzett bádoggal felhasználásával dolgoztak is teológusaink, szakértők szerint derék és alapos munkát végeztek Keresztes József menekült lelkipásztor és Czanik Béla senior vezetésével. Megállapíthatjuk azt is, hogy a Köztelek utcai régi dohánygyári épület égésekor a mi házunk lakói, s elsősorban derék teológusaink mentették meg a szomszédos Menza Medica épületét a megsemmisüléstől, s ezzel tulajdonképpen megmentették Theológiánkat is, mert ha nem védik a szomszéd házat, s ha abba belekap a tűz, az egységes és összefüggő padlásszerkezet folytán menthetetlen a mi épületünk is. Egyesek egyenesen az életük kockáztatásával oltották a nagy tüzet a

kemény téli éjszakában, míg végül is sikerült azt eloltani. - Résztvettek a ház lakói a különféle szerelő munkák elvégzésében is, ilyenek voltak az ebédlő 10 ablakában rács készítése, a megrongálódott konyhai tűzhely teljes rendbehozása, a vízmelegítővel együtt, vízvezetékek használhatóvá tétele, elrontott fűtőtestek javítása vagy kicserélése, több zár s ablak rendbehozatala: minden házilag történt egy derék lakatosmester vezetésével. Mivel a házban nincs rendes portás, a házmester bevonult katonának, a takarítók eltávoztak, mert fuvarozással s egyéb más munkákkal, mint az egyik mondta, egy nap alatt megkeresik azt, amit nálunk egy hónap alatt kapott, mivel tehát nincs férfi alkalmazott, s az intézet nehéz helyzetében a bejáró munkást nem tudja megfizetni, az önkéntes munka igénybevételére csaknem minden nap szükségünk van. Ilyen állandó munka a kazánházból a talajvíz kihordása.

9. Istentisztelet az óvóhelyen.

A munka mellett nem feledkeztünk meg Isten félelméről és tiszteletéről sem. Az óvóhelyen is tartottunk minden nap istentiszteletet, vasárnap kettőt is. Theológusaink, amíg lehetett, elmentek a szomszédos házak óvóhelyeire, s ott tartottak istentiszteletet. Attól az időtől kezdve, hogy épületünket súlyos bombatalálat érte, elhatároztuk, hogy a perselypénzt a Theológia felépítésére fordítjuk. Eddig összegyűlt több mint 6000 P. Voltak olyan házak a környéken, amelyeknek a lakói minden felszólítás nélkül adakoztak Theológiánk felépítésére, mert hallották, hogy jórésze rombadőlt.

10. A mai helyzet.

Február 19-én kezdtük meg Isten kegyelméből II. félévi előadásainkat. Egy tanteremben az ablakokat helyreállítottuk, s a jelenlévő 3 professzor egyelőre 8-10 óráig tartott előadást az I-V. évfolyamokból jelentkező hallgatóknak, de résztvettek az előadáson a ház többi férfilakói is. Viszont több alkalommal előadtak vendégeink is: Dr. Vékás József főorvos, Koncz Ferenc, Keresztes József, vitéz Komáromi János menekült lelkipásztorok, Maksay Albert kolozsvári theológiai igazgató. Külön ki kell emelnem püspök urunknak három rendkívül értékes előadását. Néhány hete, mióta már megérkeztek a többi professzorok is, 8-11 óráig tartjuk az előadásokat.

Theológusainknak kemény munkát kell végezniök, mert a különféle közmunkákon kívül az I. félév anyagából kollokválniok kell megállapított időn belül, s az előadásokra is el kell járnok, este pedig korán besötétedik, s világító eszköz hiánya miatt nem tanulhatnak.

Eddig a II. félévre beiratkozott 30 hallgató, a már említett két hallgatónkon kívül hadifogoly lett egy hallgatónk, meghalt egy, eltűnt két hallgatónk, semmit sem tudunk 14 hallgatónkról. Néhányan betegszabadságon vagy exmisszióban vannak. A tanári kar az igazgató útján felszólítja minden hallgatóját, hogy aki csak teheti, térjen vissza mielőbb a Theológiára és folytassa tanulmányait. Eddig is s ezután is mindazoknak a bejáró theológusoknak, akik azt kérik, készséggel adunk teljes ellátást a Kollégiumban. Most újra látjuk, hogy Budapesten nem lehet Theológia internátus nélkül, az internátus pedig csak úgy tartható fenn, ha erősen megfogyott élelmiszer, szén és fakészletét pótolni tudjuk, annyival is inkább, mert 15 zsák lisztünket elvitték, s fánkból is jónéhány métermázsát. Szén és fakészletünket különben a Közellátási Kormánybiztosság február folyamán zár alá vette, de Szabó Imre esperes úr közbenjárására azt feloldotta. Az élelmiszerkészlet nagymértékű fogyása arra készítette a vezetőséget, hogy gondoskodjon, amennyiben az ma lehetséges, az utánpótlásról, helyesebben az élelmiszergyűjtés megszervezéséről. Menekült lelkipásztoraink közül különösen Keresztes József s azután Koncz Ferenc, azután vitéz Komáromi János fáradtak sokat e téren, theológusaink közül is többen szép eredménnyel gyűjtöttek. A gyűjtést folytatnunk kell tovább, mert a Kollégium bevétele ma nem elég arra, hogy élelmiszert vásároljunk. Az előbbivel függ össze a kerületi elnökségnek az az intézkedése a tanári kar javaslatára, hogy április 1-től csak azok a vendégek étkezhetnek a Kollégiumban, akik bizonyos élelmiszereket természetben is beszolgáltatnak az előírt ellátási díjon kívül.

Ha ezek után arra gondolunk, hogy Budapesten mind a mai napig az egyetlen főiskola a mi Theológiánk, ahol rendszeresen megtartatnak az előadások, a munka megindult s folyik már két hónap óta, ha arra gondolunk, hogy a Szent Imre Kollégiumban népkonyha működik, s így mégsem felelhet meg eredeti rendeltetésének, a Luther Otthon egyelőre megszüntette a működését, a szomszédos Menza Medica vezetősége pedig elmenekült s az intézet minden bútorát és felszerelését kirabolták és széthordták, ha arra gondolunk, hogy mindezeidig megmaradt ép állapotban a Ráday Könyvtár is nagyértékű hungarikáival és kéziratával, s végül ha arra gondolunk, hogy Theológiánk volt hallgatói, élükön a közel 50 évvel ezelőtt végzett Bélteky Lajos hajdúszoboszlói lelkipásztorral, milyen megértő szeretettel sietnek az Alma Mater segítségére és támogatására éppen a legnagyobb szükség idején az élelmiszer gyűjtésével és adományozásával: akkor mindezek után hálatelt szívvel elmondhatjuk, hogy az örökkévaló Isten velünk

volt a megpróbáltatások súlyos napjaiban, s hitünk szerint velünk lesz ezután is, s mi Őbenne bízva mehetünk előre a kegyelem útján, Theológiánk teljes felépítésére.

ad 6. jkvsz Dr. Ványi Ferenc tanügyi előadómegbeszélés jelentése a középiskolákról

Az iskolák állapotáról és munkájáról eddig beérkezett jelentések nem mindenütt adnak tiszta képet a jelenlegi helyzetről. Az érintkezés még nem is volt felvehető mindegyikkel. A gimnáziumok közül csak Budapestről, Kunszentmiklósról és Nagykőrösről van írásos jelentés. A tanítóképzők közül ilyen csak Nagykőrös küldött. A polgári iskolák közül nem érkezett jelentés Bácsfeketehegyről, Dunavecseről, Kiskunhalasról és Szentendréről. A beérkezett jelentésekből és hírekből megállapítható, hogy a tanév folyamán egyházkerületünk minden iskoláját igénybe vették hosszabb vagy rövidebb időre háborús célokra. Ebből következik, hogy károsodás mindegyiket érte, ha - kivételesen - a nagykőrösi iskolákat nem is, mert ott a város belső területén harcok nem voltak, de felszerelésben igen. A fővárosi iskolák kára nagyobb, mint a vidékieké. A fővárosi iskolák tanárai nagyobb százalékban otthon maradtak, a vidékieké az iskola helyéről eltávoztak. Ezért ha később is, de a fővárosi iskolákban erősebb ütemben indult meg a munka. A háború alatt tanáraink közül - az eddigi értesülés szerint - meghalt dr. Hamvas Gyula a gyöngyi gimnázium rendes tanára, c. igazgató, Dobai Pál és dr. Kovács Zsigmond nagykőrösi tanítóképző-intézeti tanár. A székhelyeiről eltávozott tanárok már visszatértek azok kivételével, akik katonai szolgálatot teljesítenek. Nincsenek adatok még arról, hogy a fiúiskolák felsőbb osztályaiból katonai vagy leventeszolgálat címén mennyi távozott el az iskola székhelyéről, illetve oda mennyi került vissza. Mindegyik iskolára igen súlyosan nehezednek a lefolyt eseményekkel kapcsolatos anyagi gondok. A megrongált épületek kijavítása, a szertárak elpusztult anyagának pótlása, a tanárok és alkalmazottak elmaradt fizetésének előteremtése alig megoldható feladatként áll a fenntartó előtt. De mindegyik helyről az a hír érkezik, hogy a tanárok a fizetések elmaradása és a háború okozta helyzet minden nyomorúsága ellenére is töretlen kedvvel és erős akarattal folytatják a munkát és buzgólkodnak az iskola érdekeinek védelmében.

A budapesti gimnázium épületét 3 bomba és 30-40 akna vagy gránáttalálat érte. Ezek a legsúlyosabb kárt a tetőzetben okozták. Sok ablak-, ajtófélfá hiányzik. Általában jelentős az asztalos munkákban szenvedett pusztítás. Ezenkívül főleg üveg, vízvezeték és fűtőberendezésben okozott kár a jelentős. A beérkezett jelentés - az építési költségvetést véve alapul - a kárt legalább 3/4 millió pengőre becsüli. A megszállás befejeztével itt szolgálattételre jelentkezett a Pesten lakó tanárok közül 9, a Baár-Madas tanárai közül 3, a szentendrei református polgári iskola tanárai közül 1 tanár. Mivel februárius végén és március elején a budai résszel való közlekedés lehetetlen volt, Főtiszteletű Püspök Úr és az igazgatótanács elnökének tanácsára a Buda déli vidékén lakó tanulók részére a kelenföldi egyházközség helyiségében fiókinézetet nyitott. Ide az iskolának 8 tanára jelentkezett szolgálatra. Nem tud az iskola 9 tanáráról és két altisztről. Három tanár a Baár-Madasban állt szolgálatba. A Lónyay-utcai intézetben február 27-én indult meg a tanítás a 8 osztályban 51 növendékkel. Két tanteremben napi 3 órai tanítással és 1 órai közmunkával foglalkoztatták a tanulókat. - A Kelenföldön megnyílt iskolában március 7-én kezdődött a munka 40 növendékkel. A jelentkezettek között mind a két helyen vannak a környékben lakó leánytanulók is, főleg a Baár-Madas növendékei közül. Azóta a tanulók létszáma a Lónyay-utcai intézetben 385-re, Kelenföldön 87-re emelkedett.

A Baár-Madas leánygimnázium internátusában még a múlt év tavaszán a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem orvosi karának orr-, gége és urológiai osztálya nyert a vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelkezése folytán elhelyezést. Ősszel az internátust a Nemzetközi Vöröskereszt Egyesület védelme alá vette s itt kórházat helyezett el. A védelemnek azonban csak kárát vallotta az iskola. - Az internátusban ezen kívül 30-32 főnyi menekült kapott szállást és ételmezést. Az iskolai épületrészben háromféle katonai alakulatot szállásoltak be. Mikor pedig karácsony estéjén ezek innen kimentek, német katonák jöttek a helyükre. Karácsony estéjétől januárius 28-ig, amíg az oroszok ide bevonultak, állandó ágyútűz alatt állott az iskola. Pár százra tehető a belövések száma. Erősen megrongálódott az iskolaépület főbejárati része. A tetőzet egy része beszakadt, a II. emeleti rész használhatatlanná vált, az I. emeleten a könyvtár és a tanári szoba összeroncsolódott, a fele részben beomlott. - Az internátus épületének főleg a tetőzetét rongálták meg a becsapódó lövegek. Az ajtó-, ablakkeretek közül sok teljesen összetört. Hivatalos megállapítás szerint ablaküvegben 2500 négyzetméter a kár. Ugyancsak a hivatalos megállapítás magának az épületnek a sérüléseit 40 %-osnak, a felszerelésben szenvedett kárt 80 %-osnak minősítette. Utóbbiban bennefoglaltatnak az ágyú- és puskatűz

okozta károkon felül a németek, a megszállók és más fosztogatók által okozottak is. - A tanárok közül szolgálatra jelentkezett februárban 18, a Lónyay-utcai gimnázium tanárai közül 3. Velük egyelőre a romok takarításához fogtak. Az iskola megnyitását itt nehezítette az a körülmény, hogy a megszállók különösen szemmel tartották a városnak ezt a jobbmódú vidékét. S főleg, leányokról lévén szó, a legnagyobb óvatossággal kellett eljárni a tanulók befogadásában. Március 19-re hívták először egybe a növendékeket a budai templomokban történt hirdetéssel, kizárólag a szülők felelősségére. Akkor 32[-en] gyűltek össze. Befogadták a környékbeli más gimnáziumba beiratkozott fiú- és leánytanulókat is. Ma a tanulók száma 160 körül van, akik közül 40 fiú. Más intézetbeli tanárok közül most a Lónyay-utcai gimnáziumból egy, a kecskeméti ref. gimnáziumból szintén egy tanít itt. Az iskola saját tanárai közül a fiúgimnáziumban tanít 5, vidékről nem tudott visszajönni még 2, ismeretlen helyen van 2.

Kunszentmiklóásra november 1-én vonultak be az oroszok. Az intézetben nem esett sok kár. Ezeket jobbára helyreállították, s a tanítást már november közepén megkezdték, 4 csoportban. December elején lefoglalták az iskolát kórháznak. Akkor a tanárok a bútorokat, szertárokát az internátusba hurcolták át, s egy hónapig ott tanítottak, sőt ide a polgári és elemi iskolát is befogadták. De ezt is elvették kórháznak, s ekkor a templomba költöztek be, az élelmiszereket pedig házakhoz osztották szét. Azóta a templomban tanítanak. A tanárok valóságos hősiességgel szállnak szembe a nehézségekkel, igyekeznek a károkat helyreállítani s a hiányokat pótolni. A jelentés a tanulók számáról nem szól. A tanári testületből október vége óta katonai szolgálatot teljesít az igazgató, aki katonai alakulatával a városból eltávozni kényszerült. Rajta kívül katoná még 3 tanár. A tanításban résztvesz 8 tanár.

A nagykőrösi gimnázium épülete is a múlt év nyarától - kevés megszakítással mindmáig - katonai célokat szolgál. Az épületen sok kár nem esett, de annál több a berendezésben. Nagy veszteség az iskola okmánytárának elpusztulása. A tanítást a helybeli orosz katonai parancsnokság felszólítására már január 2-án megkezdték. Bár az iskolának csak egy tanára volt otthon, de a testvérintézetek tanárai segédkeztek. Az alsó osztályokat a polgári iskolával, a felsőket a líceummal és tanítóképzővel vonták össze. A középiskolák részére a katonai parancsnokság a római katolikus elemi iskolát jelölte ki. Mivel tavasz felé a tanulók létszáma megnövekedett, ez a hely szűknek bizonyult, s a 4 alsó osztály a "Patay" iskolában helyezkedett el. Internátus nincs, a kevés számú vidéki tanuló családoknál lakik. Jelenleg 6 tanár működik, kettőnek az igazolása folyamatban van, hét tanár még katonai szolgálatot teljesít. A tanulók száma jelenleg 147.

Gyöngyösön, Kecskeméten szintén megindult az iskolai munka. A tanárok visszatértek. Az iskola épülete mind a két helyen katonai célra szolgál, a tanítás az internátusban, illetve házaknál folyik.

A nagykőrösi tanítóképző állapota kb. azonos a gimnáziuméval. A kár főleg a felszerelésben és a könyvtárak, irattárak nagyobb részének megsemmisülésében van. A tanítás itt is január 2-án kezdődött, együtt a gimnáziummal és a polgári iskolával. Az intézet tanárai közül itt is csak egy maradt otthon. Mivel a tanulók 80 %-a vidéki, főleg dunántúli, s az internátus nem nyitható meg, a tanulókra nézve az év befejezése igen nagy nehézségekkel jár.

A polgári iskolák közül a budapesti épületben sok kárt szenvedett. A III. emelet használhatatlanná vált. A belső berendezés nagy részben elpusztult. Március 21-én a tanítást 88 növendékkel megkezdtek. Helyiség hiánya miatt két-két osztály váltakozva jár be délelőttönként 1/2 9-11-ig és 11-1-ig. Eddig csak 3 tanár állt szolgálatba. Egy még Nyugatmagyarországon van, egy beteg, egynek sebesüléséből kifolyólag bal karját le kellett vágni.

Nagykőrösön az épületben nincs kár, de a szertárakban kb. 20 %. A testület tagjai közül az igazgató katonai parancsra még november elején eltávozni kényszerült a városból. A többi tanár helyén maradt, s ezek ide menekült 4 tanárral és a testvérintézetek itthon levő tanáiraival tanítottak. A tanítást az orosz katonai parancsnokság felszólítására már november 18-án megkezdtek a római katolikus elemi iskolában. Saját épületébe március 20-án költözött. A tanulók száma 60-70 körül van.

A pécsi polgári iskolát a többszörös német igénybevétel után menekültek foglalták el a múlt őszön. Ezért szeptemberben a római katolikus zárda fogadta vendégül, azután egy hónapig saját épületében dolgozott. November 28-án került orosz megszállás alá. Az ostrom alatt 2 találat érte. Az orosz beszállásolás a szertárat tette tönkre. Jelenleg bolgár raktár van az épületben. - A tanítás január 10-től folyik, az oroszok által jóváhagyott tanmenettel. A nemzeti tárgyakból tankönyvet használni nem szabad. - 140 növendéke rendszeresen bejár. Az internátusban leánynövendék nincs. A tanári testület minden tagja dolgozik. Az intézet kára a vízvezeték megrongálódása, a szertárak kifosztása folytán és bútorban igen nagy. Az élelmiszer raktár teljesen eltűnt.

Kívánatos volna mindegyik iskola helyzetét a helyszínen az illetékesekkel folytatott megbeszélésekkel felderíteni. Amint az utazásra lehetőség nyílik, a legsürgősebben meg szándékozom ezt tenni.

ad 7. jkvsz Berczky Albert: Látható és láthatatlan helyreállítási munkák

“Helyreállítás”. - Ezt a szót keresztyén értelemben értjük, vagyis egyházunkat nem a mostani ítéletidőket megelőző állapotba akarjuk “helyreállítani”, hanem a reformáció örök parancsa szerint az Ige alapján újjáépíteni.

A “látható” és “láthatatlan” viszonyára nézve az a bibliai alapelvünk, hogy “ami látható, a láthatatlanból állott elő.” (Zsid. 11:3) Ebből következik két dolog. Az egyik az, hogy igazi helyreállításunk a láthatatlan elemen nyugszik, tehát ez a döntő és sorrendben első. A másik, hogy újjáépülésünk csak hit által lehetséges.

Alapelvek.

Egyházunk bibliai értelemben vett helyreállításának feltétele az, hogy egyházunkat ne vízszintes vonalban, emberi relációkban, hanem függőleges vonalban, Isten színe előtt lássuk.

Isten ítélete nemcsak az egész világon, nemcsak a magyar népen, hanem az Ő egyházán s benne a magyar református egyházon is részben beteljesedett, részben még rajtunk van. Ebből következik az egyház maga megalázásának és bünbánat tartásának kötelessége. Ezt a bünbánatot egyházunknak át kell élnie és erről kifelé is bizonyosságot tenni. (A bünbánat őszinteségét az mutatja, hogy van-e változás.)

Isten nem a végső ítéletet hozza el reánk. Az Ő közbeeső ítéleteiben, amikor Ő egy kort, vagy nemzedéket megítélt, mindig benne van már a kegyelem is. A magyar református egyház is Isten mostani ítéletében új kegyelmi időt kapott. Új életlehetőségeket nyitott meg előttünk Isten, de annak a kapuja szorosabb és az útja keskenyebb, meredekebb, mint az eddigi volt.

Egyházunk újjáépítése csak saját alapelveink szerint, saját egyetlen forrásunkhoz hűségesen történhetik. Mi a reánk bízott magyar népért - az ország legtisztább magyar rétegéért - vagyunk felelősek, de nem a népnek, hanem Istennek. Népünknek mi tudunk a legnagyobbal szolgálni: a megfeszített és feltámadott Krisztus evangéliumával. A mohácsi vész után az Isten teljes igéjének magyar bizonyágtétele tartotta meg a magyar lelket. Kevesebb most sem elég.

Tőlünk az Isten csak egyet kér számon: az Igét. De ezt egészen kéri. Ne lehessen okuk - legalább is joggal ne - számonkérni kívülállóknak.

Meg vagyunk győződve az egyház biztonságáról, ami eléghet bármilyen tűzben, nem arany, ezüst és drágakő, hanem fa, vessző, széna és pozdorja. Az egyházat se eddig se, ezután nem kell félteni. Nem kell bocsánatot kérni, hogy vagyunk.

Az egyetemes egyház része vagyunk. Újjáépülésünknek feltételei és következményei a világkeresztyénség nagy összefüggésébe is beletartoznak.

Hosszabb időre szóló tervek.

Az első lépéseket is elhibázzuk, ha a távoli célokat nem látjuk

Egyházunk lelki, szervezeti és anyagi átalakítása a szabad egyház létformájára elkerülhetetlen feladat. Isten előtt valljuk, hogy az eddig adott hosszú kegyelmi időt nagyjában elmulasztottuk. Még az előkészületeket is elhanyagoltuk. Emberek felé és emberi mérték szerint jogunk van megkívánni az államtól és világi hatalmaktól, hogy időt adjanak a zavartalan átmenet biztosítására. A valóságos helyzettel viszont számolnunk kell: az ország koldusszegény. Lehet, hogy emiatt nem lesz módunk hosszú időt engedni magunknak az önfenntartó egyház új életberendezéséhez.

Igazi erőforrásunk a gyülekezet. Egész szervezetünk legalább is elvileg és elméletileg alulról nőtt s minden magasabb egyházi testület a gyülekezetből és a gyülekezetért van. A jövő feladata, hogy ehhez az erőforráshoz igazodjon vissza egész egyházi életünk. Ezt [a] tendenciát együtt és egyszerre kell szolgálni: a gyülekezet önállóságát és az egész magyar református egyház egységét. Minden a gyülekezetért van s a gyülekezetek együtt és egymásért vannak. Az independentizmus kísértése fenyegetni fog s állandó feladatot és tervszerű munkát kíván, aminél szabadabb és önállóbb gyülekezetek egységének, mély lelki közösségének és a közös nagy egységben való életének ápolása.

Meg kell vizsgálni egyházi intézményeinket: szüksége van-e rájuk a gyülekezeteknek és elbírák-e? Mindent el fognak bírni, amire szükségük van. Minden intézményünk fenntartására úgy kell berendezkedni, mintha máris csupán a magunk erejére lennénk utalva.

Gyülekezetek élete.

Gyülekezeteink életét az álló egyház állapotából a mozgó egyház állapotába kell átvezetni.

A belső és külső romlás minden jelét és adatát pontosan számon kell venni. Ez helyileg a presbitériumok, sok helyen a presbitérium lelki elesettsége miatt csupán a lelkipásztorok feladata lenne. Az egyházmegyei közösség munkája itt kell életteljesen és gyorsan.

Meg kell állapítani, hogy a lelkipásztorok helyükön vannak-e fizikailag és lelkileg. Nem szabad irtóznunk az Ún. laikus munkásoktól az egyetemes papság egyházában. A laikus munkások képzését elmulasztottuk, vagy legalább is elhanyagoltuk. Aki van, hitvallási szempontból megvizsgálendő és azután megbecsülendő.

A lelkipásztoroknak, presbitereknek és gyülekezeti munkásoknak segítséget kell nyújtani az igehirdetés és a pásztori munka számára. Utazó misszionáriusok, sajtó és megfelelő javadalom által.

A nőszövetségi és az ifjúsági munka önállósága, autonómiája és életképessége biztosítandó.

Elő kell készíteni az egyházi adózás mai formájáról az átmenetet az önállóságra. Ennek súlyos lelki előfeltételei vannak.

A gyülekezetek iskoláit a lehetőség határáig fenn kell tartani. Erőteljesen ki kell építeni mindenütt a vasárnapi iskolát. Ahol nincs református iskola, a hitoktatást a legbuzgóbban kell végezni.

Lelkipásztorok kényelme és úgy vélt joga kiiktatandók [‘kiiratandók’ kiirtandó-nak is olvasható].

Iskoláinkkal kapcsolatosan is világosan kell látni a két vonalat: függőleges vonalon Isten színe előtt bűnbánattal kell megvallani, hogy iskoláink sok esetben nem voltak református iskolák, főleg azért, mert tanítóképzésünket is, tanítóinkat is lelkileg evangéliumi erővel nem készítettük fel. Emberek felé: föl nem mérhető áldást jelentett a nemzet számára a református iskola! Nem az egyház terhe lett volna - ha elveszik, nem érinti az egyház létét, de súlyos kár lesz a magyar kultúrára.

Egyházmegyei élet.

Az egyházmegye az igazi élő magasabb egység.

Az egyházmegye a gyülekezetek életének elsősorban missziói központja legyen, s csak másodsorban adminisztratív és fegyelmi hatósága. De még utolsó sorban se reprezentatív testület. Nem szabad félnünk a személyi változásoktól. Politikai szempontok se pro, se kontra nem érvényesülhetnek ugyan a személyi kérdésekben, de a magyarság legsúlyosabb történelmi katasztrófájában bűnrészesek se menthetők vagy mentegethetők.

Egyházkerületi feladatok.

Első: a theologiai akadémia. Mélyen benne éljen a gyülekezetek tudatában, hogy ez a legfontosabb ügyünk.

Iskoláink fenntartása. Komoly vágyunk s minden lehetőségünket fel kell használni, hogy a nemzetnevelésnek ezt a legfontosabb eszközt megtarthassuk. Különös gondot kell fordítanunk református internátusok létesítésére és ahol van, megerősítésére. (A magyar államnak ezen a téren ki nem fizetett adóssága és felelőssége van velünk szemben.)

Ökumenikus kapcsolatok.

Az egyetemes egyháztanács 1945. februárjában az európai egyházak újjáépítésére vonatkozólag memorandumot dolgozott ki. E memorandum ismertetésével kapcsolatosan különös gondot kell fordítanunk arra, hogy a görög keleti egyházzal már eddig is létesült lelki kapcsolatunk elmélyüljön.

Az egyetemes egyháztanács újjáépítési osztálya a segítség alapelveit és módszereit kidolgozta. Nekünk azzal a lélekkel kell abban résztvennünk, hogy mi mit segíthetünk. Kicsiben, templompépítő gyülekezetünkben, megpróbáltam mennyire igaz, hogy “akinek van, annak adatik”.

Sürgős feladatok.

1.) A lelkipásztori szolgálat helyreállítása, segítése, és ellenőrzése. Missziói bizottságok aktivizálása. A lelkészek anyagi helyzetén való segítség, elsősorban az “egymás terhét hordozzátok” elv alapján.

2.) A nőszövetségi munka újraindítása, elsősorban a bibliai közösségek föllevenítésével, azután szociális vonalon.

3.) Az ifjúsági munka erőteljes folytatása. Tisztázandó az RKIE és KIE viszonya és a Demokratikus Ifjúsági Szövetséggel való kapcsolata.

4.) A presbitériumok végre legalább az egyházi törvény követelményeinek megfelelően álljanak munkába s az E. T-ben előírt minimumnak meg nem felelő presbiterek cseréltesse ki.

5.) Az evangélizáció számára most van a legnagyobb belső alkalom, de e pillanatban a legtöbb külső akadály. (Utazási viszonyok stb.) Bizonyos, hogy gyülekezeteink, bennük névleges reformátusok nagy tömege olyan, mint az aratásra érett búzamező.

6.) A szeretetmunka továbbra is megmarad egyházunk feladatának. A Szeretetszövetséget meg kell tartani és erősíteni.

7.) Egyházi sajtóról és irodalomról gondoskodni kell. Nem engedhetjük meg magunknak a némaságot, egy percig se tovább, mint ameddig kényszerűségből kell.

8.) A külmisszió a legjobb belmisszió. Vasárnapi iskoláktól, RKIE-n és nőszövetségen át a presbitériumig egyházunk minden élő szervét át kell haszna a missziói felelősség. "Akinak van, annak adatik."

9.) Egyetemes egyháztanáccsal a kapcsolat ápolása.

ad 8. jkvsz Muraközy Gyula egyházkerületi tanácsbíró:

Egyházunk teendői a földbirtokreformmal kapcsolatban

A dunamelléki református egyházkerület, a pesti ref. theologiai tanintézet, a pesti református főiskola és a Baár-Madas, valamint a kecskeméti leányárva ház birtokai a földbirtokreform intézkedései által mind érintve vannak. A kormányrendelet 12. §-a értelmében az egyházak földbirtokainál 100 kat. hold mezőgazdasági ingatlan mentes a megváltás alól. A 17. § értelmében a kulturális vagy alapítványi célt szolgáló földbirtokban fekvő célvagyont egy minisztériumközi bizottság vizsgálja felül, hogy a vagyon célja közérdekű-e, megvalósításához milyen nagyságú földbirtok szükséges, van-e [a] kulturális intézménynek egyéb jövedelemforrása, amely a földbirtokot nélkülözhetővé teszi. Amennyiben a bizottság az alapítványi célt közérdekűnek találja, akkor 100 kat. holdat meghagy, de ha a meghagyott földbirtok a cél elérését nem biztosítja, a kormány más eszközökkel gondoskodik a cél elérésére. Ezen intézkedésekből következik, hogy az egyházi birtokoknál minden további nélkül 100 kat. hold meghagyatik. Az alapítványi birtokoknál, mivel azok mind közérdekű célt szolgálnak, minden reménység megvan arra, hogy 100 kat. hold szintén meghagyatik.

Az egyházkerületnek a következő birtokairól van szó:

1.) Baracska 219 hold, Ivácsa 235 hol mezőgazdasági ingatlan, Roboz Károly alapítványa, a pesti református főiskola számára.

2.) A pesti református theologiai tanintézet seregélyesi birtoka, amelynek nagysága a 19 hold erdőt leszámítva, 901 hold.

3.) A Sári-birtok: Alsó- és Felsőbesnyő alapítvány, a Baár-Madas és a kecskeméti leányárva ház hasznélvezik, leszámítva a 250 hold erdőt, 1738 hold.

4.) Alsószentiváni birtok kiterjedése, leszámítva a 22 hold erdőt, 769 hold.

5.) Ócsaj birtok, kiterjedése leszámítva 204 hold erdőt, 204 hold.

6.) Kaszai István hagyománya a dunamelléki egyházkerület részére a következő: Páhi községben 175, Tengőd 31, Dunapataj 40, Dráknél, Orda, Öregcsertő, Kalocsa, Foktó kb. 22 hold, összesen 268 hold.

7.) Szilasbalháson ún. Tükröspuszta egyházkerületi püspöki javadalom 549 hold.

Javaslatok:

1. Egyházkerületi tanács szükségesnek látja, hogy egyházkerületünk elnöksége által megbízott személyek sürgősen jelentsék be a helybeli földigénylő bizottságnál, hogy az egyházi birtokoknál a törvény által előírt 100-100 hold mezőgazdasági ingatlanra egyházunk igényt tart, és jelöljék meg a birtoknak azt a részét, amelyet egyházunk megtartani akar.

2. Az egyházmegyék esperesei sürgősen szólíttassanak fel arra, hogy egészen bizalmas gyors értesítéssel hívják fel azon egyházközségek lelkészeit, illetve presbitereit, ahol lelkészi javadalmi föld még nem volt, hogy ilyen földet az egyházi birtokokból igényeljenek, ahol pedig volt, kíséreljék meg azt, hogy az a javadalmi föld nagyobb terjedelemre kiegészíttessék. Egyházkerület elnöksége kéressék fel arra, hogy a minisztériumközi alapítványokat felülvizsgáló bizottság előtt megfelelő képvisellel igényelje nemzeti célokat szolgáló egyházi alapítvány földekből a megfelelő 100 hold megállapítását, hasonlóképpen azt, hogy a kormány a közérdekű alapítvány célnak eléréséről más eszközökkel is gondoskodjék.

+++